

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΡΧΑΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2017-2018

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

του Νικολάου Ηλία Λεμονή

ΑΜ: 201218

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**Ομαδικές πολιτογραφήσεις στρατιωτών στην Ελληνιστική Μ.
Ασία και τον Εύξεινο Πόντο: Οι περιπτώσεις της Ασπένδου, της
Σμύρνης, της Περγάμου και της Φαναγόρειας**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....σελ. 2-5
Περίπτωση Ασπένδου.....σελ. 6-14
Περίπτωση Σμύρνης.....σελ. 15-24
Περίπτωση Περγάμου.....σελ. 25-39
Περίπτωση Φαναγόρειας.....σελ. 40-47
Γενικά Συμπεράσματα.....σελ 48-53
Παράρτημα.....σελ. 54-70
Γενική Βιβλιογραφία και Κατάλογος Συνομογραφιών.....σελ. 71-75

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της εν λόγω διπλωματικής εργασίας αποτελεί η χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων από ελληνικές πόλεις σε μισθοφορικές αλλά και εν γένει στρατιωτικές ομάδες στην Ελληνιστική περίοδο. Όπως είναι ευνόητο, το μέγεθος του συγκεκριμένου θέματος, καθώς επίσης και η πληθώρα των γραμματειακών και επιγραφικών πηγών που διαθέτουμε αναφορικά με την παροχή πολιτικών δικαιωμάτων σε στρατιώτες καθιστούν επιτακτική την ανάγκη περαιτέρω περιορισμού του θέματος της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Συνεπώς, στη συνέχεια θα γίνει λόγος για τους περιορισμούς που θα επιβληθούν στη συγκεκριμένη εργασία. Αυτοί οι περιορισμοί αφορούν τόσο τον τόπο και τον χρόνο στον οποίο λαμβάνουν χώρα αυτές οι πολιτογραφήσεις, όσο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων που πολιτογραφούνται.

Η χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων από πόλεις αποτελεί μια αρκετά συνηθισμένη διαδικασία κατά την περίοδο της ελληνιστικής εποχής. Μια πόλη μπορεί να προβεί τόσο σε ατομικές πολιτογραφήσεις όσο και σε συλλογικές. Στις ατομικές πολιτογραφήσεις ένα μεμονωμένο άτομο τιμάται με την χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων κυρίως για κάποια ιδιαίτερη υπηρεσία που έχει προσφέρει στην πόλη. Για αυτόν, ακριβώς, το λόγο οι ατομικές πολιτογραφήσεις αφορούν κυρίως ανθρώπους υψηλής κοινωνικής και οικονομικής θέσης που είναι σε θέση να ασκήσουν και σημαντική πολιτική επιρροή στην ελληνιστική εποχή.

Από την άλλη πλευρά δεν είναι λίγες και οι περιπτώσεις πόλεων όπου χορηγούν πολιτικά δικαιώματα σε συλλογικό επίπεδο, δηλαδή σε ομάδες ανθρώπων. Η σύσταση αυτών των ομάδων ποικίλει. Άλλες φορές ήταν κάτοικοι μιας πόλης μικρότερης που βρισκόταν κοντά στην επικράτεια μιας μεγάλης ελληνιστικής πόλης κράτους, άλλες φορές χορηγούνταν πολιτικά δικαιώματα σε στρατιώτες εποίκους ενώ, τέλος, αρκετές φορές συναντούμε την πολιτογράφιση μισθοφόρων στρατιωτών.

Αυτό που σε πρώτο επίπεδο μπορεί να διαπιστωθεί είναι ότι ο γενικός κανόνας θέλει το δικαίωμα του πολίτη να παραχωρείται από την πόλη με μεγάλη φειδώ, σε αυτούς που της προσέφεραν εξαιρετικές υπηρεσίες. Ήδη από την κλασική εποχή, οι Αθηναίοι προέβησαν σε ορισμένες ομαδικές παροχές πολιτικών δικαιωμάτων. Αρχικά, το 427 π.Χ. πολιτογραφούνται οι Πλαταιείς που κατέφυγαν στην Αθήνα μετά την κατάληψη της πόλης τους από τους Θηβαίους. Ωστόσο, τα πολιτικά αυτά δικαιώματα υπόκειντο σε κάποιους περιορισμούς αφού οι Πλαταιείς δεν μπορούσαν να αναδειχθούν ούτε σε πολιτικά ούτε σε ιερατικά αξιώματα. Κάτι αντίστοιχο έπραξε και η πόλη της Αθήνας με το νησί της Σάμου το 405 π.Χ. Και στην περίπτωση της Σάμου η πολιτογράφιση φαίνεται πως είναι καθαρά συμβολική,

αφού οι Σάμιοι όχι μόνο δεν μετακινήθηκαν στην Αθήνα, αλλά συνέχισαν να αποτελούν μια ξεχωριστή κρατική οντότητα με δικούς τους νόμους και θεσμούς. Αυτή η κίνηση της Αθήνας προς την Σάμο και τις Πλαταιές πραγματοποιείται ως ένδειξη αναγνώρισης των υπηρεσιών αυτών των πόλεων προς την Αθήνα σε δύσκολες περιόδους της ιστορίας της.

Κάτι αντίστοιχο συνέβαινε και στην ελληνιστική εποχή. Αυτοί που παρέιχαν αξιομνημόνευτες υπηρεσίες στις πόλεις ήταν γενναιόδωροι ξένοι ευεργέτες, βασιλικοί αξιωματούχοι, που ήταν πολυάριθμοι στις ελληνιστικές πόλεις, επικεφαλής βασιλικών φρουρών ή μισθοφορικών στρατευμάτων. Σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις η παραχώρηση του προνομίου αφορά μεγαλύτερες ομάδες ατόμων, μόνο όμως σε εξαιρετικές συνθήκες. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται και οι επιγραφές που θα μας απασχολήσουν. Συχνά η συγκυρία που οδήγησε σε μια τέτοιου είδους πρακτική δεν είναι ξεκάθαρη, όμως είναι εμφανές ότι οι συνθήκες είναι ιδιαίτερες. Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι οι μαζικές πολιτογραφήσεις αφορούσαν πληθώρα πληθυσμιακών ομάδων. Ωστόσο, στο πλαίσιο τις συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας, θα ασχοληθούμε μόνο με πολιτογραφήσεις στρατιωτικών ομάδων και ειδικότερα μισθοφόρων και στρατιωτών εποίκων.

Ένας ακόμη περιορισμός που κρίνεται αναγκαίος σχετίζεται με το χρονικό διάστημα που καλύπτουν οι επιγραφές χορήγησης πολιτικών δικαιωμάτων. Ήδη μετά τον Πελοποννησιακό πόλεμο συντελείται μια μεταβολή στο τρόπο με τον οποίο διεξάγεται ο πόλεμος. Σε αυτή τη μεταβολή σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η χρήση των μισθοφόρων. Οι μισθοφόροι χρησιμοποιούνταν στον πόλεμο ήδη από την αρχαϊκή και την κλασική εποχή¹. Ωστόσο, μόνο κατά την ελληνιστική περίοδο παγιώνεται σε τέτοιο βαθμό τόσο η συχνότητα με την οποία χρησιμοποιούνταν από τους ελληνιστικούς βασιλείς και τις πόλεις όσο και η σημασία τους στο πεδίο της μάχης². Αυτό, εν πολλοίς, οφείλεται στο ότι κατά την διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου οι διαμάχες μεταξύ των ελληνιστικών βασιλείων για την κυριαρχία του ενός έναντι του άλλου φθάνουν στο αποκορύφωμά τους, αλλά και γιατί ο ελληνιστικός πολιτισμός είναι ένας κατεξοχήν επιγραφικός πολιτισμός. Συνεπώς, οι επιγραφικές μαρτυρίες που μας πληροφορούν για χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων σε μισθοφόρους αλλά και γενικότερα σε στρατιώτες είναι περισσότερες και αναλυτικότερες από οποιαδήποτε άλλη ιστορική περίοδο. Έχοντας τα παραπάνω ως δεδομένα, οι τρεις από τις τέσσερις επιγραφές που θα μας απασχολήσουν θα εντάσσονται σε ένα χρονικό πλαίσιο από το 301 π.Χ. έως 133 π.Χ., ενώ μόνο το ψήφισμα της Φαναγόρειας είναι κάπως μεταγενέστερο (88/87 π.Χ.).

---

¹ Chaniotis 2005, 22.

² Chaniotis 2005, 24. Ο Χανιώτης κάνει εκτενή αναφορά στη σημασία των μισθοφόρων στην ελληνιστική εποχή καθώς οι συνεχείς πόλεμοι απαιτούσαν την συστηματική διοχέτευση μισθοφόρων στρατιωτών σε ελληνιστικά βασίλεια και πόλεις.

Σε άμεση συνάρτηση με τον χρονικό περιορισμό των επιγραφών που θα μελετηθούν βρίσκεται και ο γεωγραφικός περιορισμός. Χορηγήσεις πολιτικών δικαιωμάτων σε στρατιωτικές ομάδες παρατηρούνται από πολλές πόλεις στον κυρίως ελλαδικό χώρο. Η Δύμη, η Λάρισα, η Φαλάνη, η Λιλαία, η Μεσσήνη και τα Φάρσαλα είναι λίγες μόνο περιπτώσεις μαζικών πολιτογραφήσεων που έλαβαν χώρα κατά την ελληνιστική εποχή³. Ωστόσο, η Άσπενδος, η Σμύρνη, η Πέργαμος, και η Φαναγόρεια, με τις οποίες θα ασχοληθούμε, αποτελούν όλες περιοχές της Μ. Ασίας⁴. Ο λόγος για τον οποίο θα μας απασχολήσουν οι περιπτώσεις από την Μικρά Ασία είναι γιατί η συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή αποτέλεσε το κυριότερο πεδίο συγκρούσεων ανάμεσα σε όλους τους ελληνιστικούς βασιλείς. Ως εκ τούτου, από τέτοιου είδους επιγραφές θα φανεί και η μεγάλη σημασία των στρατιωτών άλλα και η αλληλεπίδραση των πόλεων και των ελληνιστικών ηγεμόνων που αναμφίβολα υπήρξε καθοριστική στην έκδοση αυτών των ψηφισμάτων.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να τεθούν κάποια καίρια ερωτήματα που άπτονται της πρακτικής των χορηγήσεων πολιτικών δικαιωμάτων από τις πόλεις σε στρατιωτικές ομάδες, αλλά και η όσο το δυνατόν καλύτερα τεκμηριωμένη απάντηση όποιων από τα παραπάνω ερωτήματα μπορούν να απαντηθούν. Αναλυτικότερα, θα γίνει μια απόπειρα να διερευνηθούν οι ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες οι πόλεις έδωσαν το δικαίωμα της πολιτείας σε στρατιώτες καθώς επίσης και το πώς οι συγκεκριμένες ιστορικές συγκυρίες υπαγόρευαν την πολιτογράφηση νέων πολιτών. Επιπρόσθετα, θα επιχειρηθεί να απαντηθεί το ερώτημα σε τι ακριβώς συνίστατο αυτή η παροχή πολιτικών δικαιωμάτων. Οι πόλεις παρείχαν μόνο πολιτικά δικαιώματα προς τις στρατιωτικές ομάδες ή αυτά τα δικαιώματα συνοδευόταν και από άλλες διατάξεις και προνόμια, τα οποία καθιστούσαν την ζωή των νέων πολιτών πιο εύκολη; Τέλος, θα παρουσιαστεί και ο ρόλος που ενδεχομένως να διαδραμάτισαν ορισμένοι ελληνιστικοί ηγεμόνες ή

---

³ Δύμη (Syll.³ 531), Λάρισα (IG IX 2, 517), Φαλάνη (IG IX 2, 1228), Λιλαία (ISE 81), Μεσσήνη (IG V 1, 1426.), Φαρσαλα (IG IX 2, 234).

⁴ Σε αυτό το σημείο αξίζει να γίνει λόγος και σε μια επιγραφή από το Δελφίνιο της Μιλήτου (Milet I 3, p. 173f, nos. 33-35). Η συγκεκριμένη επιγραφή είναι μια από τις σημαντικότερες επιγραφές που αναφέρονται σε πολιτογράφηση στρατιωτικών ομάδων στην Μικρά Ασία. Οι λόγοι για τους οποίους δεν συμπεριλαμβάνεται στη συγκεκριμένη εργασία η προαναφερθείσα επιγραφή σχετίζονται αφενός με την προκαθορισμένη έκταση της εργασίας και αφετέρου με τον αποσπασματικό χαρακτήρα της επιγραφής της Μιλήτου. Τα θραύσματα από τις πράξεις αυτού του ψηφίσματος είναι τόσο πολυάριθμα, που το σύνολο του σε μεγάλο βαθμό παραμένει ατελές. Από τους 185 συνολικά στίχους του ψηφίσματος μόνο οι 75 σώζονται σε καλή κατάσταση. Οι υπόλοιποι στίχοι είναι ακρωτηριασμένοι σε τέτοιο βαθμό που το ακριβές κείμενο είναι σχεδόν αδύνατον να ανακτηθεί. Σε κάθε περίπτωση το ψήφισμα αναφέρεται στην πολιτογράφηση περίπου 1000 Κρητικών μισθοφόρων, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν μαζί με τις οικογένειές τους στην επικράτεια της Υβάνδας. Πιθανότατα, πρόκειται για μισθοφόρους που βοήθησαν την πόλη κατά την περίοδο που η Μικρά Ασία κινδύνευε από τους Γαλάτες και από τον Αντίοχο Ιέρακα. Πολλοί μελετητές θεωρούν ότι ο αριθμός των μισθοφόρων που πολιτογραφούνται υποδηλώνει μια *αναπλήρωση*. Αναμφίβολα, όμως, ο πληθυσμός της Μιλήτου δεν θα αποδέχτηκε με θερμό τρόπο τους νέους πολίτες καθώς το ψήφισμα διαθέτει ρήτρα κατά την οποία κανείς Κρητικός δεν μπορούσε να ανέλθει σε σημαντικά στρατιωτικά αξιώματα πριν το πέρας 20 ετών (Milet, I 3, p. 65-66d).

μεμονωμένες σημαντικές προσωπικότητες της περιόδου που ενδεχομένως να παρότρυναν τις πόλεις προς την κατεύθυνση μαζικών πολιτογραφήσεων.

Βασικός πυλώνας στον οποίο στηριζόμαστε τόσο για να θέσουμε τους παραπάνω προβληματισμούς αλλά και τα ερωτήματά μας είναι το σύνολο των επιγραφικών μαρτυριών που αναφέρονται σε μαζικές πολιτογραφήσεις μισθοφόρων και γενικότερα στρατιωτών. Στις ίδιες επιγραφικές μαρτυρίες θα στηριχθούμε προκειμένου να απαντήσουμε σε αυτά τα ερωτήματα. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο εκτός από της επιγραφές της Ασπένδου, της Περγάμου, της Φαναγόρειας και της Σμύρνης θα αναφερθούμε και στις υπόλοιπες επιγραφές στο βαθμό που παρατηρείται ότι υπάρχει ταύτιση ή παρέκκλιση σε σχέση με τον πυρήνα των επιγραφών που θα μας απασχολήσουν. Είναι εύλογο, σε μια εποχή όπου οι πόλεις έρχονται αντιμέτωπες με νέες προκλήσεις, να υπάρχουν αρκετά κοινά σημεία ανάμεσα σε αυτό το είδος ψηφισμάτων. Εξίσου εύλογο, όμως, είναι να παρατηρούνται και σημαντικές επιμέρους διαφορές στα ψηφίσματα αυτά. Αυτές οι διαφορές ενδεχομένως να οφείλονται στις ξεχωριστές συγκυρίες που είχε να αντιμετωπίσει η εκάστοτε πόλη που χρειάστηκε μισθοφόρους. Μέσα από την επισήμανση τόσο των ομοιοτήτων όσο και των διαφορών θα συναχθούν ορισμένα συμπεράσματα που θα σχετίζονται με τον κανόνα της πρακτικής που ακολουθήθηκε από τις πόλεις ως προς την πολιτογράφιση στρατιωτικών ομάδων.

Ο τρόπος με τον οποίο θα παρατεθούν οι περιπτώσεις πολιτογράφησης στρατιωτών που θα μας απασχολήσουν θα είναι χρονολογικός. Η παρουσίαση των πηγών που αναφέρονται σε αυτό ζήτημα θα γίνει ξεκινώντας από την προγενέστερη δηλαδή το ψήφισμα της Ασπένδου και καταλήγοντας στο ψήφισμα της Φαναγόρειας.

1. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΣΠΕΝΔΟΥ

Η Άσπενδος ήταν μια αρχαία ελληνική πόλη που βρισκόταν στην περιοχή της Παμφυλίας στη Μικρά Ασία. Η πόλη αυτή φαίνεται ότι ιδρύθηκε από Έλληνες αποίκους από το Άργος⁵. Όταν ο Μέγας Αλέξανδρος εκστρατεύει στη Μ. Ασία καταλαμβάνει μερικές από τις σημαντικότερες πόλεις της περιοχής όπως την Μίλητο και την Αλικαρνασσό. Στη συνέχεια, οι ελληνικές και αυτόχθονες πόλεις τόσο της περιοχής όσο και της ευρύτερης Μ. Ασίας καλούνται να διαλέξουν στρατόπεδο. Οι περισσότερες από αυτές υποτάσσονται με την θέλησή τους προσπαθώντας να διαπραγματευτούν την προσχώρησή τους στο στρατόπεδο του Αλεξάνδρου ή ζητώντας από τον Μ. Αλέξανδρο να παρέμβει σε τοπικές διαμάχες προς όφελός τους. Στην περίπτωση της Ασπένδου η κατάσταση ήταν περισσότερο περίπλοκη, καθότι ενώ η πόλη στην αρχή επρόκειτο να παραδοθεί με τον όρο να μην τοποθετηθεί φρουρά, όταν ο Αλέξανδρος απαίτησε πενήντα τάλαντα, οι Ασπένδιοι ετοιμάστηκαν για πολιορκία αν και τελικά υπέκυψαν χωρίς μάχη⁶. Είναι γεγονός πως δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα για την πολιτική ζωή της Ασπένδου και για τον τρόπο διακυβέρνησής της⁷. Στη συνέχεια, πληροφορίες για την Άσπενδο έχουμε από την περίοδο που εμπλέκονται στο πολιτικό σκηνικό της περιοχής της Μ. Ασίας οι Ρωμαίοι. Κατά την διάρκεια της εκστρατείας του Μάνλιου Βούλσωνα στα σύνορα της Λυκίας και της Παμφυλίας εναντίον το Γαλατών πληροφορούμαστε για ένα πρόστιμο ύψους 50 ταλάντων που επέβαλαν οι Ρωμαίοι στην Άσπενδο. Η κίνηση αυτή ενδεχομένως να υποδηλώνει ότι αυτή η πόλη είχε εμπλακεί στον πόλεμο. Γενικότερα, η εντύπωση που αποκομίζουμε για την περιοχή αυτή είναι ότι κάθε πόλη και φυσικά η Άσπενδος διατηρούσε στρατό. Αυτό συνέβαινε όχι μόνο για να αμυνθούν ενάντια στους Γαλάτες αλλά και απέναντι σε διάφορους ληστές αλλά και πειρατές.

Η αντίληψη ότι οι πόλεις αυτές ακόμα και στο δεύτερο αιώνα π.Χ. διατηρούσαν δικό τους στρατό φαίνεται και στην περίπτωση της Ασπένδου⁸. Μετά τον θάνατο του Λυσιμάχου ένα μεγάλο μέρος των κτήσεων του στη Μ. Ασία πέρασαν στα χέρια των Σελευκιδών. Οι Πτολεμαίοι, πράγματι, διεκδίκησαν την Παμφυλία. Ο Θεόκριτος⁹ συγκαταλέγει τους Παμφύλους στους υποτελείς του

⁵ Stroud 1984, 191-216.

⁶ App. Av. 1.27.4: " *ὁμήρουσ δὲ δοῦναι σφῶν τοὺς δυνατωτάτους ἐκέλευσεν καὶ τοὺς ἵππου, οὓς πρόσθεν ὠμολόγησαν, καὶ ἑκατὸν τάλαντα ἀντὶ τῶν πεντήκοντα καὶ πείθεσθαι τῷ σατράπῃ τῷ ὑπ' Ἀλεξάνδρου ταχθέντι καὶ φόρους ἀποφέρειν ὅσα ἔτη Μακεδόσι καὶ ὑπὲρ τῆς χώρας διακριθῆναι, ἣν τῶν προσχώρων οὖσαν βίᾳ κατέχειν ἐν αἰτία ἦσαν.*"

⁷ Ο Sartre (Sartre 2003, 139-140) θεωρεί ότι όταν γίνεται λόγος για πόλεις της Καρίας, της Λυκίας και της Παμφυλίας σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ελληνικές πόλεις. Στις πόλεις με αυτόχθονη παράδοση, στην οποία εντάσσεται και η Άσπενδος θα έπρεπε να κυριαρχούν στην αστική ζωή πρoύχοντες εν μέρει εξελληνισμένοι. Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει την ύπαρξη κάποιας πολιτικής οργάνωσης στις πόλεις των αυτοχθόνων, όπως η Άσπενδος.

⁸ Segre 1934, 253-268.

⁹ Θεοκρ. XVII, 88fr.

Πτολεμαίου του Β' και η επιγραφή από την Άδουλη¹⁰ υπολογίζει και την Παμφυλία στις κατακτήσεις του Πτολεμαίου του Γ'¹¹. Επί της ουσίας, η μοναδική αξιολογη απόδειξη της Πτολεμαϊκής εξουσίας είναι αυτή η επιγραφή από την Άσπενδο που χορηγεί σε ορισμένους μισθοφόρους, το δικαίωμα του πολίτη για τις εξαιρετικές υπηρεσίες τους στην πόλη και στον βασιλιά Πτολεμαίο πιθανότατα τον Σωτήρα, γιατί ο Λεωνίδας, ένας από τους επικεφαλής των μισθοφόρων, είναι γνωστό ότι υπηρέτησε κάτω από τις διαταγές του συγκεκριμένου ελληνιστικού βασιλιά¹².

Σε ένα κείμενο λεπτομερές, είναι εμφανές ότι μια ομάδα από Λυκίους, Παμφύλους, Κρήτες, Έλληνες και Πισιδούς μισθοφόρους έφθασαν προκειμένου να ενισχύσουν την πόλη της Ασπένδου. Αυτοί οι άνδρες, σίγουρα μισθοφόροι του Πτολεμαίου, έδωσαν μια απόδειξη της ανδρείας και της αφοσίωσής τους «στον βασιλιά και στην πόλη»¹³. Για αυτό τον λόγο η πόλη θα τους χορηγήσει πολιτικά δικαιώματα που μπορούν να τα κληροδοτήσουν, τον τίτλο του ευεργέτη και αποφασίζει επίσης να χαράξει τα ονόματά τους μαζί με τα πατρώνυμά τους σε μια στήλη που θα εκτίθεται στο ιερό της Αρτέμιδος¹⁴. Το ψήφισμα κλείνει με ένα απόσπασμα που δεν είναι πολύ σαφές. Μάλλον σημαίνει ότι, αν αυτοί οι νέοι πολίτες επιθυμούν να εγγραφούν σε κάποια φυλή, θα πρέπει να καταβάλουν κάποιο συγκεκριμένο ποσό¹⁵. Εύλογα, διερωτάται κανείς σε ποιο βαθμό αυτή η πολιτογράφηση των ξένων στην Άσπενδο ήταν συνέπεια μιας επιθυμίας εκπεφρασμένης από τον βασιλιά.

---

¹⁰ OGIS 54, στ. 11-14. Αξίζει να σημειωθεί ότι η επιγραφή δεν μας έχει σωθεί. Ο Κοσμάς Ινδικοπλεύστης την είδε και την αντέγραψε τον 6^ο αιώνα μ.Χ. στο έργο του «Χριστιανική Τοπογραφία» ως εκ τούτου δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ότι υπάρχουν ορισμένα στοιχεία υπερβολής ως προς τις κατακτήσεις του Πτολεμαίου κατά τον Γ' Συριακό πόλεμο.

¹¹ Jones 1971, 128.

¹² Για το πότε ακριβώς χρονολογείται η συγκεκριμένη επιγραφή και για το πότε υπηρέτησαν οι αξιωματούχοι που αναφέρονται στην επιγραφή υπό τις διαταγές συγκεκριμένων ελληνιστικών ηγεμόνων βλ. σελ. 51-55.

¹³ Segre 1934, στ. 4-10.

¹⁴ Segre 1934, στ. 10 κ.ε. Η λατρεία της Αρτέμιδος φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στις πόλεις τις Παμφυλίας, καθώς και η Πέργη, μια ακόμα σημαντική πόλη της Παμφυλίας, λάτρευε την Περγαία Αρτέμιδα, η οποία αν και εξελληνισμένη θεότητα, μαρτυρούσε το ανατολικό παρελθόν της πόλης. Στην Άσπενδο πιθανότατα δημιουργείται ξεχωριστός ναός της Αρτέμιδος τον 4^ο αι. π.Χ.. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι και στην περίπτωση της πολιτογράφησης στην Σμύρνη, οι κάτοικοι της Μαγνησίας αφιέρωσαν στο ιερό της Αρτέμιδος Λευκοφρυηνής την συμφωνία της πολιτογράφησης.

¹⁵ Η αποκατάσταση των εκδοτών, «ἐὰν δὲ [τις] αὐτῶν βούληται [κατ]αχωρ[ισθῆν]αι εἰς φυλὴν, [ἐξέ]στω· ἀ[ρ]γύριον [δότη] ἢ πόλις βου[λομένω]ι», δικαίως απορρίφθηκε από τον Wilhelm· βλ. Wilhelm 1911, 53. Ο M. Segre προτείνει «[τελείτω ἀ]ργύριον [ῥσον] ἢ πόλις βου[λεύσεται]». Στο συγκεκριμένο σημείο προκύπτει το ερώτημα για το αν θα πρέπει άραγε να θεωρήσουμε ότι η εγγραφή στο σώμα των πολιτών δεν περιλαμβάνει αναγκαστικά και την εγγραφή σε μια φυλή. Ακόμη, ίσως οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι η χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων δεν είναι τόσο τιμητική αλλά αναγκαία έναντι κάποιας αμοιβής. Το παραπάνω συμπέρασμα απορρίπτεται από το Gauthier (Gauthier 1990, 67-70) ο οποίος θεωρεί ότι τα παραπάνω χρήματα προορίζονταν για θυσίες και δεν είχαν καμία σχέση με την πώληση των πολιτικών δικαιωμάτων. Πανομοιότυπη είναι και μια επιγραφή από την Αρσινόη (SEG 39-1426: ἀπογραψάσθωσαν ἕκαστος εἰς φυλὴν[ῆν ἄ]ν λάχη, τελοῦντες τὸ γινόμενον.)

Το ότι τέτοιου είδους παρεμβάσεις της βασιλικής εξουσίας συνέβησαν και αλλού, φαίνεται και από τις επιγραφές της Δύμης¹⁶, των Φαρσάλων¹⁷, της Λάρισας¹⁸ και της Φαλάννης¹⁹. Αρχικά η Δύμη, μια μικρή πόλη της Αχαΐας αποφασίζει το δεύτερο μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ. να χορηγήσει πολιτικά δικαιώματα σε ορισμένους άνδρες που πολέμησαν στο πλευρό της πόλης²⁰. Παρομοίως τα Φάρσαλα πολιτογραφούν μια πληθυσμιακή ομάδα 176 ατόμων που ονομάζονται πενέστες και παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες με τους Λακεδαιμόνιους είλωτες²¹. Στην περίπτωση της Λάρισας, ο Φίλιππος παροτρύνει την πόλη να προβεί σε μια ανανέωση του πολιτικού σώματός της, μιας και σε αυτή την πόλη είχε σημειωθεί μια δημογραφική κάμψη λόγω των συνεχών πολεμικών συγκρούσεων²². Τέλος, στην Φαλάννη παρέχονται πολιτικά δικαιώματα σε ομάδες ξένων από γειτονικές περιοχές αλλά και σε νόθα παιδιά με μητέρα από την Φαλάννη και πατέρα ξένο²³.

Για να επιστρέψουμε στην επιγραφή της Ασπένδου, που αποτελεί τον πυρήνα του ενδιαφέροντός μας, οι ομοιότητες με την επιγραφή πρωτίστως της Δύμης αλλά και των Φαρσάλων είναι εμφανείς. Και στις τρεις περιπτώσεις η πολιτογράφιση γίνεται με παρότρυνση βασιλιά ή κάποιου σημαντικού αξιωματούχου. Επιπλέον, τόσο στην περίπτωση της Ασπένδου όσο και στην περίπτωση της Δύμης οι πληθυσμιακές ομάδες που πολιτογραφούνται είναι μισθοφόροι που έχουν βοηθήσει τις προαναφερθείσες πόλεις σε πολεμικές συγκρούσεις. Αντίθετα, στις περιπτώσεις της Λάρισας, της Φαλάννης και των Φαρσάλων δεν μπορούμε να μιλήσουμε για πολιτογράφιση στρατιωτικών ομάδων, αλλά μόνο για πολιτογράφιση που αποσκοπεί στην ενίσχυση του σώματος των πολιτών.

Ξεκινώντας μια πιο αναλυτική θεώρηση της επιγραφής της Ασπένδου παρατηρούμε ότι το ψήφισμά τιμά ορισμένους στρατιώτες « ὅσοι μετὰ

---

¹⁶ Syll³ 531

¹⁷ IG IX 2, 234.

¹⁸ IG IX 2, 517.

¹⁹ IG IX 2, 1228.

²⁰ Πιθανότατα κατά τον συμμαχικό πόλεμο όπως συμπεραίνουμε από τον Πολύβιο. Βλ. Πολ.4.60.6: *“οἰδὲ Δυμαιοῖκαὶ Φαραιεῖς καὶ Τριταιεῖς ἠλαττωμένοι μὲν περὶ τὴν βοήθειαν δεδιότες δ’ ἐτὸ μέλλον ἐκτῆς τοῦ φρουρίου καταλήψεως, τὸ μὲν πρῶτον ἔπεμπον ἀγγέλους πρὸς τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀχαιῶν”*.

²¹ Σύμφωνα με τον Decourt (Decourt 1995, 87-89) τα άτομα που πολιτογραφήθηκαν συνιστούσαν μια ομοιογενή προϋπάρχουσα κοινότητα και δεν ήταν ούτε μέτοικοι ούτε μισθοφόροι.

²² Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για το ποιες ακριβώς ήταν αυτές οι πολεμικές συγκρούσεις. Σύμφωνα με τον Lonis (Lonis 1991, 255-258) μάλλον πρόκειται για τον συμμαχικό πόλεμο, που έληξε με την ειρήνη της Ναυπάκτου το 217 π.Χ. Σχετικά με την επιγραφή από την Λάρισα ένα ακόμη στοιχείο που προκαλεί ενδιαφέρον είναι ότι οι νέοι πολίτες εγγράφηκαν σε φυλές που επέλεξαν οι ίδιοι ενώ η πολιτογράφιση συνοδεύτηκε και από διανομή γης. Τέλος, ως προς τα άτομα που πολιτογραφήθηκαν, αυτά ήταν Θεσσαλοί αλλά και Έλληνες που ζούσαν μαζί τους (IG IX 2, 517, στ. 6-7: *“τοῖς κατοικοῦσιν παρ’ ὑμῖν Θεσσαλῶν ἢ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων δοθῆι πολιτεία”*).

²³ Σύμφωνα με τον Lonis (Lonis 1991, 259-261) και η συγκεκριμένη περίπτωση πολιτογράφισης μπορεί να ενταχθεί στο ευρύτερο δημογραφικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η Θεσσαλία την συγκεκριμένη περίοδο. Ωστόσο πρέπει, επίσης, να τονιστεί ότι στο ψήφισμα δεν υπάρχει καμία νύξη για πολεμικές συγκρούσεις, ούτε εκφράζεται ρητά η παρότρυνση του Φιλίππου στην πόλη αυτή.

Φιλοκλέους καὶ Λεωνίδου παραγενόμενοι ..... Πάμφυλοι, Λύκιοι, Κρήτες, Ἕλληνες, Πισίδαι». Αυτοὶ οἱ στρατιώτες εἶναι ξεκάθαρα μισθοφόροι. Οἱ Παμφύλιοι, οἱ Λυκιοὶ καὶ οἱ Πισιδοὶ φαίνεται πως εἶχαν στρατολογηθεῖ σὴν περιοχῇ. Οἱ Ἕλληνες στρατιώτες περιγράφονται ως μισθοφόροι Ἕλληνες, οἱ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος²⁴, τοὺς οὗοιους ο Πολύβιος εντοπίζει καὶ στο στρατό του Πτολεμαίου Φιλοπάτορα²⁵. Οἱ Κρήτες επαναλαμβάνονται πάρα πολύ συχνά σαν μισθοφόροι σε κάθε ελληνιστικό στρατό καὶ ιδιαίτερα σε αὐτό των Πτολεμαίων²⁶.

Σε αὐτό το σημεῖο αξίζει να αναφερθούμε σε ἕνα γεγονός που προκαλεῖ ορισμένα ερωτήματα. Στὴν παρούσα επιγραφή οἱ Κρήτες καταγράφονται ξεχωριστά ἀπὸ τοὺς υπόλοιπους Ἕλληνες. Εἶναι γεγονός ὅτι δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε κάποιο ακλόνητο συμπέρασμα για τον λόγο για τον οὗοῖο αὐτὴ ἡ εθνικὴ διάκριση των στρατιωτῶν συναντάται στο λαό της Ασπένδου, ο οὗοῖος γνώριζε καλά ὅτι οἱ Κρήτες ἦταν Ἕλληνες. Μια πιθανὴ ἐξήγηση, ενδεχομένως, να εἶναι ὅτι αὐτός ο διαχωρισμός ἀπορρέει ἀπὸ τὴν διάκριση του στρατοῦ σε τμήματα, στα οὗοῖα οἱ Κρήτες σχημάτιζαν μια τάξη στρατοῦ ἀπὸ μόνοι τοὺς, ὅπως οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ Θράκες, ἢ οἱ Ταραντίνοι, πράγμα το οὗοῖο δεν συνέβαινε μόνο στον Πτολεμαϊκό στρατό. Μια ἐξίσου εὐλόγη ὑπόθεση εἶναι ὅτι λόγω του μεγάλου ἀριθμοῦ τοὺς, οἱ Κρήτες συγκροτοῦσαν μια ξεχωριστὴ κατηγορία.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς συνηθέστερους τρόπους που χρησιμοποιοῦνταν τὴν ελληνιστικὴ ἐποχὴ αναφορικὰ με τον καταμερισμό ἐνός στρατοῦ σε μονάδες ἦταν ἀνάλογα με το ἔθνος στο οὗοῖο ἀνήκαν οἱ στρατιώτες. Αὐτοῦ του εἴδους ἡ διάκριση παρατηρεῖται πολύ ἐντονα στὴν περίπτωση των Λυκείων, των Παμφύλων καὶ των Πισιδῶν. Στὴν ἴδια διάκριση ὑπόκειντο καὶ οἱ Ἕλληνες. Ωστόσο, ο τρόπος καταμερισμοῦ των στρατιωτικῶν ομᾶδων ἀνάλογα με τὴν καταγωγή των στρατιωτῶν που υπηρετοῦσαν σε αὐτά δεν εἶναι καὶ ο μοναδικός. Σύμφωνα με τον Segre οἱ Κρήτες διαχωρίζονταν ἀπὸ τοὺς υπόλοιπους Ἕλληνες ἐξαιτίας των ιδιαίτερων χαρακτηριστικῶν του ἐπιλεκτοῦ σώματός τοὺς²⁷. Τὴν ἴδια ἀποψη με τον Segre ἔχει καὶ ο Χανιώτης ο οὗοῖος ἀποδίδει τὴν ἰδιαιτερότητα του σώματος των Κρητῶν μισθοφόρων τόσο στὴν πολεμικὴ τοὺς ικανότητα, ὅσο καὶ στὴν ταχεῖα διάθεση τοὺς προς τις πόλεις που αἰτούνταν βοήθεια²⁸.

²⁴ Riv. Filol. 1932, n. 1: "ἀγευμένος τῶν στρατιωτῶν τῶν ἐκ τᾶς Ἑλλάδος ξενολογηθέντων".

²⁵ Πολύβιος, 5. 65. 3: "ὁ δὲ Ἀχαιοὺς Φιξίδαος καὶ Πτολεμαῖος ὁ Θρασέου, σύν δὲ τούτοις Ἀνδρόμαχος ὁ Ασπένδιος, συνεγύμναζον μὲν ἐπὶ ταυτὸ τὴν φάλαγγα καὶ τοὺς μισθοφόρους Ἕλληνας".

²⁶ Chaniotis, 2005, 82. Ο Χανιώτης θεωρεῖ μάλιστα τόσο ἐκτεταμένη τὴν χρῆση Κρητῶν μισθοφόρων ἀπὸ το βασίλειο των Πτολεμαίων ὡστε να κάνει λόγο καὶ για τὴν ὑπαρξη μιας κοινότητας ὅπου ζούσαν μόνο Κρήτες μισθοφόροι στὴν Αἴγυπτο. Τὴν ἴδια ἀποψη, τόσο για τὴν εὐρεία χρῆση Κρητῶν μισθοφόρων ἀπὸ τοὺς Πτολεμαίους ὅσο καὶ για τὴν ὑπαρξη τῆς κοινότητας αὐτῆς συναντάμε καὶ στον Launey (Launey 1987, 1068-1072).

²⁷ Segre 1934, 264.

²⁸ Chaniotis 2005, 85-87.

Για την ένταξη του μεγαλύτερου μέρους των στρατιωτών στο πολιτικό σώμα της Ασπένδου θα πρέπει να χρησιμοποιήθηκε η καταγραφή των ίδιων στα μητρώα, που πραγματοποιήθηκε πιθανότατα από τον γραμματέα, αν και στο κείμενο της επιγραφής κάτι τέτοιο δεν δηλώνεται ρητά. Ομοιότητες με την συγκεκριμένη διαδικασία βρίσκουμε σε ένα χωρίο της επιγραφής από την Σμύρνη με την οποία θα ασχοληθούμε στη συνέχεια²⁹, στην οποία η πόλη της Σμύρνης παρέχει το δικαίωμα πολιτογράφησης στο μεγαλύτερο μέρος των στρατιωτών Σελευκιδικού στρατού που βρισκόταν στην Μαγνησία του Σιπύλου. Η περίπτωση, βέβαια, είναι λίγο διαφορετική, γιατί στη Σμύρνη πρόκειται για μια στρατιωτική αποικία, ενώ στην Άσπενδο πρόκειται για εν ενεργεία μισθοφόρους στρατιώτες. Ωστόσο, και στις δυο περιπτώσεις η διαδικασία είναι η ίδια.

Η επιγραφή μας συνιστά ένα από τα σπανιότερα έγγραφα σχετικά με την οργάνωση του ενεργού στρατού των Λαγιδών και σίγουρα το πιο παλιό. Μας δείχνει τα ίδια εθνικά ονόματα που γνωρίζουμε από τους παπύρους και τις επιγραφές, για τα πολιτεύματα των στρατιωτών που πολιτογραφούνται, για την χώρα από την οποία προέρχονται³⁰.

Εξετάζοντας την συγκεκριμένη επιγραφή από την σκοπιά της ίδιας της πόλης που την εξέδωσε μπορούμε να εξάγουμε αρκετά σημαντικά στοιχεία για την οργάνωση της Ασπένδου. Ο επώνυμος άρχοντας ήταν ένας δημιουργός. Στους στίχους 12-15 αποφασίζεται το στήσιμο μιας στήλης στο ναό της Αρτέμιδος, στην οποία είναι χαραγμένα τα ονόματα των καινούργιων πολιτών μαζί με τα πατώνυμά τους³¹. Στο κάτω μέρος του ψηφίσματος συναντούμε μόνο δυο ονόματα και οι εκδότες μάλιστα υποστηρίζουν ότι δεν θα μπορούσαν να είχαν σωθεί άλλα³². Αξιοπερίεργο είναι το γεγονός ότι δεν έχει καθοριστεί, όπως συμβαίνει συνήθως σε τέτοιου είδους ψηφίσματα, ποιοι από τους άρχοντες της πόλης θα επιφορτιστούν με την δημιουργία της στήλης, ούτε έχουν προβλεφθεί και οι σχετικές δαπάνες. Επομένως, προκύπτει ένα καίριο ερώτημα. Κατά πόσο οι λέξεις *στησάτωσαν* και *ἀναγραψάτωσαν* θα μπορούσαν να αναφέρονται στις τιμώμενες μισθοφορικές ομάδες, μιας και η χρήση προστακτικής υπονοεί ότι τις ενέργειες θα αναλάβουν οι ίδιοι οι μισθοφόροι.

Δεν θα προκαλούσε καμία εντύπωση ότι μια τέτοιου είδους επιβάρυνση θα μπορούσε να αφορά τα μεμονωμένα τιμώμενα άτομα, μια εξήγηση που θα

---

²⁹ Βλ. σελ. 14-24.

³⁰ Segre 1934, 258-259.

³¹ [Στήλην] δὲ σ[τησ]άτωσαν ἐν τῶι [ἱερῶι τ]ῆς Ἀρτέ[μι]δος, καὶ ἀναγραψά[τωσα]ν τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ π[ατέρω]ν.

³² Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί μια αρχαιολογική φύσεως πληροφορία σχετικά με την συγκεκριμένη επιγραφή. Στην Άσπενδο δεν έχει ταυτοποιηθεί ο ναός της Αρτέμιδος, και κατά συνέπεια δεν μπορεί να τοποθετηθεί με ακρίβεια το που ακριβώς βρέθηκε η επιγραφή που μας απασχολεί. Έτσι, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το αν όντως στο κάτω μέρος της επιγραφής δεν υπήρχε χώρος και για άλλα ονόματα. Είναι αρκετά πιθανό εκτός από αυτή την επιγραφή να υπήρχε και μια ακόμη, στην οποία ο κατάλογος θα συνεχιζόταν.

μπορούσε να δοθεί για τον ακόλουθο στίχο ([Στήλην] δὲ σ[τησ]άτωσαν ἐν τῶι [Ιερῶι τ]ῆς Ἀρτέ[μι]δος, καὶ ἀναγραψά[τωσα]ν τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ π[ατέρω]ν). Ενδεχομένως να σχετίζεται με το ότι η πόλη βρισκόταν σε περίοδο σοβαρής οικονομικής κρίσης και δεν διέθετε τους απαιτούμενους πόρους για να προβεί στην αναγραφή των ονομάτων των νέων πολιτών.

Δυστυχώς, η επιγραφή προς το τέλος της μας σώζεται αποσπασματικά και μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν για το ακριβές περιεχόμενο στο τέλος του ψηφίσματος. Το σύνολο των εκδοτών της επιγραφής³³ φαίνεται να θεωρεί αρκετά πιθανή μια προσθήκη στο δέκατο ὄγδοο στίχο του ψηφίσματος που θα περιλαμβάνει αρχικά την λέξη *ἐξέστω* και στη συνέχεια τη φράση *ἀργύριον δότω*, και την ύπαρξη άρθρου πριν από την λέξη *βουλομένω*. Κοντολογίς, αν ὄντως ἴσχυε μια τέτοιου είδους αποκατάσταση του φθαρμένου ψηφίσματος ενδεχομένως να προέκυπτε το ακόλουθο νόημα από την επιγραφή: « *αν κάποιος θέλει να εγγραφεί σε μια φυλή, μπορεί να το κάνει, και τα απαιτούμενα χρήματα, για τις δαπάνες της επιγραφής να δοθούν στην πόλη από αυτόν που θέλει να εγγραφεί*». Σε μια τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να γίνει αποδεκτό το γεγονός ότι οι τιμώμενοι επιφορτίζονται με τα έξοδα για την επιγραφή ενδεχομένως και τα έξοδα μιας θυσίας που θα σηματοδοτεί την είσοδο των νέων πολιτών στο πολιτικό σώμα. Ωστόσο, αυτό που γίνεται δύσκολα κατανοητό είναι η ύπαρξη αμφιβολίας για το κατά πόσο οι νέοι πολίτες θέλουν ὄντως να εγγραφούν σε μια φυλή, καθότι ἔτσι θα αμφισβητούνταν ο τιμητικός χαρακτήρας που διέθετε η εν λόγω επιγραφή³⁴. Εδώ, ὁμως, η κατάσταση ἴσως υποκρύπτει την πιθανότητα ότι κάποιοι δεν τηρούν στην πράξη την εγγραφή σε κάποια φυλή. Η απουσία εγγραφής σε κάποια φυλή κατά τον Segre³⁵ ἴσως υποδηλώνει ότι πρόκειται για μια καθαρά τιμητική πολιτογράφηση, στην οποία το δικαίωμα του πολίτη είναι καθαρά δυνητικό και κατά συνέπεια η εγγραφή σε κάποια φυλή είναι προαιρετική. Προς αυτή την κατεύθυνση μας προσανατολίζει και το γεγονός ότι το δικαίωμα του πολίτη συνοδεύεται από την ευεργεσία, που είναι ἕνας ἀκόμη τιμητικός τίτλος, και ὄχι από την προξενία, που συνήθως είναι ἕνα δικαίωμα που συνοδεύει τέτοιου είδους ψηφίσματα πολιτογράφησης και η οποία συνεπάγεται ορισμένα ενεργά καθήκοντα, τουλάχιστον τις περισσότερες φορές.

Ἐνα επιπρόσθετο στοιχείο που αξίζει να παρατηρηθεί είναι οι ομοιότητες που παρουσιάζει η περίπτωση της Ασπένδου με αυτή της Σμύρνης. Και στην μια περίπτωση και στην ἄλλη η παραχώρηση του δικαιώματος του πολίτη επιβλήθηκε

³³ Monumenti Antichi, 14, 1914: 116· REG., 1916: 453· Segre 1934: 253-268.

³⁴ Είναι δεδομένο ότι μέσα στο πλαίσιο χορήγησης πολιτικών δικαιωμάτων απαραίτητη είναι η εγγραφή σε μια φυλή της πόλης. Αυτό γίνεται ὥστε οι νέοι πολίτες να ἔχουν δυνατότητα συμμετοχῆς τόσο στα θρησκευτικά ὡς και στα κοσμικά καθήκοντα. Συνήθως, σε τέτοιου είδους ψηφίσματα αναφέρεται ρητά η υποχρέωση εγγραφῆς σε μια συγκεκριμένη φυλή, ἢ ἔστω σε κάποια φυλή που να επιλέγει ο ἴδιος ο τιμώμενος. Τέλος, ἀκόμη και στην περίπτωση που κάτι τέτοιο δεν αναφέρεται ρητά, υπονοείται.

³⁵ Segre 1934, 265.

από μια ανώτερη δύναμη. Στη Σμύρνη από τον βασιλιά, ενώ στην Άσπενδο από τον στρατηγό του Πτολεμαίου³⁶. Και στις δυο περιπτώσεις η πόλη δεν θα μπορούσε να αντέξει οικονομικά την διαδικασία μιας δοκιμασίας³⁷. Απλώς στην περίπτωση της Σμύρνης έπρεπε να ικανοποιηθούν τα πολιτικά δικαιώματα μιας στρατιωτικής αποικίας, ενώ στην περίπτωση της Ασπένδου φαίνεται πως γίνεται μια πολιτογράφηση για να αναγνωριστεί η προσφορά των μισθοφόρων που συστηματικά συνεισέφεραν στην αμυντική λειτουργία της πόλης. Αν δεχθούμε ότι η πολιτογράφηση της Ασπένδου είναι μια καθαρά τιμητική πολιτογράφηση, τότε και το δικαίωμα του πολίτη θα είχε δυνητικό χαρακτήρα και η εγγραφή σε μια φυλή θα ήταν προαιρετική. Κάτι τέτοιο θα εξηγούσε και την επιφόρτιση καθενός μισθοφόρου για τα έξοδα της αναγραφής σε κάποια φυλή.

Εν κατακλείδι, μελετώντας το ψήφισμα χορήγησης πολιτείας της πόλης της Ασπένδου προς μια ομάδα μισθοφόρων μπορούμε να εξάγουμε πολλά και χρήσιμα συμπεράσματα για αρκετές πτυχές της ζωής μιας ελληνιστικής πόλης. Παράλληλα, διαπιστώνουμε την ομοιότητα που παρουσιάζει η συγκεκριμένη επιγραφή με άλλες αντίστοιχες πολιτογραφήσεις που συνέβησαν την ελληνιστική περίοδο.

Αρχικά, μπορούμε να εντοπίσουμε, μελετώντας την εθνολογική σύσταση της στρατιωτικής ομάδας που απέκτησε πολιτικά δικαιώματα, ορισμένους κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες που εξηγούν τους μεγάλους αριθμούς μισθοφόρων αλλά και το τόπο προέλευσής τους. Θεωρείται βέβαιο ότι η φτώχεια και η προσδοκία πλούτου ή μιας καλύτερης ζωής παρακίνησαν πληθυσμούς αρκετών ορεισίβιων περιοχών να αναζητήσουν εργασία ως μισθοφόροι³⁸. Συνεπώς, σε περιοχές όπου δεν υπήρχε δυνατότητα αποικισμού και οι κατακτήσεις δεν ήταν απεριόριστες, μια σημαντική μερίδα του πληθυσμού ζούσε από τον πόλεμο, δηλαδή από επιδρομές και από μισθοφορική παροχή υπηρεσιών.

Το στρατιωτικό υπόβαθρο των ατόμων που πολιτογραφούνται αποτελεί άλλο ένα συνεκτικό στοιχείο αναφορικά με τις επιγραφές που μας απασχολούν επί

---

³⁶ Το ίδιο ακριβώς έχει ειπωθεί και παραπάνω όταν έγινε ένας πρώτος παραλληλισμός της επιγραφής της Ασπένδου με κάποιες επιγραφές από τον κυρίως ελλαδικό χώρο. Συνεπώς, παρατηρείται ότι ανεξάρτητα με την γεωγραφική θέση της πόλης αλλά και το μέγεθος της (διαφορετικό πολιτικό εκτόπισμα διαθέτει η Δύμη και διαφορετικό η Σμύρνη), οι βασιλείς κατά κόρον επενέβαιναν στα εσωτερικά των πόλεων και υπαγόρευαν τις κινήσεις τους.

³⁷ Η πλειοψηφία των μελετητών (Segre 1934, 266, Launey 1987, 657, Sartre 2003, 227) θεωρούν ότι και στην περίπτωση της Ασπένδου θα πρέπει να υπήρχε κάποια μορφή δοκιμασίας παρά το γεγονός ότι αυτό δεν αναφέρεται ρητά στο ψήφισμα. Κάτι παρόμοιο φαίνεται πως συνέβη και σε μια επιγραφή πολιτογράφησης από τον κυρίως ελλαδικό χώρο και συγκεκριμένα την Δύμη (Syll³. 529) όπου και εκεί υπάρχει η διαδικασία της δοκιμασίας για τους στρατιώτες που βοήθησαν την πόλη. Τέλος, κάτι παρόμοιο φαίνεται να συμβαίνει και στην επιγραφή της Σμύρνης με την οποία θα ασχοληθούμε στην συνέχεια. Πιο συγκεκριμένα, στη Σμύρνη οι καταλοχισμοί δεν παραδίδονται στα επίσημα αρχεία της πόλης, αλλά στους εξεταστές δηλαδή στους αξιωματούχους εκείνους που ήταν αρμόδιοι για τον έλεγχο. Αυτοί χωρίς να κάνουν μια πραγματική δοκιμασία, ορκίζονται στους γραμματείς ότι οι κατάλογοι έχουν καταρτιστεί από *τοῦ βελτίστου*.

³⁸ Ο Launey (Launey 1987, 461-476) θεωρεί αναντίρρητη αλήθεια ότι σε αυτή την ομάδα ανθρώπων θα μπορούσαν να ενταχθούν και οι πολεμοχαρείς κάτοικοι της Λυκίας, της Παμφυλίας και της Πισιδίας.

του παρόντος. Ωστόσο, ειδικά στην περίπτωση της Ασπένδου υπάρχουν και ορισμένες διαφορές σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές που χορηγούν πολιτικά δικαιώματα σε μισθοφόρους. Αρχικά, στην περίπτωση της Ασπένδου φαίνεται ότι δεν γίνεται πουθενά πρόβλεψη για παροχή γης στους νέους πολίτες σε αντίθεση με ορισμένες άλλες περιπτώσεις πολιτογράφησης όπως της Σμύρνης³⁹. Οπότε είναι αρκετά δύσκολο να εκτιμήσουμε την αξία μιας τέτοιας παροχής. Από την άλλη πλευρά, δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε ότι πρόκειται για μια τιμητική, κατά πάσα πιθανότητα, χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων, επομένως η παράλειψη παροχής ταιριάζει στο δυνητικό χαρακτήρα του πολιτικού δικαιώματος. Είναι λογικό από την στιγμή που μια πολιτογράφηση είναι τιμητική να μην προβλέπει την παροχή κτήματος σε κάποιον μισθοφόρο που ενδεχομένως να μην ενδιαφερόταν να μείνει στην Άσπενδο.

Ορισμένα μέτρα που πάρθηκαν από τις πόλεις της Μικράς Ασίας στην ελληνιστική περίοδο οδήγησαν τους ιστορικούς να πιθανολογήσουν μια σημαντική πτώση του πληθυσμού. Έτσι, πιστεύεται ότι η πώληση του δικαιώματος του πολίτη, που συναντάται στη Φάσηλι⁴⁰ και στην Έφεσο⁴¹, είχε ως στόχο την ενίσχυση του πληθυσμού των πόλεων. Στην πραγματικότητα, όμως, το μέτρο αυτό αφορούσε μικρό αριθμό ατόμων και ήταν περισσότερο οικονομικό παρά δημογραφικό⁴². Στην περίπτωση της Ασπένδου δεν μπορούμε να μιλήσουμε για πώληση των πολιτικών δικαιωμάτων αλλά μάλλον για κάλυψη των εξόδων.

Συνοψίζοντας, η επιγραφή από την Άσπενδο είναι μια τυπική περίπτωση πολιτογράφησης μισθοφόρων, οι οποίοι με αυτό τον τρόπο επιβραβεύονται για την προσφορά τους στην πόλη. Γι' αυτό, άλλωστε, έχουν αξιολογηθεί και ως ευεργέτες της πόλης. Συνεπώς, πρόκειται για μια τιμητική πολιτογράφηση. Το μεγαλύτερο μέρος των μισθοφόρων δεν ήταν ελληνικής καταγωγής και εκτός από το δικαίωμα του πολίτη φαίνεται πως η πόλη της Ασπένδου δεν τους παρέχει κανένα περαιτέρω δικαίωμα. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι το δικαίωμα της έγκκτησης περιλαμβάνεται στα πολιτικά δικαιώματα. Ωστόσο, τα ψηφίσματα της εποχής επαναλαμβάνουν ξεχωριστά αυτό το δικαίωμα για να το καταστήσουν σαφές. Και στην περίπτωση της Ασπένδου, όπως και στην συντριπτική πλειοψηφία των ψηφισμάτων παροχής πολιτικών δικαιωμάτων, η παροχή γίνεται μάλλον κατά παράτροση μιας ανώτερης δύναμης. Τέλος, το γεγονός ότι οι ίδιοι οι μισθοφόροι

---

³⁹ Βλ. σελ. 14-24.

⁴⁰ L. Robert, *Hell.* 37-42.

⁴¹ L. Robert, *Bull. Epigr.* 1967, 497.

⁴² Σε αυτό το σημείο αξίζει να γίνει αναφορά και στον Segre (Segre 1934,266) ο οποίος πίσω από αυτό το τέλος πολιτογράφησης βλέπει ένα ιδιότυπο είδος προστασίας των πολιτών της Ασπένδου απέναντι στους νέους πολίτες, οι οποίοι λόγω του βίαιου παρελθόντος τους ίσως να αντιμετώπιζονταν με κάποια καχυποψία από τους παλιότερους κατοίκους της Ασπένδου. Μάλιστα, θεωρεί ότι η ίδια δυσπιστία συναντάται και σε ένα ψήφισμα παροχής πολιτικών δικαιωμάτων από την Δύμη (Syll.³ 529: *τούσδε ἅ πόλις πολίτας ἐποιήσατο...κρίνασα καθ' ἕνα ἕκαστον.*) και ερμηνεύει τον εξονυχιστικό χαρακτήρα της δοκιμασίας ως μια απόπειρα της πόλης της Δύμης να προστατεύσει τους παλαιότερους πολίτες της από τους μισθοφόρους που πολιτογραφήθηκαν.

επωμίζονται τα έξοδα εγγραφής σε φυλή φαίνεται να εξηγείται πειστικότερα από την δεινή οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονταν η Άσπενδος αλλά και άλλες πόλεις της ελληνιστικής Μ. Ασίας και όχι μόνο.

2. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Η Σμύρνη ήταν από τις σημαντικότερες και πιο γνωστές πόλεις της Μ. Ασίας. Η προέλευση του ονόματός της είναι αβέβαιη και περικλείεται από πολλούς θρύλους και μυθολογικές αφηγήσεις. Κατά τον Στράβωνα η Σμύρνη πήρε το όνομά της από μια Αμαζόνα που εξουσίαζε την Έφεσο⁴³. Για την Σμύρνη της κλασικής περιόδου γνωρίζουμε κάποια πράγματα όχι όμως τόσα όσα γνωρίζουμε για τις άλλες μεγάλες πόλεις της Μ. Ασίας. Κατά την διάρκεια της Ιωνικής επανάστασης η Σμύρνη δεν φαίνεται πως συμμετείχε μαζί με τις υπόλοιπες εξεγερμένες ελληνικές πόλεις. Παράλληλα, η ίδια πόλη δεν φαίνεται να συμμετείχε και στον αντιπερσικό συνασπισμό των ελληνικών πόλεων της Ιωνίας υπό την αρχηγία της Αθήνας, ούτε στην μετέπειτα αθηναϊκή ηγεμονία. Καμία αναφορά στη πόλη της Σμύρνης δε γίνεται ούτε από τον Θουκυδίδη ούτε από τον Ξενοφώντα. Νομισματικές ενδείξεις αποδεικνύουν ότι η Σμύρνη διέθετε μεγάλη εμπορική σημασία κατά το πρώτο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ.⁴⁴

Κατά την ελληνιστική περίοδο, που στιγματίζεται από τις διαμάχες των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου συναντούμε εκ νέου την Σμύρνη περί το 290 π.Χ. όταν ο Λυσίμαχος ζητά από την πόλη της Εφέσου να αλλάξει θέση και από τους κατοίκους της Κολοφώνας να ενσωματωθούν στην πόλη της Εφέσου και να εγκαταλείψουν την πόλη τους. Η Κολοφώνα αρνείται και η Σμύρνη τάσσεται με το μέρος της, ωστόσο οι στρατιωτικές τους δυνάμεις ηττήθηκαν από τον Λυσίμαχο. Μετά το πέρασμα του Λυσιμάχου και την ανασύσταση της πόλης από τον ίδιο, η Σμύρνη θεωρείται, έστω και κατ' όνομα, μια αυτόνομη πόλη. Σε γενικές γραμμές, αυτό που μπορεί να ειπωθεί για την κατάσταση στην οποία βρέθηκαν πόλεις, όπως η Έφεσος και η Σμύρνη, από τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου μέχρι και την έλευση των Ρωμαίων ήταν ότι επρόκειτο για μια αρκετά αβέβαιη περίοδο με πολλές διακυμάνσεις. Το 278 π.Χ. η Σμύρνη πρέπει να βρισκόταν σε συνεχή πολεμική ετοιμότητα εξ αιτίας της εισβολής των Γαλατών τους οποίους αντιμετώπισε ο Αντίοχος Α΄ ο Σωτήρας. Μετά τον θάνατο του Αντίοχου Α΄, ο Αντίοχος Β΄ φαίνεται πως αναγνωρίζει και επιβεβαιώνει επισήμως την αυτονομία της Σμύρνης, όπως τουλάχιστον φαίνεται και στην επιγραφή που μας απασχολεί⁴⁵.

Το πλαίσιο στο οποίο πρέπει να ενταχθεί η συγκεκριμένη επιγραφή είναι η περίοδος μετά τον τρίτο Συριακό πόλεμο του 246-241 π.Χ. ανάμεσα στο Σέλευκο τον Β΄ και τον Πτολεμαίο τον Γ΄. Ενώ η Μαγνησία κοντά στο όρος Σίπυλο και οι στρατιωτικές δυνάμεις που στάθμευαν εκεί τάσσονταν αναφανδόν υπέρ του Πτολεμαίου, η Σμύρνη παρέμεινε πιστή στον Σέλευκο και εδώ δρέπει τους καρπούς

⁴³ Στρ. 14.1.4: " Σμύρνα δ' ἦν Ἀμαζῶν ἢ κατασχοῦσα τὴν Ἐφεσον, ἀφ' ἧς τοῦνομα καὶ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῇ πόλει."

⁴⁴ Cadoux 1938, 92. Γίνεται λόγος για ένα ασημένιο τετράδραχμο ροδιακού σταθμητικού κανόνα με την επιγραφή "ΣΜΥΡΝΑΙΩΝ".

⁴⁵ OGIS 229, βλ. παράρτημα σελ. 56-58.

της στάσης της⁴⁶. Η επιγραφή περιέχει 3 έγγραφα: Το πρώτο έγγραφο είναι ένα ψήφισμα της Σμύρνης για το θέμα της συνθήκης με την Μαγνησία. Το δεύτερο είναι ένα κείμενο που αναφέρεται στους όρους της συνθήκης ανάμεσα στην Σμύρνη και την Μαγνησία. Και το τελευταίο κείμενο είναι το ψήφισμα της Σμύρνης σύμφωνα με το οποίο η πόλη απορροφά τα οχυρά της παλιάς Μαγνησίας και τις εκεί στρατιωτικές δυνάμεις. Αξιοσημείωτο και ενδεικτικό των ζωηρών προσπαθειών της Σμύρνης προς όφελος του Σέλευκου είναι η εξουσία που της έδωσε ο βασιλιάς να δρα ανεξάρτητα προς όφελός του⁴⁷.

Η περίπτωση της πολιτογράφησης αυτής από την πόλη της Σμύρνης είναι αρκετά ενδιαφέρουσα. Η πόλη είχε ένα παρελθόν υπό Σελευκιδικό έλεγχο, όπου και λειτουργούσε ως νομισματοκοπείο για τον Αντίοχο τον Α΄ και τον Β΄ και προσέφερε λατρευτικές τιμές στους πρώτους Σελευκίδες⁴⁸. Στη κρίση του Λαοδίκειου πολέμου, η Σμύρνη άρπαξε την ευκαιρία να απαιτήσει προνόμια από τον Σέλευκο τον Β΄, ως αντάλλαγμα για την *εὐνοια* της κατά την διάρκεια του πολέμου⁴⁹. Η πόλη απέκτησε αυτονομία, εξαίρεση από τους φόρους και αναγνώριση της ασυλίας του βασικού της ναού από τον βασιλιά. Λίγο αργότερα, οι κάτοικοι της Σμύρνης προέβησαν σε μια συμφωνία με τους στρατιωτικούς εποίκους στη Μαγνησία κοντά στο όρος Σίτυλο, η οποία θα αποτελέσει και επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας. Εύκολα γίνεται φανερό ότι αυτό το ψήφισμα χαρακτηρίζεται από την γλώσσα της αφοσίωσης προς τα συμφέροντα του Σελεύκου του Β΄.

Οι συγκυρίες είναι περίεργες γιατί αυτή η χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων γίνεται σε μια περίοδο αμέσως μετά την άνοδο του Σελεύκου του Β στον θρόνο. Ο Griffith θεωρεί αποδεδειγμένο ότι η Σμύρνη ενεργεί εκ μέρους του Σελεύκου (χωρίς, μάλιστα, να αμφιβάλει ότι πήρε οδηγίες από τον ίδιο) και ότι έγινε μια προσπάθεια για να επιβεβαιωθεί η πίστη των στρατιωτών εποίκων στη Μαγνησία και στη Παλαιμαγνησία⁵⁰.

Ένα από τα βασικότερα στοιχεία της επιγραφής είναι ότι η Μαγνησία είναι μια κανονική πόλη, οι κάτοικοι της οποίας χωρίζονται σε δυο κατηγορίες. Αφ΄ ενός υπάρχει ο στρατός, αφ΄ ετέρου υπάρχουν οι μη στρατιωτικοί. Οι στρατιωτικές ομάδες δηλώνονται με δύο διατυπώσεις στην επιγραφή. Αρχικά, γίνεται λόγος για "*κάτοικοι οί κατὰ πόλιν ἰππεῖς καὶ πεζοί*" και στην συνέχεια αναφέρονται και οι "*κάτοικοι οί ἐν τοῖς ὑπαίθροις ἰππεῖς καὶ πεζοί*". Οι κάτοικοι, από την άλλη πλευρά δηλώνονται με τον όρο "*οί ἄλλοι οἰκηταί*". Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να αποσαφηνιστεί η ορολογία που χρησιμοποιείται σε αυτήν την επιγραφή για να δηλωθούν τα άτομα που θα αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα. Αρχικά,

---

⁴⁶ Austin 2006, 314.

⁴⁷ Bagnall- Derow, 57.

⁴⁸ Ma 1999,49-50.

⁴⁹ OGIS 228, 229.

⁵⁰ Griffith 1935, 154. Εν πολλοίς με την άποψη του Griffith συμφωνεί και όλη η σύγχρονη βιβλιογραφία στο σύνολό της.

φαίνεται ότι η φράση “ οί ἐμ Μαγνησῖαι” λειτουργεί ως ένας καθαρά γεωγραφικός προσδιορισμός για τον οποίο δεν είναι εφικτό να ειπωθεί τίποτα περισσότερο. Παρακάτω, συναντάται ο όρος “οί ἐμ Μαγνησῖαι κάτοικοι οί τε κατὰ πόλιν ἰππεῖς καὶ πεζοὶ καὶ οἱ ὑπαιθροὶ καὶ οἱ ἄλλοι οἰκηταί”⁵¹. Από αυτό τον τύπο συμπεραίνουμε ότι οι κάτοικοι είναι στρατιώτες και με την λέξη οἰκηταί υποδηλώνεται ο υπόλοιπος πληθυσμός. Ωστόσο, μέσα στην ίδια επιγραφή παρατηρούμε συχνές παραλλαγές του ίδιου τύπου. Ειδικότερα, στον αμέσως επόμενο στίχο του ψηφίσματος έχουμε την διατύπωση “ Οἱ ἐμ Μαγνησῖαι (ἐκ Μαγνησῖας) κάτοικοι οἱ τε κατὰ πόλιν ἰππεῖς καὶ πεζοὶ καὶ οἱ ὑπαιθροὶ καὶ οἱ ἄλλοι οἰκοῦντες τῆμ πόλιν (ἐμ Μαγνησῖαι)”⁵² . Και πάλι, όμως, διαπιστώνουμε την ύπαρξη και άλλων παραλλαγών όπως “οί ἐμ Μαγνησῖαι κάτοικοι τῶν τε κατὰ πόλιν ἰππέων καὶ πεζῶν καὶ οἱ ἐν τοῖς ὑπαίθροις τασσόμενοι καὶ οἱ ἄλλοι οἱ καταχωριζόμενοι εἰς τὸ πολίτευμα”⁵³ αλλά και “ Οἱ ἐμ Μαγνησῖαι (ἐκ Μαγνησῖας) κάτοικοι οἱ τε κατὰ πόλιν ἰππεῖς καὶ πεζοὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς ὑπαίθροις τασσόμενοι καὶ οἱ ἄλλοι οἱ καταχωριζόμενοι εἰς τὸ πολίτευμα”⁵⁴ . Και οι επιμέρους παραλλαγές δεν σταματούν εδώ. Μια εναλλακτική ανάγνωση του “οί ἐμ Μαγνησῖαι ἰππεῖς τε καὶ πεζοὶ οἱ τε κατὰ πόλιν καὶ οἱ ὑπαιθροὶ”⁵⁵ συναντάται μόλις τρεις στίχους παρακάτω με την φράση “οἱ κάτοικοι ἰππεῖς καὶ πεζοὶ οἱ τε κατὰ πόλιν καὶ κατὰ τὰ] ὑπαιθρα τασσόμενοι”⁵⁶. Τέλος, και για την φράση “οί ἐμ Μαγνησῖαι κάτοικοι καὶ οἱ ὑπαιθροὶ ἰππεῖς καὶ στρατιῶται”⁵⁷ όπου η έννοια κάτοικοι είναι αμφίβολη, υπάρχει μια σαφέστερη εναλλακτική ανάγνωση αρκετούς στίχους παρακάτω “οἱ ἐμ Μαγνησῖαι κάτοικοι καὶ οἱ ὑπαιθροὶ ἰππεῖς καὶ οἱ πεζοὶ στρατιῶται καὶ οἱ ἄλλοι οἱ οἰκοῦντες ἐμ Μαγνησῖαι”⁵⁸.

Αυτή η μεγάλη ποικιλομορφία στις διατυπώσεις που χρησιμοποιεί η συγκεκριμένη επιγραφή για να δηλώσει τις πληθυσμιακές ομάδες που θα απολάμβαναν τα πολιτικά δικαιώματα που θα τους παρείχε η πόλη της Σμύρνης, προβληματίσε τόσο τους παλαιότερους όσο και τους νεότερους μελετητές⁵⁹.

⁵¹ OGIS 229, στ. 35.

⁵² OGIS 229, στ.36-37, 43-45, 73-74.

⁵³ OGIS 229, στ. 59.

⁵⁴ OGIS 229, στ. 71-2.

⁵⁵ OGIS 229, στ. 46.

⁵⁶ OGIS 229, στ. 49-50.

⁵⁷ OGIS 229, στ. 14.

⁵⁸ OGIS 229, στ. 92-3.

⁵⁹ Σε ένα άλλο γεωγραφικό πλαίσιο αντίστοιχες παρατηρήσεις κάνει ο Oetjen (Oetjen 2014, 85-86.) ο οποίος σχολιάζοντας τις επιγραφές από τον Ραμνούντα (IRham. 8, IRham 10 κ.α) κάνει λόγο για τις πολλές και διαφορετικές διατυπώσεις που χρησιμοποιούν τα ψηφίσματα για να δηλώσουν διάφορες πληθυσμιακές ομάδες που υπηρέτησαν μια σύντομη ή εκτενέστερη στρατιωτική θητεία(στρατευόμενοι τῶν πολιτῶν, τεταγμένοι τῶν πολιτῶν, Ἀθηναίων οἱ στρευνόμενοι ἐν Ραμνούντι.)

Παρόλα αυτά, το σύνολο των ερευνητών καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια επιγραφή που δείχνει με τον πλέον παραστατικό τρόπο την αδιαφορία των Ελλήνων για τις ακριβείς ονομασίες ακόμα και σε έγγραφα νομικής σημασίας⁶⁰. Το σημαντικότερο στοιχείο, όμως, που προκύπτει από την σύγκριση των προαναφερθέντων τύπων είναι ότι υπάρχουν δύο κατηγορίες δικαιούχων πολιτικών δικαιωμάτων. Από την μια πλευρά, υπάρχει μια ομάδα με στρατιωτικό χαρακτήρα, που σχηματίζεται από στρατιώτες δυο ξεχωριστών σωμάτων στρατού, του ιππικού και του πεζικού, κάποιιοι από τους οποίους ζουν στην πόλη, ενώ κάποιιοι άλλοι στην ύπαιθρο, σε στρατόπεδα. Ο όρος *κάτοικοι* που χρησιμοποιείται για την πρώτη κατηγορία στρατιωτών σημαίνει ότι τουλάχιστον διέθεταν την δική τους μόνιμη και σταθερή οικία. Από την άλλη πλευρά, δικαιούχος πολιτικών δικαιωμάτων θεωρήθηκε και ο υπόλοιπος πληθυσμός της Μαγνησίας⁶¹.

Ο εκπρόσωπος της Σμύρνης προτρέπει τους στρατιώτες της Μαγνησίας και της υπόλοιπης περιοχής να παραμείνουν απαρέγκλιτα προσηλωμένοι στους σκοπούς του βασιλιά. Αυτή η προτροπή μας κάνει να σκεφτούμε ότι η αφοσίωσή τους ήταν επισφαλής. Οι στρατιώτες, που τάχθηκαν αλληλέγγυοι στους σκοπούς του βασιλιά, έστειλαν τέσσερις εκπροσώπους στην Σμύρνη, τον Ποτάμωνα και τον Ιεροκλή (που εκπροσωπούσαν αυτούς που ζούσαν στην πόλη), τον Δάμωνα και τον Απολλονικήτη (που εκπροσωπούσαν τους *ύπαιθρους*). Μετά από εκτενείς διαπραγματεύσεις, επιτεύχθηκε η συμφωνία.

Το κείμενο αυτής της συμφωνίας είναι η δεύτερη επιγραφή (στ. 34-88). Η Σμύρνη χορηγεί πολιτικά δικαιώματα στους στρατιώτες της πόλης και της υπαίθρου αλλά και σε άλλους κατοίκους της πόλης *«με την προϋπόθεση να είναι ελεύθεροι και Έλληνες και να μείνουν πιστοί στους βασιλικούς σκοπούς»*. Αυτή η συμφωνία, στην οποία θα ισχύει ο νόμος της Σμύρνης (στ. 39) θα προβλέπει κυρώσεις αν αθετηθούν οι όρκοι και θα τερματίζει κάθε νομική διαφορά εν εξελίξει. Επίσης, φαίνεται ότι τα πολιτικά δικαιώματα που παρέχονται θα είναι και κληρονομικά⁶².

---

⁶⁰ Griffith 1935, 154-155, Launey 1987, 669-670.

⁶¹ Launey 1987, 671-2.

⁶² Πιο συγκεκριμένα η διαδικασία πολιτογράφησης περιελάμβανε τις παρακάτω πρακτικές. *Οί γραμματεῖς τῶν ταγμάτων* θα γνωστοποιούσαν στην Σμύρνη τα στρατιωτικά τους μητρώα (*καταλοχισμοί*) (OGIS 229, στ. 47: *“ὅταν δὲ τιθῶνται τοὺς καταλοχισμοὺς οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ ἄνδρες οἱ ἀποδειχθέντες τῆς γραφῆς τῶν ἄλλων οἰκητῶν”*) και οι κάτοικοι θα διόριζαν αντιπροσώπους επιφορτισμένους με το καθήκον να γνωστοποιήσουν επίσης τους καταλόγους των πολιτών που θα εντάσσονταν σε αυτά τα μέτρα. Οι γραμματεῖς και οι αντιπρόσωποι, ένορκα, θα επιβεβαίωναν την ακρίβεια αυτών των καταλόγων στους εξεταστές στη Σμύρνη, οι οποίοι θα έθεταν τα ονόματα ανά φυλές στα μητρώα της πόλης (OGIS 229, στ. 48 και εξής (*“οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ ἀνδρες οἱ ἀποδειχθέντες τῆς γραφῆς τῶν ἄλλων οἰκητῶν, ὀρκισάτωσαν [αὐ]τοὺς οἱ ἐξετασταὶ ἐπὶ τοῦ μητρώϊου ἱεροῖς νεοκαῦτοι[ς τοὺς μὲν]...”*)). Το ψήφισμα αναφέρει ότι οι κάτοικοι θα αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα στη Σμύρνη και για αυτό το σκοπό θα δοθούν κατάλογοί τους στην πόλη από τον κάθε γραμματέα της μονάδας (OGIS 229, στ. 45: *“ὁμοίως δὲ δε[δόσθαι] τῆμ πολιτείαν καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς οἰκοῦσιν ἐμ Μαγνησίαι ὅσοι ἂν ᾤσιν*

Στο τελευταίο κείμενο του ψηφίσματος γίνεται λόγος για τους στρατιώτες της Παλαιμαγνησίας αλλά και σε άλλες πληθυσμιακές ομάδες που δεν περιλαμβάνονταν στο ψήφισμα της συνθήκης. Οι κάτοικοι αυτής της περιοχής περιγράφονται από την επιγραφή ως *τούς οἰκοῦντας ἐν τῶι χωρίωι*. Και εδώ για ακόμη μια φορά ανακύπτει το ερώτημα του κατά πόσο αυτοί οι *οἰκοῦντες* ήταν όλοι τους στρατιώτες. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δεν μπορεί να δοθεί με βεβαιότητα. Η άποψη του Launey⁶³ ότι όλες οι πληθυσμιακές κατηγορίες που εξετάστηκαν στην παρούσα επιγραφή ανήκουν στον στρατό δεν στερείται λογικής, δεδομένου ότι αν οι συγκεκριμένοι άνθρωποι ήταν άμαχοι δεν υπήρχε λόγος να ενταχθούν στην πόλη της Σμύρνης. Τελικά, οι κάτοικοι της Παλαιμαγνησίας αποδέχθηκαν την προσφορά της Σμύρνης, που τους παρείχε πλήρη πολιτικά δικαιώματα και τους εξασφάλιζε την κατοχή των δυο κλήρων που παραλαμβάνονταν από αυτούς, με τον πρώτο να παρέχεται σε αυτούς από τον Αντίοχο τον πρώτο, και τον δεύτερο να παρέχεται από τις συνθήκες που αποτελούν αντικείμενο μιας επιστολής του Αλεξάνδρου⁶⁴.

Στη συνέχεια ακολουθεί μια παράγραφος αφιερωμένη σε όλους όσοι *πρότερον ὄντες ἐμ Μαγνησίαι κάτοικοι*, που φαίνεται να είναι όλοι στρατιώτες που κατείχαν έναν κλήρο στην Μαγνησία και που μεταφέρθηκαν στην Παλαιμαγνησία πριν ή κατά την διάρκεια της βασιλείας του Αντίοχου του Α΄.

[ἐ]λεύθεροί τε καὶ Ἑλληνας”). Αυτό σημαίνει, σύμφωνα με τον Jones (Jones 1971,45.) ότι οι έποικοι ήταν ακόμη οργανωμένοι σε στρατιωτικές μονάδες. Οι νέοι πολίτες θα υιοθετούσαν για τα συμβόλαιά τους αλλά και τις δικαστικές τους διαφορές τους νόμους της Σμύρνης. Τα χρήματα της Σμύρνης θα δίδονταν στην Μαγνησία. Ένας αξιωματικός της Σμύρνης θα μετέβαινε στην Μαγνησία για να λάβει τα κλειδιά της πόλης, να εξασφαλίσει την αμυντική προστασία της και να την διατηρήσει υπό τον Σέλευκο (δηλαδή να αναλάβει την διοίκηση της φρουράς) (OGIS 229, στ. 54-56:

(χρήσθωσαν δὲ οἱ πολιτογραφηθέντες καὶ ἐμ Μαγνησίαι περὶ τῶν συναλλ[αγμάτ]ων καὶ τῶν ἐγκλημάτων τῶμ πρὸς Σμυρναίους τοῖς νόμοις τοῖς Σμυρναίων· δεχέσθωσαν δὲ καὶ ἐμ Μαγνησίαι τὸ νόμισμα τὸ τῆς πόλεως [ἔν]νομον· καὶ ἄρχοντα δὲ ὄν ἂν ἀποστέλλῃ ὁ δῆμος κυριεύσοντά τε τῶν κλειδῶν καὶ ἐσόμενον ἐπὶ τῆς φυλακῆς τῆς πόλεως καὶ διατηρήσοντα τῆμ πόλιν τῶι βασιλεῖ Σελεύκωι παραδέξονται οἱ ἐμ Μαγνησίαι”). Αν οι Μάγνητες αποφασίσουν να ζήσουν στην Σμύρνη, θα εναπόκειται στον λαό της Σμύρνης το αν θα αποφασίσουν να τους φιλοξενήσουν για 6 μήνες. Η συμπολιτεία με κανένα τρόπο δεν εξανάγκαζε τους διαμένοντες στη Μαγνησία, στρατιώτες και μη στρατιώτες, να μεταφέρουν τις κατοικίες τους στη Σμύρνη. Ακολουθεί το κείμενο του όρκου των νέων πολιτών και της Σμύρνης, σύμφωνα με τον παραδοσιακό τύπο και το μόνο πρωτότυπο χαρακτηριστικό έχει να κάνει με την παρουσία μιας στρατιωτικής θεότητας, μεταξύ αυτών στις οποίες γίνεται επίκληση, της Αρτέμιδος Ταυροπόλου, αλλά και κάποιων τοπικών θεοτήτων, όπως της Μητρός Σιπυλινῆς στα δυο κείμενα, του Απόλλωνα Πάνδα που συναντάται στον όρκο των στρατιωτών και της Αφροδίτης της Στρατονίκης σε αυτόν της Σμύρνης (OGIS 229, στ. 70-71: “ὄμνῶ Δία, Γῆν, Ἥλιον, Ἄρη, Ἀθηνᾶν Ἀρείαν καὶ τὴν Ταυροπόλον καὶ τῆμ Μη[τέρ]α τὴν Σιπυληνὴν καὶ Ἀφροδίτην Στρατονικίδα καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς.”).

⁶³ Launey 1987, 673.

⁶⁴ Για αυτή την προσωπικότητα που ήταν αδελφός της Λαοδίκης και σατράπης του Αντίοχου του Α΄ βλ. SIG³ 426, l.47 & n. 14.

Αυτή η παράγραφος είναι γραμμένη προς όφελος ενός αξιωματούχου, του Τίμωνα, και των στρατιωτών που αποσπάστηκαν από την φάλαγγα⁶⁵ προκειμένου να φυλάξουν την πόλη. Τελικά, τα ίδια προνόμια χορηγούνται και στον Ομάνη και στους Πέρσες που τάχθηκαν μαζί τους, και σε ένα στρατιωτικό απόσπασμα που διοικούνταν από τον Μενεκλή και στάλθηκε από την Σμύρνη για την φύλαξη της Παλαιμαγνησίας. Ως εκ τούτου αποτελούνταν από μισθοφόρους και όχι από πολίτες. Υπάρχει και μια τελευταία ρήτρα στο ψήφισμα, που πρέπει να εφαρμόζεται στην τελευταία ομάδα, αν και η φράση *αὐτοῖς* του ελληνικού κειμένου είναι αρκετά ασαφής. Αυτό πρέπει να αφορά στους μισθοφόρους. Οι πολίτες της Σμύρνης διασφάλισαν για λογαριασμό τους την πληρωμή των αμοιβών τους και των τροφίμων τους (*ὀψώνια*) από το βασιλικό θησαυροφυλάκιο καθώς επίσης και το είδος και την μορφή των επιδομάτων τους (μετρήματα). Η ελευθερία με την οποία η Σμύρνη διαχειρίζεται τα οικονομικά της είναι αποκαλυπτική. Αν η Σμύρνη έλαβε όλες αυτές τις αποφάσεις, δεν το έκανε ούτε από ιμπεριαλισμό για να πάρει υπό την κατοχή της την Μαγνησία και την Παλαιμαγνησία ούτε από αφοσίωση στον βασιλιά. Το πιο πιθανό ήταν ότι υπάκουγε στις εντολές που είχε αφήσει ο βασιλιάς προτού αναχωρήσει για την Συρία⁶⁶.

Η ερμηνεία αυτή έχει μεγάλη σημασία, αν θυμηθούμε ότι, μεταξύ άλλων οι συλλογικές πολιτογραφήσεις που χορηγούν παρόμοια δικαιώματα, και που λαμβάνουν χώρα είτε στον κυρίως ελλαδικό χώρο είτε στην Μ. Ασία, οφείλονται ορισμένες φορές σε πρωτοβουλίες κάποιου κυρίαρχου βασιλιά (όπως η περίπτωση χορήγησης ισοτέλειας στον Ραμνούντα από τον Αντίγονο Γονατά⁶⁷ ή την περίπτωση της ομαδικής πολιτογράφησης στην Δύμη⁶⁸ και τα Φάρσαλα⁶⁹ που πραγματοποιήθηκε μετά από παρότρυνση του Φιλίππου του Ε΄).

Ένα ακόμη πρόβλημα, το οποίο ανακύπτει εξετάζοντας το τρίτο και τελευταίο τμήμα της επιγραφής, το οποίο καταγράφει τους διακανονισμούς που έγιναν με τους εποίκους της Παλαιμαγνησίας, είναι ότι κάποιοι από τους εποίκους είναι ακληρούχητοι. Σύμφωνα με τους όρους του ψηφίσματος επρόκειτο να λάβουν ένα κλήρο ιππικό. Επιπλέον, οι κλήροι θα βρισκόνταν *παρακειμένων τῶν χωρίων*⁷⁰. Επομένως, το ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί υπήρχαν κάποιοι έποικοι ακληρούχητοι αλλά και ποια ήταν η φύση του ιππικού κλήρου που επρόκειτο να τους παραχωρηθεί.

⁶⁵ Στ. 103 ο Launey θεωρεί ότι αυτοί οι στρατιώτες ήταν οπλισμένοι κατά τον Μακεδονικό τρόπο, αποσπασμένοι προσωρινά από την φάλαγγα, και όχι βετεράνοι που την εγκατέλειψαν οριστικά.

⁶⁶ Οι σχέσεις της Σμύρνης και του βασιλιά φαίνονται να είναι, κατά τα προηγούμενα χρόνια, εγκάρδιες και ειλικρινείς. Ο βασιλιάς φρόντιζε τα συμφέροντα της πόλης και του ιερού, καθώς της είχε χορηγήσει «ελευθερία, απαλλαγή από τους φόρους, επιβεβαίωσε τις κτήσεις της επικράτειάς της και είχε δεσμευτεί να αποκαταστήσει και πρώην κτήσεις της».

⁶⁷ Petrakos 1999, 32-34.

⁶⁸ Syll.³ 531.

⁶⁹ IG IX 2, 534.

⁷⁰ OGIS 229, στ. 103.

Το λογικό συμπέρασμα που μπορούμε να συνάγουμε από το συγκεκριμένο ψηφίσμα είναι ότι έχουμε να κάνουμε με δυο ομάδες εποίκων στην Παλαιμαγνησία. Τους κανονικούς εποίκους οι οποίοι αναφέρονται ως « οί δὲ οἰκοῦντες» στο πρώτο τμήμα της επιγραφής⁷¹ και τους πρώην κατοίκους της Μαγνησίας που αργότερα μετακινήθηκαν στην Παλαιμαγνησία που αναφέρονται ως « οί πρότερον ὄντες ἐμ Μαγνησίαι κάτοικοι» στο δεύτερο τμήμα της επιγραφής⁷². Οι αρχικοί έποικοι αυτοί που αναφέρονται στο πρώτο τμήμα του ψηφίσματος είχαν ήδη λάβει δυο κλήρους από τον Αντίοχο. Η Σμύρνη έθεσε τον όρο αυτοί οι κλήροι να εξαιρεθούν από την πληρωμή της δεκάτης⁷³. Η άλλη ομάδα εποίκων, οι πρώην κάτοικοι που αναφέρονται στο δεύτερο τμήμα της επιγραφής, έφθασαν στην Παλαιμαγνησία μετά τους αρχικούς εποίκους. Σε αυτούς τους κατοίκους είχαν χορηγηθεί τρεις κλήροι⁷⁴. Από ποιους χορηγήθηκαν αυτοί οι τρεις κλήροι δεν είναι ξεκάθαρο ούτε αν αυτοί περιελάμβαναν ή όχι τους άλλους δυο κλήρους που αναφέρονται νωρίτερα. Σε κάθε περίπτωση η Σμύρνη τώρα επιβεβαιώνει την κατοχή των τριών κλήρων από τους κατοίκους και επιπρόσθετα επικυρώνει και την ατέλεια που προηγουμένως τους είχε χορηγηθεί.

Στο τρίτο τμήμα του ψηφίσματος, γίνεται μια αναφορά σε αυτούς που ήταν ακληρούχητοι. Πιθανότερα αυτοί οι έποικοι ήταν τμήμα της ομάδας που αναφέρεται στο δεύτερο τμήμα: το *αὐτοῖς* που χρησιμοποιείται στο στίχο 102 φαίνεται να αναφέρεται στους πρώην κατοίκους της Μαγνησίας. Το γεγονός ότι χρησιμοποιείται η έκφραση *ὅσοι αὐτῶν* υποδηλώνει ότι κάποιοι από αυτούς τους εποίκους είχαν κλήρους και κάποιοι όχι. Όσοι έποικοι δεν είχαν κλήρο θα τους παραχωρούνταν ένας κλήρος ιππικός. Ο όρος κλήρος ιππικός θεωρείται ότι αναφέρεται σε έναν ιδιαίτερο τύπο κλήρου που εκχωρούνταν στους ιππείς. Ο Boeckh⁷⁵, για παράδειγμα, εξήγησε των όρο ως «μερίδιο, μεγαλύτερο από αυτό που δίνεται στους πεζούς». Αυτό πιθανότατα είναι το νόημα του στους παπύρους. Η υπόθεση είναι ότι ένας φυσιολογικός κλήρος ενός ιππέα θα ήταν μεγαλύτερος από ενός πεζικάριου. Ωστόσο, ο όρος ίσως είχε μια ευρύτερη εφαρμογή και πέρα από τους ιππικούς κλήρους. Πολύ πιθανόν αυτός ο όρος αναπτύχθηκε και πέραν του αρχικού του νοήματος που αναφερόταν σε έναν χώρο που θεωρούνταν ότι είχε το κατάλληλο μέγεθος για κτηνοτροφία και βοσκή. Επιπλέον, ο Πλούταρχος⁷⁶ σημειώνει ότι *τὸ ἵππικὸν διάστημα* ισοδυναμούσε με τέσσερα στάδια. Ως εκ τούτου, είναι πιθανό η λέξη *ἵππικόν* να χρησιμοποιείται όχι μόνο για να υποδεικνύει τον τύπο του στρατιώτη στον οποίο χορηγείται ο κλήρος αλλά να

---

⁷¹ OGIS 229, στ. 51.

⁷² OGIS 229, στ. 101.

⁷³ OGIS 229, στ. 101-102.

⁷⁴ OGIS 229, στ. 102-103.

⁷⁵ Για τις απόψεις του Boeckh βλ. Launey 1987, 674.

⁷⁶ Πλουτ. Σόλων. 23.5: “ ὅπου μὲν ἐστὶ δημόσιον φρέαρ ἐντὸς ἵππικῶν, χρῆσθαι τούτῳ: τὸ δὲ ἵππικὸν διάστημα τεσσάρων ἦν σταδίων: ὅπου δὲ πλεῖον ἀπέχει, ζητεῖν ὕδωρ ἴδιον”.

χρησιμοποιείται και ως μετρητής μεγέθους της προς παραχώρηση έκτασης . Με άλλα λόγια, όσοι κάτοικοι δεν είχαν κλήρους θα έπαιρναν οικόπεδα μεγαλύτερα από τα συνηθισμένα. Το γεγονός ότι αυτοί ήταν μέλος μιας ομάδας που είχε φθάσει αργότερα από τους αρχικούς εποίκους υποδεικνύει ότι όποια γη επρόκειτο να λάβουν θα προέρχονταν από αυτές τις γαίες που ήταν αδιανέμητες. Αναμφίβολα, οι καλύτερες γαίες θα διανεμόνταν πρώτες και θα παρέμενε μόνο η χαμηλής ποιότητας γη. Οι ιππικοί κλήροι φαίνεται να προέρχονται από το κοντινό *χωρίον*. Σε αυτό το σημείο αξίζει να ανακαλέσουμε στην μνήμη μας ότι οι αρχικοί έποικοι περιγράφονται ως *οί δὲ οἰκοῦντες ἐν τῷ χωρίῳ*, από την επιγραφή. Οι άνθρωποι που είχαν ήδη κλήρους τους είχαν στο *χωρίον* της Παλαιμαγνησίας, ενώ οι ακληρούχητοι θα έπρεπε να συμβιβαστούν με την γη πλησίον του *χωρίου*. Επομένως, ίσως για να αντισταθμιστεί το γεγονός ότι η γη δεν θα ήταν εντός του *χωρίου*, οι κλήροι που χορηγήθηκαν να είχαν μεγαλύτερο μέγεθος.

Η διαφορετική τοποθεσία των κλήρων που ανήκουν σε πρωϊμότερους και σε μεταγενέστερα αφιχθέντες εποίκους μπορεί, επίσης, να φανεί και στην επιγραφή του Κορράγου⁷⁷. Το έγγραφο ανήκει σε μια περίοδο, όπου οι πόλεις του Ελλησπόντου είχαν περάσει από τον Αντίοχο τον Γ' στην Ρώμη και εν συνεχεία δόθηκαν από την Ρώμη στον Ευμένη τον Β'. Το βασικό θέμα της επιγραφής είναι η αποκατάσταση από τον βασιλιά των δικαιωμάτων που απολάμβαναν προηγουμένως. Η αντίθεση που τονίζεται εδώ είναι ανάμεσα στην ατομική περιουσία των ιδιωτών πολιτών και στη βασιλική περιουσία. Μεταξύ άλλων, ο Ευμένης ο Β' επικύρωσε το δικαίωμα της εγκτήσεως γης σε όσους είχαν ήδη αγροτικές εκτάσεις. Κάποιες φορές ίσως υπήρχε βασιλική γη εντός των ορίων της πόλης. Ωστόσο, περισσότερο πιθανό είναι ότι η βασιλική *χώρα*, για την οποία γίνεται λόγος στην επιγραφή ήταν αγροτική.

Ανακεφαλαιώνοντας, η συγκεκριμένη επιγραφή αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα δείγματα επιγραφών πολιτογράφησης στρατιωτικών ομάδων στην ελληνιστική εποχή. Η σημασία της έγκειται σε πολλούς παράγοντες. Στην ποικιλία του λεξιλογίου που χρησιμοποιεί για να δηλωθούν οι δικαιούχοι του δικαιώματος έγκτησης γης και πολιτείας, στην ποικιλομορφία των πληθυσμιακών ομάδων που μπορούσαν να αποκτήσουν αυτά τα δικαιώματα αλλά και στην σημασία που διαδραματίζει το ιστορικό πλαίσιο - με τις διαμάχες μεταξύ των διαφόρων ελληνιστικών βασιλείων- αναφορικά με την χορήγηση τέτοιου είδους δικαιωμάτων. Επιπλέον, η παρούσα επιγραφή αποτελεί ένα από τα ενδεικτικότερα παραδείγματα που επιβεβαιώνει την ιδιότυπη σχέση που επικρατούσε ανάμεσα στον θεσμό της πόλης-κράτους και της ελληνιστικής βασιλείας, καθώς επιδεικνύει της προσπάθειες μιας μεμονωμένης πόλης, η οποία με επιδέξιες διπλωματικές ενέργειες κατορθώνει να βρει κώδικες επικοινωνίας με το βασίλειο των Σελευκιδών και τελικά να ωφεληθεί.

---

⁷⁷ Cohen 1978, 60-63.

Η συναλλαγή είναι διαποτισμένη με την γλώσσα της αφοσίωσης προς τα συμφέροντα του Σελεύκου του Β', ειδικά ως φορέας επικοινωνίας με τους στρατιώτες και τους εποίκους· αλλά η ατζέντα είχε να κάνει με τα τοπικά συμφέροντα της Σμύρνης. Στην πραγματικότητα, οι πολίτες της Σμύρνης προσπαθούν να ολοκληρώσουν τον προσεταιρισμό μιας βασιλικής στρατιωτικής αποικίας και να επεκτείνουν την επικράτεια της πόλης τους στη Λυδία. Οι έποικοι των Σελευκιδών πρόκειται να γίνουν πολίτες της Σμύρνης, να δεχθούν έναν επικεφαλής αξιωματούχο από την Σμύρνη και να παραδώσουν ένα βασιλικό οχυρό στη Σμύρνη. Είναι πιθανό ότι η προσπάθεια τελικά δεν λειτούργησε. Ωστόσο, η επινοητικότητα των κατοίκων της Σμύρνης να εκμεταλλευτούν την γλώσσα της αφοσίωσης προς την βασιλική δύναμη για να επιτύχουν τα δικά τους συμφέροντα δείχνει ότι στην ελληνιστική πόλη εκφράσεις αφοσίωσης δεν υποδηλώνουν πάντα εσωτερική υποδούλωση ή την παραίτηση της πόλης από αυτά τα συμφέροντά της.

Μια από τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει το συγκεκριμένο ψήφισμα σε σχέση με τις επιγραφές που μας απασχολούν στην παρούσα εργασία σχετίζεται με την σύσταση της πληθυσμιακής ομάδας που πολιτογραφείται. Τόσο στην περίπτωση της Περγάμου όσο και στην περίπτωση της Ασπένδου και της Φαναγόρειας παρέχονται πολιτικά δικαιώματα, μεταξύ άλλων, και σε μισθοφορικές στρατιωτικές ομάδες, οι οποίες επ' ουδενί δεν συνιστούσαν προ της πολιτογράφησης μια ξεχωριστή πόλη. Αντιθέτως, εν προκειμένω, παρέχονται δικαιώματα σε δυο διακριτές πληθυσμιακές ομάδες της Παλαιμαγνησίας, τους στρατιώτες και τους μη στρατιώτες. Οι στρατιωτικές δυνάμεις που αποκτούν πολιτικά δικαιώματα με την σειρά τους ταξινομούνται εκ νέου σε δυο κατηγορίες, στους ιππείς και στους πεζικάριους.

Επιπρόσθετα, ως προς το ζήτημα της παραχώρησης γης που συνόδευε την πολιτογράφηση μπορούν να διατυπωθούν κάποιες διαπιστώσεις. Πρωταρχική έγνοια των Σελευκιδών ήταν να κανονίσουν την δίκαιη διανομή των κλήρων σε δυνητικούς εποίκους. Για αυτό τον λόγο ήταν αναγκαίο να διαθέτουν τα κατάλληλα μέσα για να αξιολογούν ένα κομμάτι γης. Αυτό ήταν ένα σύνθετο πρόβλημα γιατί η αξία ενός κλήρου γης εκφραζόταν όχι μόνο ποσοτικά αλλά αντανακλούσε κιόλας την τοποθεσία και την γονιμότητα του κλήρου. Θα έπρεπε να είχαν γίνει και οι απαραίτητες ρυθμίσεις που θα προέβλεπαν τι θα συνέβαινε με τις επόμενες αφίξεις σε μια αποικία. Από την στιγμή που η καλύτερη γη δίδονταν στους αρχικούς εποίκους συχνά ήταν αναγκαίο να αντισταθμιστεί η κατάσταση με παροχή μεγαλύτερων κλήρων στους μετέπειτα ερχόμενους. Τέλος, είναι πολύ πιθανό ότι στις στρατιωτικές αποικίες οι Σελευκίδες βάσισαν την κατανομή του κλήρου στο στρατιωτικό αξίωμα των αποδεκτών ή στο μέγεθος της θητείας τους. Πέρα, όμως, από τον ισχυρισμό ότι η χρονική περίοδος άφιξης των εποίκων έπαιζε έναν σημαντικό ρόλο στο καθορισμό της αξίας του κλήρου τους, στην προκείμενη περίπτωση πρέπει να συνυπολογιστεί και ένας επιπλέον παράγοντας. Η διάκριση των στρατιωτών σε πεζούς και ιππείς. Ειδικότερα, ένας ιππέας έποικος ενδεχομένως

να αποκτούσε ένα μεγαλύτερο κομμάτι γης και για πρακτικούς λόγους, καθότι η περιποίηση των ίππων απαιτούσε μεγαλύτερη έκταση γης από την συνηθισμένη.

3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

Η ιστορία της πόλης της Περγάμου ξεκινά από την ελληνιστική εποχή. Στις αρχές του 3^{ου} αιώνα το φρούριο της Περγάμου, στην κάτω κοιλάδα του Καϊκού, δεν ήταν ούτε ελληνική πόλη κράτος ούτε καν μια απλή πόλη αυτοχθόνων. Σε αυτή την καλά οχυρωμένη ακρόπολη, ο Λυσίμαχος είχε τοποθετήσει ένα τμήμα του θησαυροφυλακίου του και το είχε εμπιστευτεί σε κάποιον Φιλέταιρο⁷⁸. Ήδη από το 281 π.Χ. ο Φιλέταιρος προσχωρεί στο στρατόπεδο του Σελεύκου Α΄. Μετά τον θάνατό του Φιλέταιρου το 263 π.Χ. η ηγεμονία του παραμένει μικρή, στηρίζεται όμως σε μια απόρθητη ακρόπολη, έναν έμπειρο στρατό και ένα σημαντικό θησαυροφυλάκιο.

Ο ανιψιός του Ευμένης Α΄ αναγκάστηκε το 262 π.Χ. να αντιμετωπίσει τον Αντίοχο Α΄ που επιθυμούσε να ανακαταλάβει την ηγεμονία. Η νίκη του Ευμένη στις Σάρδεις του επέτρεψε να διακηρύξει την πλήρη ανεξαρτησία του και να επεκτείνει την επικράτειά του προς το όρος Ίδη. Στο πλαίσιο της βασιλείας του Ευμένη μας σώζεται και μια επιγραφή που είναι ενδεικτική για τις σχέσεις των Ατταλιδών με τους μισθοφόρους τους⁷⁹. Σε αυτή την επιγραφή γίνεται λόγος για έναν συμβιβασμό ανάμεσα στον Ευμένη τον Α΄ και στις μισθοφορικές του δυνάμεις που βρίσκονταν στην Αττάλεια και στην Φιλειταιρία και οι οποίες αποστάτησαν κάτω από αδιευκρίνιστες συνθήκες.

Μετά τον θάνατο του Ευμένη του Α΄ ανέβηκε στην εξουσία ο ανιψιός του Άτταλος ο Α΄ ακολούθησε μια πολιτική πολύ πιο ενεργητική, χάρη στις ευνοϊκές περιστάσεις. Αρχικά, διέκοψε τη συνθήκη να πληρώνει φόρο στους Γαλάτες και το 240/239 π.Χ. τους συνέτριψε στην άνω κοιλάδα του Καϊκού. Επιπλέον, εκμεταλλεύτηκε τις εσωτερικές διαμάχες των Σελευκιδών για να ροκανίσει την επικράτειά τους.

Τον Άτταλο τον Α΄ τον διαδέχτηκε ο Ευμένης ο Β΄. Όντας πιστός σύμμαχος της Ρώμης, ο Ευμένης υπήρξε ο κατ' εξοχήν κερδισμένος από τους όρους της ειρήνης ανάμεσα στην Ρώμη και τον Αντίοχο και επί της ουσίας έγινε κυρίαρχος όλης της

---

⁷⁸ Για τον αρνητικό τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται ο Φιλέταιρος από την ιστοριογραφική παράδοση βλ. Sartre 2003, 94-95.

⁷⁹ Πρόκειται για την επιγραφή *OGIS 266=Staatsv. III. 481= Bagnall-Derow 23*. Η εν λόγω επιγραφή είναι πολύ σημαντική καθώς δείχνει τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονταν οι ελληνιστικές πόλεις στους μισθοφόρους αλλά και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι μισθοφορικές δυνάμεις. Σε αυτό το σημείο αξίζει να γίνει μια επιγραμματική αναφορά στα αιτήματα των μισθοφόρων. Αρχικά ζητούν να αγοράζουν σιτηρά και κρασί σε καθορισμένες τιμές (*OGIS 266*, στ. 1), επίσης ζητούσαν ξεκούραση για ένα χρονικό διάστημα δυο μηνών (*OGIS 266*, στ. 2). Ταυτόχρονα τίθεται το ζήτημα κάποιων στρατιωτών που υπηρέτησαν, απαλλάχθηκαν από τις υπηρεσίες του και δεν πληρώθηκαν για αυτές (*OGIS 266*, στ. 3). Τέλος, μεταξύ άλλων φαίνεται πως λαμβάνεται μέριμνα και για τα ορφανά των μισθοφόρων από τον Ευμένη. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την επιγραφή αυτή αλλά και γενικότερα για τις σχέσεις των Ατταλιδών με τους μισθοφορικούς στρατούς που κατά καιρούς προσλάμβαναν βλ. Hansen 1971, 22f και 231f και Allen 1983, 23-25.

σελευκιδικής Μ. Ασίας βορείως του Ταύρου. Πλέον το βασίλειο της Περγάμου παρουσιάζεται σταθεροποιημένο.

Τέλος, το 133 π.Χ. ξεσπά μια περίοδος πολιτικής και στρατιωτικής κρίσης. Η πόλη της Περγάμου φοβάται μήπως η ενδεχόμενη επιτυχία του Αριστόνικου της στερήσει τα προνόμια που έλαβε με τη διαθήκη του Αττάλου. Μέσα σε αυτό το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο εντάσσεται και η επιγραφή που θα μας απασχολήσει⁸⁰. Το 133 π. Χ., αμέσως μετά τον θάνατο του Αττάλου του Γ', η πόλη της Περγάμου ανησυχούσε για την ασφάλειά της, η οποία είχε τεθεί σε κίνδυνο από την εξέγερση του Αριστόνικου. Η πόλη πράγματι χρειαζόταν να ενισχύσει και το έμφυχο δυναμικό του πολιτικού της σώματος αλλά και το στρατιωτικό δυναμικό της, όπως φαίνεται και από τις επικλήσεις για λόγους κοινής ασφάλειας⁸¹ που συναντούμε στην επιγραφή μας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η πόλη της Περγάμου χορηγεί πολιτεία σε μια σειρά πληθυσμιακών ομάδων που δεν είχαν μέχρι πρότινος πολιτικά δικαιώματα. Επί της ουσίας, το συγκεκριμένο ψήφισμα χωρίζεται σε τρία διακριτά τμήματα.

Το πρώτο τμήμα⁸² περιλαμβάνει την παροχή πολιτικών δικαιωμάτων σε εκείνους που είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα των παροίκων και σε διάφορες στρατιωτικές ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, παροχή πολιτικών δικαιωμάτων προβλέπεται για τους στρατιώτες που είναι εγκατεστημένοι στην πόλη και στην *χώραν*, τους Μακεδόνες και τους Μυσούς και εκείνους που αναφέρεται ότι κατοικούν στην ακρόπολη και στην παλιά πόλη, τους Μασδυηνούς, τους φύλακες της υπαίθρου και τέλος για όλους τους ελεύθερους ανθρώπους που κατοικούν ή έχουν ιδιοκτησία στην πόλη και στην επικράτειά της. Το ίδιο ακριβώς προβλέπεται και για τα παιδιά και της γυναίκες των παραπάνω κατηγοριών.

---

⁸⁰ Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε ότι δεν ενστερνίζονται όλοι οι μελετητές την άποψη ότι η συγκεκριμένη επιγραφή ανήκει στην πόλη της Περγάμου. Οι συντριπτική πλειοψηφία των μελετητών θεωρεί ότι όντως το ψήφισμα αυτό ανήκει στην Πέργαμο (βλ. Griffith 1935, 171-7. Gauthier 1985, 65. Launey 1987, 665-669). Αντίθετη, ωστόσο είναι η άποψη του Rigsby (Rigsby 1979, 39-47), ο οποίος υποστηρίζει ότι η εν λόγω επιγραφή δεν σχετίζεται με την Πέργαμο και πρότάσει τον ρόλο της Εφέσου στην αντιμετώπιση της εξέγερσης του Αριστόνικου, πράγμα που εκτίμησαν κατά την γνώμη του και οι Ρωμαίοι, άφου έκαναν την Έφεσο και όχι την Πέργαμο πρωτεύουσα της επαρχίας της Ασίας.

⁸¹ OGIS 338, στ. 8: “*ένεκα τῆς κοινῆς ἀσ[φ]αλείας*”. Σύμφωνα με τον Χανιώτη (Chaniotis 2005, 24), οι Περγαμηνοί προσδοκούσαν ότι το δικαίωμα του πολίτη θα καθιστούσε έναν στρατιώτη αφοσιωμένο υπερασπιστή, κυρίως μέσα στο πλαίσιο της επανάστασης του Αριστόνικου.

⁸² OGIS 338, στ. 11-19: “*ἀγαθῆ[ι] τύχη δεδόχθαι τῶι δήμωι δεδόσθαι πολιτείαν [τ]οῖς ὑπο[γεγραμμέ]νοις· τοῖς ἀναφερομένοις ἐν ταῖς τῶ[ν] παροίκων ἀπο[γραφαῖς] καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῖς κα[το]ικοῦσιν [τ]ημ[ε] πολ[ι]τικῆ καὶ τῆγ[ε] χώραν ὁμοίως δὲ καὶ Μακεδό[σι]ν καὶ Μυ[σοῖς] καὶ τοῖς ἀναφερομένοις ἐν τῶι φρουρίω καὶ [τ]ῆ πόλει τῆ[ι] ἀρχαίαι κατοίκοις καὶ Μασδυηνοῖς καὶ [ ] καὶ παραφυλακίταις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐ[πι]κούροις τοῖς κατοικοῦσιν ἢ ἐνεκτεμένους ἐν τῆ πόλει ἢ τῆ χώραι ὁμοίως δὲ καὶ γυναιξίγ καὶ παισι[ν]*”.

Το δεύτερο τμήμα⁸³ του ψηφίσματος κάνει λόγο για μετάταξη στο καθεστώς των παροίκων, των απογόνων των απελεύθερων, των βασιλικών δούλων (με κάποιους περιορισμούς βεβαίως), και τέλος των δημόσιων δούλων.

Το τρίτο τμήμα⁸⁴ του ψηφίσματος προβλέπει τις ποινές της ατιμίας και της δήμευσης της περιουσίας για όσους εγκαταλείψουν την πόλη, πιθανόν για να ταχθούν στο πλευρό των αποστατών. Κοντολογίς, παρατηρούμε ότι στην περίπτωση του Περγάμου, η χορήγηση πολιτείας είναι αρκετά εκτενής και δεν αφορά μόνο σε στρατιώτες. Φυσικά, η πλειοψηφία των δικαιούχων είναι μισθοφόροι, στελέχη βοηθητικών μονάδων, φρουρές, ακόμη και στρατιωτικοί έποικοι. Η χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων σε αυτές ακριβώς τις στρατιωτικές ομάδες μας αφορά συγκεκριμένα εδώ.

Ωστόσο, προτού ασχοληθούμε με τις στρατιωτικές ομάδες που λαμβάνουν πολιτικά δικαιώματα, πρέπει πρώτα να αποσαφηνίσουμε την σημασία της φράσης *πολε[ιτική] χώραν* που συναντούμε στον έκτο στίχο του ψηφίσματος.

Ο Jones⁸⁵ θεωρεί ότι προτιμότερη θα ήταν η συμπλήρωση *πόλε[ις και] χώραν*, η οποία θα συμβάδιζε σε μεγαλύτερο βαθμό με τα λεγόμενα του Αίλιου Αριστείδη⁸⁶ που αναφέρεται σε πολλές πόλεις που ενώθηκαν με το Πέργαμο. Η χώρα πιθανότατα θα ήταν οι βασιλικές γαίες των γειτονικών περιοχών, οι τόποι που συναντούμε στους Περγαμηνούς εφηβικούς καταλόγους και οι πόλεις πρέπει να ήταν μικρές ανεξάρτητες γειτονικές κοινότητες. Μάλιστα, ο Jones αναφέρεται στο Γάμβριο και στο Παλαιγάμβριο, στη Τευθρανία και στα Αλίσαρνα που υπήρξαν ανεξάρτητες πόλεις τον τέταρτο αιώνα, αλλά μεταγενέστερα εξαφανίστηκαν, πράγμα που υποδεικνύει κατά την άποψή του ότι αυτές οι πόλεις ενσωματώθηκαν στην Πέργαμο, το 133 π.Χ.

Την ίδια άποψη με τον Jones εκφράζει και ο Delplace⁸⁷, ο οποίος στον κατάλογο των πόλεων που ο Jones θεωρεί ότι αφομοιώθηκαν από την Πέργαμο προσθέτει και την Μασδύη που αναφέρεται τόσο στην συγκεκριμένη επιγραφή όσο και στους εφηβικούς καταλόγους της Περγάμου με τον τύπο “*τῶν ἀπὸ Μασυδύης*”.

---

⁸³ OGIS 338, στ. 20-26: “ *εἰς δὲ τοὺς παροίκους μετατεθῆναι τοὺς ἐκ [τῶν] ἐξελευθέρων καὶ βασιλικῶν τοὺς τε ἐνήλικα[ς] καὶ τοὺς νεωτέρους, κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὰς γυναῖκας πλὴν τῶν ἡγορασμένων ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου καὶ Φιλομήτορος βασιλέων καὶ τῶν ἀνειλημμένω(ν) ἐκ τῶν οὐσιῶν τῶν γεγεννημένων βασιλικῶν κατὰ τα[ὐ]τὰ δὲ καὶ τοὺς δημοσίους ”.*

⁸⁴ OGIS 338, στ. 26-30: “ *ὅσοι δ[ὲ] τῶν κατοικούντων ἢ ὅσαι ἐγλελοίπασιν ὑπὸ τὸν καιρὸν τῆς (τελευτῆς) τοῦ βασιλέως ἢ ἐγλίπωσι τῆμ πόλιν ἢ τῆμ χώραν εἶναι αὐτοὺς κα[ὶ] αὐτὰς ἀτίμους τε καὶ τὰ ἐκατέρων ὑπάρχοντά τῆς πόλεως τετράδι ἀπίοντος ”.*

⁸⁵ Jones 1971, 57.

⁸⁶ Aristides, *Or.*, XLII : “ ἄσθη πολλὰ συνελθόντα... ἀστυγεῖτονας συνοίκους γεγεννημένους.

⁸⁷ Delplace 1978, 25. Εκτός από τον Jones και τον Delplace την ίδια άποψη εκφράζει και η Kallet-Marx (Kallet-Marx 1995, 101) με περισσότερη, όμως, μετριοπάθεια, καθώς ναι μεν θεωρεί ότι ο Άτταλος αναγνώρισε πολλές πόλεις του βασιλείου του ως ελεύθερες, αλλά πιστεύει ότι οι ενδείξεις που μας οδηγούν προς αυτή την κατεύθυνση δεν είναι και τόσο αποφασιστικές.

Πιο κοντά στην πραγματικότητα φαίνεται να είναι η άποψη του Lonis⁸⁸ που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με αυτές των προηγούμενων δύο μελετητών. Σε πρώτη φάση ο Lonis απορρίπτει την συμπλήρωση *πόλε[ις και] χώραν*. Κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε ότι η Πέργαμος είχε πάρει πριν από τον Άτταλο τον Γ', ταυτόχρονα μαζί με μια επικράτεια και μια σειρά από γειτονικές περιοχές. Εν συνεχεία, θεωρεί ότι ο κατάλογος των πόλεων που παρουσιάζει ο Jones και αποδέχεται ο Delplace είναι αρκετά υποθετικός και επ' ουδενί δεν παρέχει αδιάσειστα στοιχεία για το ότι όντως αυτές οι πόλεις αφομοιώθηκαν από την Πέργαμο. Κατά συνέπεια, ο Lonis θεωρεί ως πιο αξιόπιστη συμπλήρωση την *πολε[ιτική] χώραν*].

Η πρώτη ομάδα, στην οποία χορηγούνται πολιτικά δικαιώματα είναι οι ξένοι κάτοικοι (πάροικοι) που είναι εγγεγραμμένοι σε ειδικά μητρώα⁸⁹. Αυτοί, σύμφωνα με τον Launey⁹⁰ δεν είναι στρατιώτες, αλλά άνθρωποι που ασχολούνταν με το εμπόριο ή με διάφορες πνευματικές και καλλιτεχνικές ασχολίες. Αυτοί οι άνθρωποι δελεάστηκαν από τις ευνοϊκές συνθήκες ζωής που διαμορφώθηκαν στην Πέργαμο και πήγαν να ζήσουν εκεί.

Η δεύτερη ομάδα ανθρώπων που δικαιούνται πολιτικά δικαιώματα είναι οι στρατιώτες που κατοικούν στην *πόλιγ και τήγ χώραν*⁹¹. Ως προς τη δεύτερη αυτή ομάδα τα πράγματα δεν είναι αρκετά ξεκάθαρα και οι μελετητές διατυπώνουν εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις τόσο για το ποιοι ακριβώς απαρτίζουν την συγκεκριμένη ομάδα, όσο και για το ποιο ακριβώς είναι το νόημα της λέξης *χώραν*. Σε πρώτη φάση, ο Griffith θέτει το ερώτημα αν η λέξη *χώραν* δηλώνει την επικράτεια γύρω από την πόλη, ή γενικά το βασίλειο. Ο ίδιος θεωρεί ότι η πρώτη εναλλακτική συγκεντρώνει μικρές πιθανότητες να ισχύει, καθώς δεν μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός ότι οι στρατιώτες του βασιλιά ήρθαν να εγκατασταθούν στην επικράτεια της πόλης. Πιθανότερο θεωρείται ότι με την λέξη *χώραν* εννοείται η επικράτεια ολόκληρου του βασιλείου, και ότι αυτοί οι στρατιώτες περιλαμβάνουν όλους τους στρατιώτες εποίκους που εγκαταστάθηκαν σε αυτήν. Αν κάτι τέτοιο όντως ισχύει, τότε έρχεται στο προσκήνιο το ζήτημα των σελευκιδικών κατοικιών στην Μ. Ασία, οι οποίες μετά το 188 π.Χ. βρίσκονται μέσα στα σύνορα του βασιλείου της Περγάμου και οι οποίες σχεδόν σίγουρα υποδηλώνονται σε ένα απόσπασμα της συνθήκης της Απάμειας (*μηδ' ὑποδεχέσθωσαν τοὺς ἐκ τῆς Εὐμένους τοῦ βασιλέως μήτε στρατιώτας μήτ' ἄλλον μηδένα*). Επί της ουσίας, δηλαδή, ο Griffith θεωρεί ότι ένα μεγάλο μέρος της συγκεκριμένης πληθυσμιακής κατηγορίας μπορεί να απαρτίζεται από κατοίκους εγκατεστημένους από την εποχή

---

⁸⁸ Lonis 1991, 269.

⁸⁹ OGIS 338, στ. 12-13: "τοῖς ἀναφερομένοις ἐν ταῖς τῶ[ν] παρο[ίικων ἀπο]γραφαῖς".

⁹⁰ Launey 1987, 665.

⁹¹ OGIS 338, στ. 13-14: "καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῖς κα[το]ικοῦσιν [τῆμ πόλιγ καὶ τήγ χώραν]".

των Σελευκιδών⁹², ενώ απορρίπτει με τρόπο κατηγορηματικό την περίπτωση μέλη αυτής της ομάδας να είναι μισθοφόροι⁹³.

Διαφορετική άποψη από τον Griffith έχει ο Allen⁹⁴, που θεωρεί ότι αυτοί οι κάτοικοι σίγουρα δεν ήταν βασιλικοί μισθοφόροι με την συνήθη έννοια του όρου, αλλά μέλη αγροτικών κοινοτήτων πλησίον της Περγάμου που υπηρετούσαν, όπως και οι Περγαμηνοί πολίτες, στο στρατό που αναδιοργανώθηκε από τον Άτταλο τον Α΄. Θεωρεί, επίσης, προφανές ότι οι πολίτες της Περγάμου περιορίζονταν στενά και ότι πολλές κοινότητες κρατιούνταν έξω από την πλήρη πολιτική ζωή μέχρι την δραστική αναδιοργάνωση αυτών των δικαιωμάτων μετά τον θάνατο του Αττάλου του Γ΄.

Τέλος, ο Launey⁹⁵ αντιλαμβάνεται την συγκεκριμένη ομάδα, ως ένα σύνολο στρατιωτών που κατοικούν στην πόλη και στο *territorium* της. Στη λέξη *κα[το]ικοῦσιν* δεν προσδίδει την στενή έννοια που χαρακτηρίζει τον συγκεκριμένο όρο, δηλαδή, ότι πρόκειται για στρατιωτικούς εποίκους, αλλά μια ευρύτερη έννοια, δηλαδή, ότι πρόκειται απλά για *κατοικοῦντες*. Η κοινωνική κατάσταση αυτών των ανθρώπων δεν είναι ξεκάθαρη, αλλά αυτή η ομάδα περιλαμβάνει όλους τους στρατιώτες που δεν αναφέρονται στην συνέχεια της επιγραφής. Έτσι, σε αυτούς βλέπει μισθοφόρους⁹⁶ ή εφέδρους που βρίσκονταν στην Πέργαμο και στην επικράτειά της, το 133 π.Χ., ενώ θεωρεί ότι οι στρατιωτικοί έποικοι δηλώνονται στο τέλος της απαρίθμησης των δικαιούχων της πολιτείας με την φράση *καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατοικοῦσιν ἢ ἐνεκτημένοις ἐν τ[ῆ] πόλει] ἢ τῆ] χώραι*. Σχετικά με

⁹² Στην άποψη του Griffith φαίνεται να είχε καταλήξει νωρίτερα και ο Tcherikower (Tcherikower 1927,46).

⁹³ Σύμφωνα με τον Griffith, μια γενική εντύπωση που μπορεί να αποκομίσει κανείς μελετώντας την ιστορία της Περγάμου μετά το 188 π.Χ. είναι ότι ακόμα και τότε δεν ήταν μια σπουδαία στρατιωτική δύναμη. Για την ακρίβεια, αν δεν είχε σωθεί η συγκεκριμένη επιγραφή, το να υποθέσουμε την ύπαρξη ενός τακτικού στρατού που περιελάμβανε και στρατιώτες εποίκους, θα ήταν αρκετά ριψοκίνδυνο. Οι ενδείξεις που έχουμε δείχνουν ότι η στρατιωτική δύναμη αυτού του βασιλείου δεν αυξήθηκε κατ' αναλογία με την έκτασή του. Ο στρατός της Περγάμου έπρεπε να διπλασιαστεί και να εκπαιδευτεί προκειμένου να αντιμετωπίσει τον Φαρνάκη. Στον αποτυχημένο πόλεμο με τον Προυσία της Βιθυνίας (155 π.Χ.) ο Άτταλος ο Β υποχρεώθηκε να παρακολουθήσει έναν εχθρικό στρατό να προελαύνει χωρίς να μπορεί να κινηθεί έως ότου λάβει ενισχύσεις από τους συμμάχους του στην Καππαδοκία και τον Πόντο και εν τέλει κατόρθωσε να τερματίσει τον πόλεμο ζητώντας από την Ρώμη να εξαναγκάσει τον Προυσία να σταματήσει. Το συμπέρασμα είναι ότι ο τακτικός στρατός του Αττάλου του Β είτε δεν ήταν πολύ μεγάλος είτε δεν ήταν πολύ αποτελεσματικός ή και τα δυο μαζί. Επίσης δεν ακούμε τίποτα για στρατολόγηση μισθοφόρων για αυτή την περίπτωση. Δεν υπάρχει καμία απόδειξη για ύπαρξη μισθοφόρων στα τελευταία 30 χρόνια του βασιλείου. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να θεωρήσουμε ως μισθοφόρους καμία από τις δυνάμεις που αναφέρονται στην παρούσα επιγραφή, και είναι πιθανό μετά τον πόλεμο με τον Περσέα οι βασιλείς να έπαψαν την συνήθεια τους να προσλαμβάνουν μισθοφόρους, θεωρώντας τους κληρούχους στρατιώτες αρκετούς. Η περίπτωση για την στρατολόγηση μισθοφόρων ήρθε την περίοδο της εισβολής του Προυσία και φαίνεται πως αγνοήθηκε.

⁹⁴ Allen 1983, 176-177.

⁹⁵ Launey 1987, 665-666

⁹⁶ Εκτός από τον Launey, και ο Χανιώτης (Chaniotis 2005, 89) θεωρεί ότι η φράση *καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῖς κατοικοῦσιν [τημ πολ]ιγ καὶ τηγ χώραν*, δηλώνει μισθοφορικές δυνάμεις που υπηρέτησαν το Πέργαμο το 133 π.Χ.

την ερμηνεία της λέξεως *χώραν*, είναι σαφές ότι ως όρος αντιτίθεται στον όρο *πόλις*, και γεωγραφικά αντιπροσωπεύει ολόκληρη την επικράτεια του βασιλείου των Ατταλιδών. Ωστόσο, κατά τον Launey το βασίλειο δεν υπάρχει πια και η Πέργαμος είναι μια ανεξάρτητη πόλη⁹⁷, η εξουσία της οποίας εκτείνεται πλέον σε ένα σχετικά μικρό έδαφος που ορίζεται στη διαθήκη του Αττάλου⁹⁸. Αυτός ο στενός περιορισμός της λέξης *χώρα* πρέπει να έχει ως φυσική συνέπεια τα όσα ακολουθούν στην επιγραφή.

Μια ακόμη ομάδα, η οποία προβλέπεται από το ψήφισμα να λάβει πολιτικά δικαιώματα είναι εκείνη των Μακεδόνων⁹⁹. Φαίνεται πως υπάρχει σύμπνοια¹⁰⁰ μεταξύ των μελετητών αναφορικά με το ποιοι απαρτίζουν την συγκεκριμένη πληθυσμιακή κατηγορία. Τόσο παλιότεροι όσο και νεώτεροι μελετητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι εν προκειμένω έχουμε να κάνουμε με στρατιωτικούς εποίκους εγκατεστημένους επί Σελευκιδών. Πιο συγκεκριμένα, και πάλι ο Griffith¹⁰¹ θεωρεί ότι υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις που μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε ότι η συγκεκριμένη ομάδα αποτελείται από στρατιωτικούς εποίκους της εποχής των Σελευκιδών, ενώ το γεγονός ότι συσχετίζονται με τους Μυσούς, των οποίων η παρουσία στις κατοικίες και στο στρατό του Αντιόχου του Μέγα είναι δεδομένη, ισχυροποιεί έτι περισσότερο την συγκεκριμένη άποψη.

Ο Jones¹⁰² αναφέρει ότι πολλοί εποικισμοί Μακεδόνων για μεγάλο χρονικό διάστημα είχαν ξεχωριστή μοίρα από τις πόλεις στον οποίων την επικράτεια βρίσκονταν. Η συγκεκριμένη επιγραφή μας δείχνει ότι στην Πέργαμο οι στρατιωτικοί έποικοι, τόσο μέσα στην πόλη όσο και στην επικράτεια της, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονταν και Μακεδόνες, δεν απέκτησαν πολιτικά δικαιώματα μέχρι την διάλυση του βασιλείου των Ατταλιδών το 133 π.Χ. Αυτές οι ομάδες εποίκων θα πρέπει τελικά το 133 π.Χ. να ενσωματώθηκαν στα πολιτικά σώματα των γειτονικών πόλεων.

Επιπλέον, κάτι ακόμα που αξίζει να σημειωθεί σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο η επιγραφή παρουσιάζει την συγκεκριμένη ομάδα στρατιωτών. Παρατηρούμε ότι, οι στρατιωτικές αποικίες που βρίσκονται στην επικράτεια αναφέρονται ξεχωριστά σε σχέση με τον ενεργό στρατό. Σαφώς διαφοροποιούνται,

---

⁹⁷ OGIS 338, στ. 5: "ἀπολέλοιπεν τή[μ πατρί]δα ἡμῶν ἐλευθέραν"

⁹⁸ OGIS 338, στ. 6: *προσορίσας αὐτῆι καὶ πολε[ιτικὴν] χώραν ἣν ἔκρινε. Το πολε[ιτικὴν] είναι μια αποκατάσταση, αντί του πολε[μίας].*

⁹⁹ OGIS 338, στ. 14: "ὁμοίως δὲ καὶ Μακεδό[σι]ν."

¹⁰⁰ Σε γενικές γραμμές, οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν για το ότι πρόκειται για στρατιωτικούς εποίκους εγκατεστημένους επί Σελευκιδών, παρόλα αυτά διατυπώνονται και ορισμένες διαφορετικές εκτιμήσεις, οι οποίες δεν φαίνεται να ανταποκρίνονται και τόσο στην πραγματικότητα. Θα μπορούσε κανείς να θεωρήσει αυτούς τους Μακεδόνες, μισθοφόρους από την Μακεδονία, που στρατολογήθηκαν μετά την πτώση της μοναρχίας το 168 π.Χ.

¹⁰¹ Griffith 1935, 177-178. Την ίδια άποψη με τον Griffith έχει και ο Launey (Launey 1987, 666-667) ο οποίος θεωρεί ότι αυτοί οι Μακεδόνες είναι πρώην σελευκιδικοί έποικοι (είτε του Σελεύκου του Α', είτε του Αντιόχου), που διατηρήθηκαν από τους Ατταλίδες, αλλά και ο Χανιώτης (Chaniotis 2005, 89).

¹⁰² Jones 1971, 58-9.

καθώς οι Μακεδόνες στρατιωτικοί έποικοι, πέραν της στρατιωτικής λειτουργίας τους συνεισέφεραν και στην γεωργική ανάπτυξη της περιοχής στην οποία ζούσαν¹⁰³.

Η επόμενη ομάδα στην οποία αποφασίζεται να χορηγηθούν πολιτικά δικαιώματα είναι αυτή των Μυσών¹⁰⁴. Προκειμένου να κατανοήσουμε το καθεστώς στο οποίο βρίσκονταν οι Μυσοί ως προς το Πέργαμο πρέπει να ανατρέξουμε σε μια προγενέστερη του 133 π.Χ. επιγραφή από την Λιλαία¹⁰⁵.

Κατά την διάρκεια του πρώτου Μακεδονικού πολέμου ο Άτταλος ο Α΄ αποφασίζει να στείλει στρατιωτικές δυνάμεις στους Αιτωλούς συμμάχους του, έτσι το 208 π.Χ. αφήνει στην φωκική πόλη Λιλαία μια σημαντική φρουρά. Η φρουρά αποτελείται από 6 τακτικές μονάδες που αποκαλούνται *ήγεμονίαι*, από τις οποίες μια μόνο απαρτίζεται από Περγαμηνούς πολίτες, τρεις από Μυσούς, και οι δυο εναπομείνασες από Έλληνες μισθοφόρους. Η σύνθεση αυτού του στρατιωτικού αποσπάσματος, είναι ενδεικτική του τι θα πρέπει να αναμένουμε από τον ατταλιδικό στρατό τουλάχιστον έναν αιώνα πριν από την περίοδο που μας ενδιαφέρει. Ειδικότερα, επιβεβαιώνεται ότι οι πολίτες της Περγάμου υπηρέτησαν ως στρατιώτες στον τακτικό στρατό. Δεν αποκλείεται σε εκστρατευτικές δραστηριότητες κοντά στην Πέργαμο να συναντούμε μεγαλύτερη αναλογία πολιτών από ότι σε υπερπόντιες στρατιωτικές δραστηριότητες, όπως αυτή στη Λιλαία. Ως προς την θέση των Μυσών και πάλι τα πράγματα είναι συγκεχυμένα. Το γεγονός ότι είχαν *ξεναγούς* όπως και *ήγεμόνες* δεν τους καθιστά αυτόματα μισθοφόρους γιατί και οι Περγαμηνοί είχαν *ξεναγό*. Το πιθανότερο φαίνεται να είναι ότι πρόκειται για στρατιωτικούς εποίκους, χωρίς ωστόσο να είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε με βεβαιότητα αν ήταν σελευκιδικής ή ατταλιδικής προέλευσης¹⁰⁶.

Η επόμενη κατηγορία που πρόκειται να αποκτήσει πολιτικά δικαιώματα δηλώνεται στο κείμενο του ψηφίσματος με τον όρο *κάτοικοι*. Αυτή η κατηγορία είναι δύσκολο να προσδιοριστεί όχι μόνο γεωγραφικά αλλά και ως προς το από

---

¹⁰³ Delplace 1978, 26.

¹⁰⁴ OGIS 338, στ. 14: “*καὶ Μυ[σοῖς]*”.

¹⁰⁵ ISE 81.

¹⁰⁶ Ο Griffith (Griffith 1935, 171-172) αντιμετωπίζει με αμφιβολίες την συγκεκριμένη θέση. Δέχεται ότι σε αυτή την επιγραφή, οι Μυσοί παρουσιάζονται ως στρατιωτικοί έποικοι, παρόλα αυτά θεωρεί ότι δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ούτε για την ακριβή σχέση της Μυσίας με το βασίλειο της Περγάμου, ούτε είναι δυνατό να ισχυριστούμε ότι με βεβαιότητα οι Μυσοί είναι στρατολογηθέντες υποτελείς ή μισθοφόροι. Η κατάσταση περιπλέκεται ακόμη περισσότερο αν λάβουμε υπόψη μας ένα χωρίο του Πολυβίου (Πολ. 5.77.7: “*Άτταλος προελθών δὲ κατὰ τὸ συνεχὲς καὶ διαβάς τὸν Λύκον ποταμὸν προῆγεν ἐπὶ τὰς τῶν Μυσῶν κατοικίας*”) το οποίο παρουσιάζει τις κατοικίες των Μυσών ως στρατιωτικούς εποικισμούς πιθανότατα σελευκιδικής προέλευσης. Ο Launey (Launey 1987, 665-666) θεωρεί ότι οι Μυσοί είναι βάρβαροι έποικοι, μάλλον ατταλιδικής προέλευσης, οι οποίοι όπως και οι Μακεδόνες του ψηφίσματος είχαν στρατιωτικές λειτουργίες αλλά συνεισέφεραν και στην αγροτική ανάπτυξη. Τέλος, ο Χανιώτης (Chaniotis 2005, 89) τους χαρακτηρίζει ως “*αυτόχθονες στρατιωτικούς εποίκους*”.

ποιους αποτελούνταν¹⁰⁷. Η λέξη *κατοίκοις* που χρησιμοποιείται εδώ, ίσως να μην είναι φορτισμένη με την τεχνική έννοια, με την οποία συνήθως χρησιμοποιείται το ρήμα *κατοικῶ* για να δηλώσει τον εποικισμό. Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι *οἱ ἀναφερόμενοι ἐν τῶι φρουρίῳ καὶ [τῆι πόλει τῆι] ἀρχαίαι* κάτοικοι είναι στρατιώτες. Εξάλλου, η γενική διαιρετική *τῶν στρατιωτῶν* (στ. 13) με την οποία ξεκινάει η απαρίθμηση των κατηγοριών των στρατιωτῶν που θα αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα δεν μας αφήνει κανένα περιθώριο για να υποθέσουμε κάτι άλλο. Πιθανότατα, αυτή η στρατιωτική ομάδα ζούσε εντός του φρουρίου ή στην παλιά πόλη γύρω από αυτό¹⁰⁸.

Ανάμεσα στις διατάξεις αυτού του ψηφίσματος που πέρασε μετά τον θάνατο του Αττάλου του Γ', μια ομάδα ανθρώπων που λεγόταν *Μασδυηνοί*¹⁰⁹ περιλαμβάνονται ανάμεσα στους στρατιώτες που επρόκειτο να αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα στην Πέργαμο. Παλαιότεροι μελετητές¹¹⁰ ισχυρίζονταν ότι οι Μασδυηνοί ήταν είτε σελευκίδες κάτοικοι, είτε μισθοφόροι καταγόμενοι από την Μασδύη ή Μαστεία της Παφλαγονίας¹¹¹. Σε αυτούς τους μισθοφόρους ίσως να παραχώρησε γη ο Ευμένης ο Β' ή κάποιος διάδοχός του όπως προέβλεπε το σελευκιδικό σύστημα.

Ωστόσο, φαίνεται πως η παραπάνω άποψη δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Σε πρώτη φάση, η πατρίδα των Μασδυηνών, μπορεί να ταυτιστεί με την Μασδύη ή Μαζύη που εμφανίζεται αρκετά συχνά στους εφηβικούς καταλόγους. Εκτός από τις πόλεις που εμφανίζονται στους εφηβικούς καταλόγους της Περγάμου, υπάρχουν και κάποιες περιοχές των οποίων η κατάσταση είναι ασαφής. Οι πολίτες της Περγάμου ταξινομούνται σε αυτούς τους καταλόγους ανάλογα με τις φυλές τους. Οι πολίτες άλλων πόλεων που εγγράφονται στο γυμνάσιο της Περγάμου ταξινομούνται κάτω από την επικεφαλίδα "*ξένοι*" και καταχωρίζονται βάση των πόλεων τους. Τέλος, υπάρχει και μια τρίτη ομάδα. Οι κάτοικοι αυτών των περιοχών δεν κατατάσσονται υπό κάποιο εθνικό, αλλά υπό τον τύπο "*τῶν ἀπὸ τόπων*" ή "*τῶν ἐκ*". Οι τόποι που συνήθως εμφανίζονται στους καταλόγους φέρουν τα ονόματα Μασδύη, Τιμνώα, Λυκκέτα, Ἄμπους, ενώ στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι πεδιάδες του Μίδα και του Απασίωνα. Από τα παραπάνω θα μπορούσαμε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι οι τόποι δεν ήταν πόλεις ούτε και ανήκαν στην επικράτεια των πόλεων. Δεν αποκλείεται να ήταν

---

¹⁰⁷ OGIS 338, στ. 15-16: "*καὶ τοῖς ἀναφερομένοις ἐν τῶι φρουρίῳ καὶ [τῆι πόλει τῆι] ἀρχαίαι κατοίκοις.*"

¹⁰⁸ Τουλάχιστον έτσι πιστεύει ο Launey (Launey 1987, 666) και ο Χανιώτης (Chaniotis 2005, 89).

¹⁰⁹ OGIS 338, στ. 16: "*καὶ Μασδυηνοῖς κα[ί]*".

¹¹⁰ Griffith 1935, 178.

¹¹¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο βασιλιάς της Παφλαγονίας, Μόρζος, ήταν σε συμμαχία με τον Ευμένη τον Β' μετά το 189 π.Χ.

περιοχές που κάποτε εξουσιάζονταν από μεγαλογαιοκτήμονες και αργότερα έγιναν περιουσία του στέμματος¹¹².

Όπως και να έχει το πράγμα, είναι ξεκάθαρο, ότι οι Μασδυηνοί αποτελούσαν έναν στρατιωτικό εποικισμό που βρισκόταν σε μια πολύ κοντινή με την πόλη της Περγάμου περιοχή και δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα στην Πέργαμο στη βασιλική περίοδο¹¹³. Επί της ουσίας, πρόκειται για μια ομάδα που μέχρι το 133 π.Χ. και την χορήγηση της πολιτείας που εξετάζουμε, ήταν εκτός της πολιτικής, διοικητικής και θεσμικής ζωής της πόλης.

Τα αποτελέσματα της μαζικής πολιτογράφησης του 133 π.Χ. μπορούν, επίσης, να παρατηρηθούν στους καταλόγους του Περγάμου μετά από αυτή την χρονιά. Παρατηρείται ότι η πλειοψηφία των εφήβων που προέρχονταν από τις γειτονικές περιοχές της Περγάμου, ήταν Μασδυηνοί (*ἀπὸ Μασδύης ἢ Μαζύης*). Αντιλαμβανόμαστε, επομένως, ότι ο λόγος για τον οποίο γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην Μασδύη στο ψήφισμα του 133 π.Χ. ίσως ήταν το ότι επρόκειτο για μια περιοχή της επικράτειας της Περγάμου όπου υπήρχε μια μεγάλη δημογραφική ένταση και ο πληθυσμός ήταν ιδιαίτερα πυκνός.

Όσο για το τέλος του στίχου 16 (*καὶ _ _ _ _ _*) προφανώς αναφέρεται μια ακόμη ομάδα που δυστυχώς δεν μας σώζεται. Μια εικασία που θα μπορούσε να γίνει είναι ότι ίσως το ψήφισμα αναφέρεται σε μια άλλη κατηγορία στρατιωτικών εποίκων, μιας και η παράθεση των στρατιωτικών ομάδων δεν έχει ακόμη τελειώσει.

Παράλληλα, γίνεται λόγος και για τους παραφυλακίτες¹¹⁴. Εδώ ξεκάθαρα έχουμε να κάνουμε με βασιλικούς φύλακες που ήταν επιφορτισμένοι με την τήρηση της τάξης. Πρόκειται, δηλαδή, για κινητές δυνάμεις που προστάτευαν την ύπαιθρο, έχοντας χαρακτήρα χωροφυλακής¹¹⁵. Το γεγονός ότι αναφέρεται και η συγκεκριμένη ένοπλη κατηγορία ανθρώπων δείχνει ότι καμία στρατιωτική ομάδα δεν έχει λησμονηθεί από το ψήφισμα.

Συνεχίζοντας την απαρίθμηση των κατηγοριών που θα αποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα από την πόλη της Περγάμου γίνεται λόγος για *“καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπικούροις τοῖς κατοικοῦσιν ἢ ἐνεκτημένοις ἐν τῇ πόλει] ἢ τῇ χώρῃ ὁμοίως δὲ καὶ γυναιξίγ καὶ παισ[ιν]*¹¹⁶. Προκειμένου να αποσαφηνιστεί η συγκεκριμένη κατηγορία δικαιούχων των πολιτικών δικαιωμάτων που χορηγούνται μετά τον θάνατο του Αττάλου του Γ, πρέπει να ανατρέξουμε στις συμπληρώσεις που γίνονται για το εν λόγω χωρίο της επιγραφής. Οι Prott-Kolbe που ακολουθούνται

¹¹² Jones 1971, 45-46.

¹¹³ Την άποψη αυτή συμμερίζεται η συντριπτική πλειοψηφία των μελετητών. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους Jones (Jones 1971, 45), Delplace (Delplace 1978, 27), Allen (Allen 1983, 93), Launey (Launey 1987, 667), ο οποίος μάλιστα θεωρεί ότι οι Μασδυηνοί ήταν στρατιωτικοί έποικοι που προέρχονταν από το γένος των Μυσών και τον Χανιώτη (Chaniotis 2005, 89).

¹¹⁴ OGIS 338, *“καὶ παραφυλακίταις”*.

¹¹⁵ Delplace 1978, 27, Launey 1987, 668, Chaniotis 2005, 89.

¹¹⁶ OGIS 338, στ. 17-19.

από τον Dittenberger συμπληρώνουν το κενό στο στίχο 17 με την λέξη *ἐ[πικού]ροις*. Αντίθετα, ο Robert συμπληρώνει με την λέξη *ἐ[λευθέ]ροις*. Είναι σαφής η τεράστια νοηματική διαφορά που προκύπτει αν επιλέξουμε την μια ή την άλλη συμπλήρωση. Στην πρώτη περίπτωση πολιτικά δικαιώματα φαίνεται πως μπορούν να αποκτήσουν οι έφεδροι κάτοικοι που είναι κάτοχοι ιδιοκτησίας στην πόλη και στην επικράτειά της, ενώ στην δεύτερη περίπτωση δικαιώματα αποκτούν όλα τα ελεύθερα άτομα που έχουν την κατοικία τους ή είναι ιδιοκτήτες γης στην πόλη και στην επικράτειά της.

Η αλήθεια είναι ότι υπάρχουν αρκετά πειστικά επιχειρήματα για να υποστηριχθούν και οι δυο συμπληρώσεις. Ο Delplace¹¹⁷ θεωρεί ότι η πιο λογική συμπλήρωση είναι αυτή των Prott-Kolbe. Με την συμπλήρωση *ἐ[πικού]ροις* θα έκλινε η απαρίθμηση των υποκατηγοριών που ανήκουν στη δεύτερη μεγάλη ομάδα που λαμβάνει πολιτικά δικαιώματα μετά τους παροίκους, δηλαδή τους στρατιώτες. Κατά την γνώμη του, η εκδοχή αυτή είναι πιο ακριβής σε σχέση με την συμπλήρωση *ἐ[λευθέ]ροις*, με την οποία, επί της ουσίας, ξεκινάει η αναφορά σε μια καινούργια ομάδα δικαιούχων πολιτικών δικαιωμάτων χωρίς να έχει ολοκληρωθεί η απαρίθμηση της προηγούμενης.

Κινούμενος σε πλήρη αντίθεση με τον Delplace, ο Launey¹¹⁸ προκρίνει την συμπλήρωση *ἐ[λευθέ]ροις*. Με αυτό τον τρόπο θεωρεί ότι δικαιούχοι πολιτικών δικαιωμάτων είναι όλοι οι ξένοι που δεν έχουν την ιδιότητα του παροίκου και που δεν είναι στρατιώτες. Έτσι, φαίνεται πως το δικαίωμα της πολιτείας χορηγείται και σε μια τρίτη μεγάλη πληθυσμιακή κατηγορία πέρα από τους παροίκους και τους στρατιώτες. Μπορεί με την συμπλήρωση *ἐ[πικού]ροις* να υπάρχει το πλεονέκτημα ότι δεν κόβεται στη μέση η αναφορά για τις στρατιωτικές μονάδες, αλλά το μειονέκτημα είναι ότι περιορίζεται σε μεγάλο βαθμό το πεδίο εφαρμογής του ψηφίσματος. Ο Launey, μάλιστα, λαμβάνει υπόψη του και την ιστορική συγκυρία, με την στάση του Αριστόνικου, υπό την οποία εκδίδονται οι εν λόγω διατάξεις για αυτό κατά την γνώμη του θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μια πιο εκτενή χορήγηση πολιτείας σε πολυάριθμες πληθυσμιακές ομάδες, που θα αποσκοπούσε στον περιορισμό του αριθμού εκείνων των ανθρώπων που τάσσονταν υπέρ του Αριστόνικου. Συν τοις άλλοις, προς αυτή την κατεύθυνση οδηγείται ο συγκεκριμένος

---

¹¹⁷ Delplace 1978, 27. Εκτός από τον Delplace και ο Magie (Magie 1950, 149) τάσσεται υπέρ αυτής της συμπλήρωσης ισχυριζόμενος ότι με την φράση *τοῖς ἄλλοις ἐ[πικού]ροις τοῖς κατοικοῦσιν ἢ ἐνεκτημένοις ἐν τῇ πόλει ἢ τῇ χώρῃ*, εννοούνται πιθανότατα βετεράνοι που κατοικούσαν ή είχαν γη στην πόλη ή στην επικράτειά της. Και ο Sartre (Sartre 2006, 229-230) θεωρεί ως ορθότερη συμπλήρωση το *ἐ[πικού]ροις*, ωστόσο σε αυτήν την ομάδα δεν θεωρεί ότι περιλαμβάνονται έφεδροι, αλλά μισθοφόροι που κατοικούν στην πόλη και στην επικράτειά της και διαθέτουν εκεί περιουσιακά στοιχεία.

¹¹⁸ Launey 1987, 668-669.

μελετητής και από την ερμηνεία της επιγραφής της Σμύρνης¹¹⁹ που θα εξετάσουμε παρακάτω.

Αξίζει, επίσης, να σημειώσουμε ότι τα πολιτικά δικαιώματα δεν χορηγήθηκαν μόνο στους ίδιους τους δικαιούχους αλλά και στις γυναίκες τους και στα παιδιά τους.

Τέλος, το ψήφισμα χορηγεί το καθεστώς των παροίκων στα παιδιά των απελεύθερων, των δημόσιων δούλων καθώς επίσης και στα παιδιά ενός μέρους των βασιλικών δούλων¹²⁰. Προφανώς αυτό γίνεται για να αντικατασταθεί το σώμα των παροίκων, οι οποίοι και έγιναν πολίτες. Ίσως με αυτό τον τρόπο δημιουργούνταν ένα είδος αποθεματικού για πιθανές μετέπειτα πολιτογραφήσεις, οι οποίες ίσως γίνονταν τμηματικά ανάλογα με τις απαιτήσεις που ενδεχομένως να προέκυπταν¹²¹. Το γεγονός αυτό ίσως να υποδεικνύει ότι η Πέργαμος βίωνε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης κατά την οποία υπήρχε μεγάλος κίνδυνος για την επιβίωση της πόλης. Ο Wilcken¹²² ερμηνεύει αυτό τον κίνδυνο με το σκεπτικό ότι το ανατρεπτικό κίνημα του Αριστόνικου είχε ερείσματα σε αρκετές κατηγορίες του πληθυσμού της Περγάμου. Από την άλλη, ο Cardinali¹²³ αποσυνδέει το συγκεκριμένο χωρίο του ψηφίσματος από τον κίνδυνο της εξέγερσης του Αριστόνικου, δεδομένου ότι αυτός εμφανίζεται αργότερα. Ίσως ήταν μια εξέγερση Θρακών που οδήγησε στη δημοσίευση της επιγραφής. Το μοναδικό κείμενο¹²⁴ που εν μέρει υποστηρίζει τα λεγόμενα του Cardinali, το κάνει με τρόπο ασαφή και δεν επιτρέπει την εξαγωγή κάποιου ικανοποιητικού συμπεράσματος.

Το ψήφισμα κλείνει με κάποιες κυρώσεις που επιβάλλονται εναντίον όσων κατοίκων θα εγκατέλειπαν την πόλη¹²⁵. Συγκεκριμένα, προβλέπεται ατιμία και δήμευση των περιουσιών για όσες και όσους εγκατέλειψαν την πόλη όταν πέθανε ο Άτταλος ο Γ΄ ή έχουν σκοπό να την εγκαταλείψουν την περίοδο που δημοσιεύεται το παρόν ψήφισμα. Οι περισσότεροι μελετητές σχετίζουν αυτή την επιβολή κυρώσεων με την επανάσταση του Αριστόνικου¹²⁶. Ο Lonis¹²⁷ θεωρεί ότι αυτές οι

¹¹⁹ OGIS 229, στ. 45.

¹²⁰ OGIS 338, στ. 20-26: "εἰς δὲ τοὺς παροίκους μετατεθῆναι τοὺς ἐκ [τῶν] ἐξ ελευθέρων καὶ βασιλικῶν τοὺς τε ἐνήλικα[ς] καὶ τοὺς νεωτέρους κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὰς γυναῖκας πλὴν τῶν ἡγορασμένων ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου καὶ Φιλομήτορος βασιλέων καὶ τῶν ἀνειλημμένων ἐκ τῶν οὐσιῶν τῶν γεγεννημένων βασιλικῶν κατὰ τα[ῦ]τα δὲ καὶ τοὺς δημοσίους."

¹²¹ Lonis 1991, 269.

¹²² Delplace 1978, 33-38.

¹²³ Cardinali 1910, 280-285. Την άποψη του Cardinali συμμερίζεται και ο Vavrinek (Vavrinek 1957, 109).

¹²⁴ OGIS 339: " τῶν τε βασιλέων εἰς θεοὺς μεταστάντων καὶ τῆς πόλεως ἐν ἐπικινδύνῳ καιρῶιγενομένης διὰ τε τὸν ἀπὸ τῶν γειτνιώντων Θραικῶν φόβον καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐκ τῆς αἰφνιδίου περιστάσεως ἐπιστάντων χαλεπῶν".

¹²⁵ OGIS 338, στ. 26-30: " ὅσοι δ[ε] τῶν κατοικούντων ἢ ὅσοι ἐγγελοῖσιν ὑπὸ τὸν καιρὸν τῆς τελευτῆς τοῦ βασιλέως ἢ ἐγλίπωσι τῆμ πόλι ἢ τῆν χώραν εἶναι αὐτοὺς κα[ὶ] αὐτὰς ἀτίμους τε καὶ τὰ ἐκατέρων ὑπάρχοντα τῆς πόλεως".

¹²⁶ Για όσους εκφράζουν διαφορετική άποψη βλ.

¹²⁷ Lonis 1991, 267-269.

κυρώσεις δεν εντάσσονται σε μια απλή προσπάθεια ενίσχυσης του πολιτικού σώματος, αλλά λειτουργούν και αποτρεπτικά για όσους σκόπευαν να ταχθούν στο πλευρό του Αριστόνικου. Βέβαια, υπάρχει και η αντίληψη ότι η εν λόγω διάταξη του ψηφίσματος λειτουργεί ως απλή προειδοποίηση και όχι ως κύρωση για κάποια πραγματική αποστασία¹²⁸.

Το συγκεκριμένο ψήφισμα από την Πέργαμο μας επιτρέπει να εξάγουμε ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες παρέχεται το δικαίωμα της πολιτείας, αλλά και να εκφράσουμε κάποιες υποθέσεις για τις ομάδες που δικαιούνται, σύμφωνα πάντα με το ψήφισμα, πολιτικά δικαιώματα. Ως προς την ιστορική συγκυρία και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες σημειώνεται αυτή η τόσο εκτεταμένη πολιτογράφηση τα πράγματα φαίνεται πως είναι ξεκάθαρα. Βρισκόμαστε σε ένα πλαίσιο ενίσχυσης των ζωτικών δυνάμεων της πόλης δεδομένου του επείγοντος χαρακτήρα των επιχειρήσεων του Αριστόνικου. Οι Περγαμνοί, φοβήθηκαν ότι η συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια του και η διαδοχή του ως Ευμένης Γ΄, θα έθετε υπό αμφισβήτηση το καθεστώς που πρόσφατα αποκτήθηκε από την πόλη. Δεδομένου ότι ανησυχούν για την ασφάλειά τους (*ένεκα τῆς κοινῆς ἀσ[φ]αλείας*), χορηγούν πολιτικά δικαιώματα σε κατηγορίες ανθρώπων που μέχρι πρότινος εξαιρούνταν από την πολιτική ζωή της Περγάμου για να αποκτήσουν έναν μεγαλύτερο στρατό, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον επικείμενο κίνδυνο. Προφανώς, οι Περγαμνοί ανέμεναν ότι το δικαίωμα του πολίτη θα καθιστούσε έναν στρατιώτη αφοσιωμένο υπερασπιστή, ιδίως μέσα στο πλαίσιο της επανάστασης του Αριστόνικου.

Επί της ουσίας, η περίπτωση της Περγάμου παρουσιάζει κάποιες ιδιαιτερότητες σε σχέση με το σύνολο των επιγραφών που μας απασχολούν στην παρούσα εργασία. Η συντριπτική πλειοψηφία των σύγχρονων μελετητών¹²⁹ υποστηρίζει ότι η περίπτωση παροχής πολιτικών δικαιωμάτων από την Πέργαμο μπορεί να χαρακτηριστεί ως *ἀναπλήρωσις*. Η αναπλήρωση είναι μια διαδικασία που οδηγεί στην απόδοση του τίτλου του πολίτη μαζικά σε μια ομάδα ατόμων.

Υπό αυτό το πρίσμα η εν λόγω επιγραφή μπορεί να παραλληλιστεί με μια σειρά ψηφισμάτων από την Μίλητο¹³⁰ που εκδόθηκαν μεταξύ του 234 π.Χ. και του 228 π.Χ. και που αποδίδουν την ιδιότητα του πολίτη σε πολλές ομάδες στρατιωτών κυρίως Κρητών. Οι στρατιώτες αυτοί, όταν εκδίδονται τα ψηφίσματα, βρίσκονται στην υπηρεσία της Μιλήτου με την ιδιότητα των μισθοφόρων, όπως συνέβαινε και σε άλλες πόλεις της Μ. Ασίας. Ο αριθμός των δικαιούχων είναι σημαντικός, γύρω στα 1000 άτομα. Η στιγμή που επιλέγεται από την πόλη της Μιλήτου αντιστοιχεί με την περίοδο των απειλών του Αντίοχου Ιέρακα και κατόπιν του Αντιγόνου Δώσωνα Αττάλου του Α΄ σε βάρος της Μιλήτου. Η συγκυρία της κρίσης και η ιδιότητα των δικαιούχων επιτρέπει την συναγωγή ορισμένων συμπερασμάτων. Αφενός είναι

¹²⁸ Gruen 1984, 597.

¹²⁹ Lonis 1992, 245-270, Sartre 2003, 228-229.

¹³⁰ I. Delphinion, 33-38.

ξεκάθαρο ότι δεν έχουμε να κάνουμε με εποικισμό, αλλά με αναδιάρθρωση και ενίσχυση του σώματος των πολιτών. Οι στρατιώτες κατοικούσαν ήδη στην επικράτεια της Μιλήτου. Από την μια μεριά, λοιπόν, πρόκειται για την ενδυνάμωση του δήμου που μπορεί να εξασφαλίσει την άμυνα της πόλης, από την άλλη μεριά επιδιώκεται να διευκολυνθεί η ολοκληρωτική ενσωμάτωση των μισθοφόρων στην πόλη που υπερασπίζονται και τέλος, δευτερευόντως, να μοιραστεί το κόστος που αντιπροσωπεύει η πληρωμή των μισθοφόρων με τη δημιουργία ενός στρατεύματος πολιτών, άρα εν μέρει άμισθου¹³¹. Για το λόγο αυτό παραχωρείται στους πολίτες κλήρος γης, που απαγορεύεται να πωληθεί για ένα διάστημα 20 ετών. Το σώμα των πολιτών της Μιλήτου αναδύεται από την διαδικασία αυτή αναμφισβήτητα ενισχυμένο, αλλά ο πληθυσμός στο σύνολο της επικράτειας της πόλης παραμένει ο ίδιος.

Κάτι αντίστοιχο λαμβάνει χώρα και στην Πέργαμο. Και εδώ όπως και στη Μίλητο βρισκόμαστε σε συνθήκες στρατιωτικής και πολιτικής κρίσης. Και εδώ οι κύριοι δικαιούχοι είναι στρατιώτες και φύλακες που δεν ήταν πολίτες και κατοικούσαν στην επικράτεια της Περγάμου ακόμη και αν το μέτρο εν τέλει επεκτείνεται στο σύνολο των ελεύθερων ανδρών. Όπως και να έχουν τα πράγματα όλοι οι δικαιούχοι είναι ήδη κάτοικοι της Περγάμου και το μέτρο αποσκοπεί στην ενίσχυση του σώματος των πολιτών για λόγους ξεκάθαρα πολιτικούς και στρατιωτικούς.

Το ενδιαφέρον των δύο αυτών περιπτώσεων αναπληρώσεως πηγάζει από το ότι αποδεικνύουν ότι στην επικράτεια των πόλεων κατοικούσε ένα μεγάλο τμήμα πληθυσμού που δεν είχε πολιτικά δικαιώματα. Οι εξαρτημένοι χωρικοί, οι στρατιώτες, οι ξένοι αποτελούν μια δεξαμενή απ' όπου αντλούνται νέοι πολίτες, όταν μειωθεί σημαντικά ο αριθμός των ήδη υπαρχόντων¹³².

Αναφορικά με τις κατηγορίες των στρατιωτών που δικαιούνται πολιτικά δικαιώματα παρατηρείται ότι οι μελετητές εκφράζουν ποικίλες θεωρίες για τη ταυτότητα της εκάστοτε στρατιωτικής ομάδας. Για να αναφερθούμε και στον πυρήνα της παρούσας μελέτης που αφορά τις πολιτογραφήσεις των μισθοφόρων, παρατηρούμε ότι η εν λόγω στρατιωτική ομάδα, δεν δηλώνεται με τρόπο ξεκάθαρο στο συγκεκριμένο ψήφισμα. Κατά συνέπεια, πολλοί μελετητές βλέπουν την ύπαρξη μισθοφόρων σχεδόν σε κάθε στρατιωτική ομάδα που αποκτά πολιτικά δικαιώματα¹³³. Περισσότερο πιθανό είναι οι μισθοφόροι σε αυτό το ψήφισμα να

¹³¹ Στους πολίτες-οπλίτες δινόταν μισθός κατά τη διάρκεια των εκστρατειών, ενώ οι μισθοφόροι έπρεπε να πληρώνονται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

¹³² Αυτό φαίνεται και στην περίπτωση της Λάρισας (IG IX 2, 517). Στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για μια επιστολή του Φιλίππου του Ε' που καλεί τους Λαρισαίους να ενισχύσουν το σώμα των πολιτών. Οι νέοι πολίτες προέρχονται όπως φαίνεται από γειτονικές περιοχές ενδεχομένως για να ενσωματωθούν στην πολιτική ζωή της πόλης με ταχύτερους ρυθμούς (Lonis 1991, 255-258).

¹³³ Οι Launey και Χανιώτης θεωρούν ότι η φράση *καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῖς κα[το]ικοῦσιν [τῆμ πό]λιγ καὶ τῆγ χώραν* αναφέρεται σε μισθοφόρους (Launey 1987, 665-666, Chaniotis 2005, 89), άλλοι μελετητές θεωρούν ότι οι Μακεδόνες του στίχου 14 είναι μισθοφόροι που στρατολογήθηκαν από την Μακεδονία μετά την πτώση της βασιλείας (Griffith 1935, 177-178), ο Griffith δεν αποκλείει

εντοπιστούν στην φράση *καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῖς κα[το]ικοῦσιν [τῆμ πόλιγ καὶ τῆγ χώραν*. Τόσο ο Launey όσο και ο Χανιώτης θεωρούν ότι εδώ η λέξη *κα[το]ικοῦσιν* δεν δηλώνει στρατιωτικούς κατοίκους αλλά μισθοφόρους που βρίσκονται στο Πέργαμο και στην επικράτειά του.

Για τις υπόλοιπες στρατιωτικές ομάδες που πολιτογραφούνται τα πράγματα είναι περισσότερο σαφή. Οι Μακεδόνες είναι σχεδόν σίγουρα στρατιωτικοί έποικοι της εποχής των Σελευκιδών, οι Μυσοί είναι και αυτοί στρατιωτικοί έποικοι χωρίς ωστόσο να είμαστε σίγουροι για το αν είναι στρατιωτικοί έποικοι σελευκιδικής ή ατταλιδικής προελεύσεως, η φράση *καὶ τοῖς ἀναφερομένοις ἐν τῶι φρουρίω καὶ [τῆι πόλει τῆι]ἀρχαίαι κατοίκοις* και πάλι αναφέρεται σε στρατιώτες που πιθανότατα ζούσαν στην ακρόπολη της Περγάμου ή στην παλιά πόλη γύρω από αυτήν και οι Μασδυηνοί ήταν κάτοικοι ενός στρατιωτικού οικισμού πολύ κοντά στην πόλη της Περγάμου. Στη συνέχεια αναφέρεται μια ακόμη στρατιωτική ομάδα, η οποία δυστυχώς δεν μας σώζεται και οι *παραφυλακίτες* που είχαν χαρακτήρα χωροφυλακής. Τέλος, πολιτεία απονέμεται και σε μια ακόμη πληθυσμιακή κατηγορία που ανάλογα με την συμπλήρωση του κειμένου που προκρίνεται αλλάζει και η σύστασή της. Υπάρχουν στιβαρά επιχειρήματα για να επιλέξουμε τόσο την συμπλήρωση *ἐ[πικού]ροις* όσο και την συμπλήρωση *ἐ[λευθέ]ροις*. Προσωπικά θεωρώ ότι η πρώτη συμπλήρωση φαντάζει πιο εύλογη, καθώς με την συμπλήρωση *ἐ[λευθέ]ροις* θα διακόπτονταν απότομα η απαρίθμηση των στρατιωτικών ομάδων που θα αποκτούσαν πολιτικά δικαιώματα.

Εκτός από τις παραπάνω στρατιωτικές ομάδες και ενδεχομένως κάθε ελεύθερο πολίτη που κατοικεί στην πόλη της Περγάμου και στην επικράτειά της, πολιτικά δικαιώματα αποκτούν και όσοι είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα των παροίκων. Τέλος, ανέρχονται στην κατηγορία των παροίκων ορισμένες κατηγορίες δούλων.

Η πλειοψηφία των μελετητών θεωρεί ότι η περίπτωση της Περγάμου του 133 π.Χ. είναι πρακτικά μοναδική και αποκαλύπτει την ακραία ανάγκη, και τον μεγάλο κίνδυνο που αισθανόταν αυτή η πόλη. Η διατύπωση του ψηφίσματος υποδεικνύει ότι αυτός ο κίνδυνος δεν βρίσκονταν μόνο εκτός της πόλης, αλλά και εντός των τειχών της. Πολύ σωστή, επίσης, είναι η παρατήρηση του Gauthier¹³⁴ ότι στο ψήφισμα δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην κατοικία και στη περιουσία που μπορεί να έχει κάποιος. Αυτό φαίνεται και από τις ποινές που προβλέπονται για όσους εγκατέλειψαν την πόλη όταν πέθανε ο Άτταλος ο Γ ή έχουν σκοπό να την εγκαταλείψουν. Η συγκεκριμένη ρήτρα του ψηφίσματος μας οδηγεί στο να συμπεράνουμε ότι οι άνθρωποι που εγκατέλειψαν την Πέργαμο πρέπει να ήταν

το γεγονός οι Μυσοί του στίχου 14 να είναι και αυτοί μισθοφόροι (βλ. σελ 9), ενώ το ίδιο εικάζεται από μια μερίδα μελετητών και για τους Μασδυηνούς (βλ. σελ 10-11), τέλος ο Sartre (Sartre 2006, 229) αντιλαμβάνεται ως μισθοφόρους την τελευταία κατηγορία (*καὶ τοῖς ἄλλοις ἐ[πικού]ροις τοῖς κατοικοῦσιν ἢ ἐνεκτημένοις ἐν τῆι πόλει] ἢ τῆι χώρᾳ*).

¹³⁴ Gauthier 1985, 199.

πλούσιοι. Άρα και η επανάσταση του Αριστόνικου, στην οποία εμπλέκονταν ορισμένοι από αυτούς, δεν θα πρέπει να είχε χαρακτήρα κατά της δουλείας¹³⁵. Επί της ουσίας, αυτό που μας δείχνει το παρόν ψήφισμα είναι ότι η πόλη ενσωματώνει έναν σχετικά σταθερό πληθυσμό που βρίσκεται στην επικράτειά της, με τρόπο άμεσο, προκειμένου να μην ταχθεί στο πλευρό του Αριστόνικου.

---

¹³⁵ Dumont 1966, 189-191, Garlan 1982, 227. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πεποίθηση της Garlan ότι ο Αριστόνικος χρειάστηκε να στηριχθεί στα πρώτα βήματα της επανάστασής του σε μια ελίτ τόσο των πολιτών όσο και του στρατού της Περγάμου. Κάτι τέτοιο δικαιολογεί τόσο την αναλυτική αναφορά των στρατιωτικών ομάδων που αποκτούν πολιτικά δικαιώματα, όσο και την αναφορά στην δήμευση των περιουσιών όσων εγκατέλειψαν ή σκόπευαν να εγκαταλείψουν την Πέργαμο.

4. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΦΑΝΑΓΟΡΕΙΑΣ

Η Φαναγόρεια ήταν μια πόλη που βρισκόταν στην ασιατική πλευρά του Κιμμερικού Βοσπόρου, κοντά στη σημερινή πόλη Κρασνοντάρ της Ρωσίας. Βόρεια της βρισκόταν η Αζοφική θάλασσα, νότια η Μαύρη Θάλασσα και δυτικά τα στενά του Κέρτς. Σύμφωνα με τα κεραμικά ευρήματα, η Φαναγόρεια φαίνεται πως ιδρύθηκε στα μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ. από κατοίκους των Αβδήρων με καταγωγή από την Τέω¹³⁶. Η Φαναγόρεια φαίνεται πως ήταν η μεγαλύτερη σε έκταση αποικία στην περιοχή. Παρ' όλο που οι αναφορές στις γραπτές πηγές δεν είναι πολλές, και συνεπώς, οι πληροφορίες μας για την πόλη στηρίζονται κυρίως στα αρχαιολογικά ευρήματα, τόσο ο Εκαταίος ο Μιλήσιος¹³⁷ όσο και ο Στράβων¹³⁸ αναφέρονται στην τοποθεσία και την εμπορική δραστηριότητά της.

Τόσο η ανάπτυξη της γεωργικής παραγωγής της πόλης, η οποία παρήγαγε και εξήγαγε σιτηρά, όσο και η γεωγραφική της θέση στα στενά του Κέρτς, χάρη στην οποία η Φαναγόρεια έλεγχε τις εμπορικές διαδρομές μέχρι και τα Ουράλια όρη, ευνόησαν την οικονομική άνθηση της πόλης κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ.. Η γόνιμη ενδοχώρα της Φαναγόρειας ευνόησε ιδιαίτερα την γεωργική ανάπτυξη στην περιοχή. Εκτός από την παραγωγή σιτηρών οι κάτοικοι φαίνεται πως επιδίδονταν στην αμπελοκαλλιέργεια. Επιπλέον, επιδίδονταν και στην αλιεία¹³⁹.

Κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ. η Φαναγόρεια ενώθηκε με το Παντικάπαιο και με άλλες πόλεις της χερσονήσου του Κέρτς και σχημάτισαν το βασίλειο του Βοσπόρου το οποίο κυβέρνησαν οι Αρχαιανακτίδες και οι Σπαρτοκίδες. Οι πληροφορίες που έχουμε για την συγκεκριμένη πόλη σε μεταγενέστερες περιόδους είναι ελάχιστες πάντως φαίνεται πως με το πέρασμα των χρόνων η πόλη παρακμάζει εμπορικά και οικονομικά. Αν και οι πληροφορίες μας είναι λίγες, μας σώζεται ένα ψήφισμα αυτής της πόλης, το οποίο παρουσιάζει αρκετές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις προαναφερθείσες περιπτώσεις ομαδικών πολιτογραφήσεων στρατιωτικών ομάδων.

Στο παρόν ψήφισμα¹⁴⁰ έχουμε να κάνουμε με την παροχή του δικαιώματος του πολίτη από την πόλη Φαναγόρεια σε ένα μισθοφορικό σώμα. Το χρονικό πλαίσιο αυτής της πολιτογράφησης μπορεί να εξηγηθεί, αναμφισβήτητα από το ιστορικό περιεχόμενο. Ασφαλώς, οι συγκεκριμένοι μισθοφόροι είχαν πολεμήσει αρκετές φορές για λογαριασμό της Φαναγόρειας επιδεικνύοντας επαγγελματισμό και αφοσίωση στην πόλη. Ωστόσο, καθοριστική για την παροχή του δικαιώματος του πολίτη θα πρέπει να υπήρξε η συνεισφορά τους στον πρώτο μιθριδατικό

¹³⁶ Tsetschladze 1997, 68.

¹³⁷ FGrHist 212

¹³⁸ Στράβ. 11.2.10: *“είσπλεύσαντι δ' εἰς τὴν Κοροκονδαμίτιν ἢ τε Φαναγόρεια ἐστὶ πόλις ἀξιόλογος”*.

¹³⁹ Vinogradov- Wörrle 1992, 159.

¹⁴⁰ Πρόκειται για ένα ψήφισμα στο οποίο το όνομα του μονάρχη χρησιμοποιείται καθαρά και μόνο για την χρονολόγηση. Οι αποφάσεις του συγκεκριμένου ψηφίσματος αποτελούν απότοκο της βούλησης της βουλής και του δήμου (Hennig 1995, 282).

πόλεμο. Αιτία της πολιτογράφησης αυτής φαίνεται να είναι η μακρόχρονη συνεργασία των μισθοφόρων με τους πολίτες της Φαναγόρειας σε διάφορους πολέμους¹⁴¹ (στ. 3-4: *ἐκ χρόνων ἱκανῶν συνστρατεύσασθαι*) και η εν γένει διαγωγή τους προς την πόλη (στ. 4-6: *καὶ πεποικῆναι πᾶν τὸ δίκαιον καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πᾶσι φιλικῶς καὶ εὐνοϊκῶς ἐσχηκέναι πρὸς τὴν ἑαυτῶν πόλιν*). Δηλαδή κίνητρο για την απονομή του δικαιώματος του πολίτη στους μισθοφόρους δεν είναι ούτε τα συνολικά τους προσόντα ούτε η ατομική αξία του καθενός στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης εκστρατείας. Αντίθετα, ρητά και απερίφραστα με τη φράση *ἐκ χρόνων ἱκανῶν* υπογραμμίζεται η μακροχρόνια και ποικιλώτροπη συνεισφορά τους στον πόλεμο που διεξήχθη από την Φαναγόρεια¹⁴². Επομένως, η συμπεριφορά των μισθοφόρων προς την Φαναγόρεια χαρακτηρίστηκε από υψηλή αίσθηση καθήκοντος και αφοσίωση.

Αναφορικά με την σύσταση της πληθυσμιακής ομάδας των μισθοφόρων που έλαβε πολιτικά δικαιώματα τα πράγματα είναι περισσότερο συγκεκριμένα. Σε καμία περίπτωση, δεν μπορούμε να προβούμε σε κάποια ρητή διατύπωση σχετικά με την προέλευση αυτών των ανδρών. Ακόμη, δεν υπάρχει κάποια ένδειξη που να υποδεικνύει ότι οι εν λόγω στρατιώτες προέρχονταν από περιοχές εκτός Βοσπόρου. Κάλλιστα η λέξη *συνστρατεύσασθαι* θα μπορούσε να αναφέρεται σε μια επιστράτευση εντός του ίδιου του στρατού του Μιθριδάτη του ΣΤ' του Ευπάτορα. Η φράση που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τους στρατιώτες στην επιγραφή είναι *τοὺς ἀπὸ ξένης στρατιώτας* και όχι ο συνηθισμένος όρος *ξένοι* ή μισθοφόροι, που ίσως να περιμέναμε¹⁴³. Αυτό μας οδηγεί με βεβαιότητα στο συμπέρασμα ότι οι στρατιώτες της επιγραφής δεν προέρχονται από την Φαναγόρεια. Ωστόσο, δεν μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η επιγραφή ασχολείται

¹⁴¹ Οι μισθοφόροι απέκτησαν το δικαίωμα του πολίτη ως αντάλλαγμα των πιστών υπηρεσιών τους στην πόλη. Είναι ασφαλές να υποθέσουμε ότι εννοείται η υπηρεσία σε κάποια στρατιωτική εκστρατεία, αλλά είναι δύσκολο να αποφασίσουμε ποια ήταν αυτή η εκστρατεία στην οποία πήραν μέρος αυτοί οι μισθοφόροι. Η επιγραφή χρονολογείται στη περίοδο του πρώτου Μιθριδατικού πολέμου εναντίον της Ρώμης. Κατά την διάρκεια αυτής της απεγνωσμένης διαμάχης οι μισθοφόροι δύσκολα θα κρατήθηκαν ως έφεδροι στη Φαναγόρεια. Σίγουρα είχαν ενεργό συμμετοχή στην εκστρατεία.

¹⁴² Τα κίνητρα της πολιτογράφησης της συγκεκριμένης επιγραφής με την οποία ασχολούμαστε εδώ, προσομοιάζουν με ένα ψήφισμα πολιτογράφησης που συναντάμε στα Φάρσαλα (IG IX² 234), όπου συναντούμε την αιτιολόγηση "οἱ καὶ οὖς ἐξ ἀρχᾶς συμπολιτευόμενοι καὶ συμπολεμείσαντες".

¹⁴³ Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Παπαμάρκου (Παπαμάρκος 2009, 46). Σύμφωνα με αυτόν, δεν υπάρχει κανένα επιγραφικό παράλληλο για την έκφραση "οἱ ἀπὸ ξένης". Στην αρχαία ελληνική γλώσσα δεν υπήρχε κάποιος καθιερωμένος τεχνικός όρος για τα μισθοφορικά στρατιωτικά σώματα. Παράλληλα με τον όρο *στρατιῶται* εναλλασσόταν η χρήση των όρων *μισθοφόροι*, *ξένοι*, *μισθοφορικόν* ή *ξενικόν* και διάφορες παραλλαγές αυτών. Επειδή, ωστόσο, οι λέξεις αυτές έχουν γενικότερο περιεχόμενο, χρησιμοποιούνται ενίοτε μαζί και αλληλοσυμπληρώνονται, ώστε να γίνει σαφέστερο το νόημά τους. Και ο Launey με την σειρά του, θεωρεί, όπως και η πλειοψηφία των μελετητών, ότι με τον όρο "οἱ ἀπὸ ξένης στρατιῶται" δηλώνονται οι αλλοδαποί στρατιώτες. Ωστόσο, προχωράει παραπέρα τονίζοντας ότι ο συγκεκριμένος όρος έχει εμφανιστεί ξανά σε μια επιγραφή της Αθήνας των αυτοκρατορικών χρόνων (Launey 1987, 281).

με στρατιώτες που στρατολογήθηκαν εκτός Βοσπόρου. Η επιγραφή μας πληροφορεί ότι οι μισθοφόροι *συνστρατεύσασθαι* με τους Φαναγορίτες. Η χρήση της φράσης *συνστρατεύσασθαι* δηλώνει ότι οι μισθοφόροι εκστράτευσαν μαζί με τους Φαναγορίτες κατά την διάρκεια του Α΄ Μιθριδατικού πολέμου¹⁴⁴.

Επίσης, διαπιστώνεται ότι τα προνόμια τα οποία συνοδεύουν την πολιτογράφηση είναι σημαντικά και πολυάριθμα. Ωστόσο, κανένα από αυτά δεν θα είχε ουσιαστικό αντίκρισμα στην περίπτωση που οι μισθοφόροι δεν εγκαθίσταντο στην Φαναγόρεια. Αυτό ίσως αποτελεί και την ισχυρότερη ένδειξη για το ότι όντως δεν έχουμε να κάνουμε με μια τιμητική πολιτογράφηση. Τα προνόμια περιγράφονται στο σύνολό τους ως *φιλόανθρωπα*, συμπληρώνουν την πράξη της πολιτογράφησης των μισθοφόρων. Αρχικά, η επιγραφή απαριθμεί ένα πλήθος απαλλαγών οικονομικής φύσεως. Οι απαλλαγές αυτές είναι οι εξής: Απαλλαγή από το *πολιτικόν τὸ γεινόμενον*, απαλλαγή από το καθήκον της επισκήνωσης, απαλλαγή από την *ἐπίθεσιν*, μια πρωτόγνωρη λέξη που δεν συναντάται σε τέτοιου είδους ψηφίσματα ούτε στην Μ. Ασία ούτε στο κυρίως ελλαδικό χώρο.

Πρώτη αναφέρεται η απαλλαγή των στρατιωτών από το *πολιτικόν το γεινόμενον*, δηλ. από την καταβολή του τέλους πολιτογράφησης. Το ψήφισμα αρχίζει με την έκδοση των τριών απαλλαγών, εκ των οποίων η πρώτη ορίζεται ως *πολιτικόν τὸ γεινόμενον*. Μια ουσιαστική κατανόηση του *τὸ γεινόμενον* έχουμε με μια σύγκριση με την καινούργια επιγραφή¹⁴⁵ σχετικά με την δημιουργία της Αρσινόης στην περιοχή του Νάγιδος στην Κιλικία από τον Πτολεμαίο τον δεύτερο, στην οποία το δικαίωμα πολιτογράφησης νέων πολιτών περιγράφεται ως *ἀπογραψάτωσαν ἕκαστος εἰς φυλὴν ἢν ἂν λάχηι τελοῦντες τὸ γινόμενον*, έτσι και για την Φαναγόρεια η καταγραφή συνεπάγεται μια εισφορά από την οποία οι μισθοφόροι απαλλάχτηκαν.

Ακολουθεί η απαλλαγή τους από την *ἐπισκῆνωσιν* (στ. 7-8). Σύμφωνα με τον Παπαμάρκο¹⁴⁶ εδώ δεν είναι σαφές αν πρόκειται για απαλλαγή των μισθοφόρων από την υποχρέωση να προσφέρουν, ως πολίτες πλέον, στέγη σε στρατεύματα ή από την υποχρέωση να καταβάλλουν μισθώματα για τα καταλύματα που τους παρείχε η πόλη¹⁴⁷.

---

¹⁴⁴ Mielczarek 1999, 69.

¹⁴⁵ Hennig 1995, 282.

¹⁴⁶ Παπαμάρκος 2009, 47.

¹⁴⁷ Οι εν λόγω κατοικίες πρέπει να βρίσκονταν στο άστυ. Μάλλον δεν επρόκειτο για πρόχειρους καταυλισμούς εκτός των τειχών. Αξίζει να σημειωθεί πως σύμφωνα με την Saba (Saba 2007, 128-131) υπάρχει μεγάλη ποικιλία στις επιγραφές που ασχολούνται με την διαδικασία της στέγασης στρατιωτικών ομάδων που πρόκειται να πολιτογραφηθούν από ορισμένες πόλεις. Η Saba στην μελέτη του δεν ασχολείται συγκεκριμένα με την περίπτωση της Φαναγόρειας, αλλά με τις περιπτώσεις της Σμύρνης (OGIS 229, στ. 56-58) και της Μίλητου (Milet I 3, 149). Ωστόσο και στις δυο αυτές περιπτώσεις η δωρεάν παροχή στέγασης στις νέες πόλεις περιλαμβάνει έναν χρονικό περιορισμό. Αυτός διαρκεί για εξι μήνες στη Σμύρνη και δώδεκα για την Μίλητο μετά από την παρέλευση αυτού του διαστήματος οι νεοί κάτοικοι θα έπρεπε να πληρώνουν οι ίδιοι την διαμονή.

Οι μισθοφόροι εξαιρούνται επίσης από την *ἐπίθεσιν* (στ. 9). Ως προς το περιεχόμενο του προνομίου αυτού μπορούμε να κάνουμε μόνο εικασίες ελλείψει άλλου επιγραφικού παραλλήλου και εξαιτίας των πολλαπλών νοημάτων που μπορεί να προσλάβει η λέξη. Το γεγονός ότι η λέξη *ἐπίθεσιν* είναι το τρίτο αντικείμενο του ρήματος *μή διδῶσι* και τα δύο προηγούμενα αντικείμενα (*πολιτικόν, επισκήνωσιν*) έχουν οικονομικό περιεχόμενο, μας κατευθύνει να υποθέσουμε ότι και αυτό το ουσιαστικό δηλώνει κάποια οικονομική επιβάρυνση, υπόθεση που ενισχύεται και από το ευρύτερο πλαίσιο ερμηνείας της επιγραφής. Ενδεχομένως, πρόκειται για κάποιον ειδικό φόρο που αφορούσε τους ξένους της Φαναγόρειας, ή έκτακτη επιβάρυνση όλων των κατοίκων σε ειδικές περιστάσεις¹⁴⁸.

Επιπλέον, οι στρατιώτες απαλλάσσονται από την *εισφορά* και από τις *λειτουργίες* (στ. 9-10). Βέβαια, οι νέοι πολίτες θα εξακολουθήσουν να έχουν την υποχρέωση να στρατεύονται αλλά μόνο σε περιπτώσεις γενικής επιστράτευσης. Υποχρεούνται, δηλαδή, να συμμετέχουν μόνο σε μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις και όχι σε όλες, όπως έπρατταν όσο υπηρετούσαν ως μισθοφόροι. Τα παραπάνω εγείρουν ενδιαφέροντα ερωτήματα σχετικά με τον στρατό των πόλεων κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο. Πρέπει να αναρωτηθούμε μήπως γενικά οι πολίτες στρατεύονταν πλέον μόνο σε έκτακτες περιστάσεις και σε μεγάλης έκτασης επιχειρήσεις, ενώ για όλες τις άλλες χρησιμοποιούνταν μισθοφορικά σώματα (πρβλ. το ψήφισμα Syll.³ 709 από τη Χερσόνησο, όπου γίνεται αναφορά σε επιλεκτική στρατολόγηση πολιτών)¹⁴⁹. Είναι, ωστόσο, πιθανόν να πρόκειται για ένα προνόμιο το οποίο η πόλη χορηγεί ειδικά στη συγκεκριμένη ομάδα νέων πολιτών που ήταν ενδεχομένως μεγάλης ηλικίας και ήθελαν με αυτόν τον τρόπο να εξασφαλίσουν το ίδιο δικαίωμα στη μη στράτευση, όπως και οι παλαιοί πολίτες που ανήκαν στην ίδια ηλικιακή ομάδα με αυτούς. Τα στοιχεία που μας είναι διαθέσιμα δεν επαρκούν για την εξαγωγή κάποιου ασφαλούς συμπεράσματος¹⁵⁰.

Στην περίπτωση της Φαναγόρειας δεν υπάρχει χρονικός περιορισμός από την απαλλαγή πληρωμής ενοικίου κατοικίας.

¹⁴⁸ Παπαμάρκος 2009, 48.

¹⁴⁹ Την ίδια ακριβώς επιγραφή χρησιμοποιεί και ο Hennig (Hennig 1995, 283.) και καταλήγει σε διαφορετικά συμπεράσματα. Αρχικά, εκλαμβάνει την φράση *πλήν πα[νδή]μου στρατείας*, ως μια ρητή διατύπωση της απαλλαγής στράτευσης μαζί με τους παλιότερους πολίτες της πόλης σε περίπτωση επιστράτευσης. Εν συνεχεία, επικαλείται την παραπάνω επιγραφή από την Χερσόνησο την Ταυρική (Syll.³ 709: “*ἀναλαβών... τῶν πολιτᾶν τοὺς δυνατωτάτους*” και τέλος με το “*παραλαβών δὲ καὶ τῶν πολιτᾶν ἐπιλέκτους*”) θεωρώντας ότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε πως επανδρώνονταν τα τμήματα των παραπάνω στρατιωτικών σωμάτων πάντως σε καμία περίπτωση η *πάνδημος στρατεία* δεν αφορούσε τους νεόκοπους πολίτες. Σε κάθε περίπτωση, όμως, το επιγραφικό παράλληλο που χρησιμοποιεί ο Hennig δεν μπορεί να συσχετιστεί με την εν λόγω επιγραφή καθώς υπάρχουν διαφορές και ως προς την γεωγραφική εγγύτητα των περιοχών και ως προς το χρονικό διάστημα που συνομολογήθηκαν τα συγκεκριμένα ψηφίσματα.

¹⁵⁰ Παπαμάρκος 2007, 49.

Το γεγονός ότι οι μισθοφόροι απαλλάσσονται από τις διάφορες στρατιωτικές υποχρεώσεις και τις λειτουργίες δεν υποδεικνύει σε καμία περίπτωση την επιθυμία της Φαναγόρειας να καταστήσει τους νέους πολίτες υποδεέστερους σε σχέση με τους προηγούμενους. Μάλλον ισχύει το αντίθετο. Οι νεοπολιτογραφηθέντες μισθοφόροι απαρτίζουν μια αρκετά προνομιούχα ομάδα μέσα στη Φαναγόρεια.

Τέλος, τους παραχωρείται το προνόμιο της εισόδου και της εξόδου από τα λιμάνια της πόλης¹⁵¹ (στ. 11-12: *ἔστω δὲ αὐτοῖς ἔκπλους καὶ εἰσπλους*). Η αναφορά του συγκεκριμένου προνομίου, αν και μοιάζει περιττή, από την στιγμή που ένας πολίτης εξυπακούεται πως έχει δικαίωμα να εισέρχεται και να εξέρχεται από την πόλη όποτε θέλει, επιτελεί ένα συγκεκριμένο σκοπό. Αυτός ο σκοπός συνίσταται στην εμπέδωση από πλευράς παλαιών Φαναγοριτών, ότι οι νέοι συμπολίτες τους δεν είναι πλέον υποχρεωμένοι να παραμένουν στην πόλη προστατεύοντας την όπως έκαναν προηγουμένως. Ίσως, δηλαδή, αυτό το χωρίο να αποσκοπεί στην δημιουργία της πεποίθησης ότι παλαιοί και νέοι πολίτες είναι εντελώς ισότιμοι.

Προκειμένου να μπορέσουμε να διερευνήσουμε τις ιδιαίτερες πτυχές αυτής της απόφασης των Φαναγοριτών να παραχωρήσουν ένα τόσο ευρύ φάσμα προνομίων σε μια μισθοφορική ομάδα, θα πρέπει εξετάσουμε το ιστορικό περιεχόμενο του εν λόγω ψηφίσματος. Η γενναιόδωρη στάση του δήμου των Φαναγοριτών θα μπορούσε ίσως να ανάγεται σε παρέμβαση του Μιθριδάτη· υπάρχουν άλλωστε αρκετές περιπτώσεις ελληνιστικών πόλεων που πολιτογραφούν μισθοφόρους μετά από παρέμβαση μονάρχη. Ωστόσο, εδώ το όνομα του βασιλέα εμφανίζεται μόνο ως χρονολογική ένδειξη και δεν αναφέρεται πουθενά η ανάμειξη του στη συγκεκριμένη πολιτική πράξη. Κατά πάσα πιθανότητα, λοιπόν, η πολιτογράφηση των μισθοφόρων είναι αποκλειστικά απόφαση του δήμου¹⁵².

Την εποχή αυτή ο Μιθριδάτης δεχόταν ισχυρές πιέσεις στο μέτωπο των στρατιωτικών επιχειρήσεων εναντίον των Ρωμαίων. Ο πόλεμος με τους Ρωμαίους είχε εξαντλήσει το βασίλειο του και οικονομικά και στρατιωτικά, και πλέον ήταν δύσκολο για τον Μιθριδάτη να διτηρήσει τον κατά βάση μισθοφορικό στρατό του. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αναζητήσει μια κατά το δυνατόν άμεση λύση μέσω της

---

¹⁵¹ Και εδώ διατυπώνονται διαφορετικές απόψεις για την κατανόηση του συγκεκριμένου προνομίου. Το ενδιαφέρον του Launey (Launey 1987, 380) παρακινεί το γεγονός ότι στο παρόν ψήφισμα υπάρχει μια αντιστροφή της σειράς των όρων *ἔκπλους καὶ εἰσπλους*. Και εδώ παρατίθενται μια σειρά από επιγραφικά παράλληλα όπως μια επιγραφή (StV III 429, στ. 16) από τον δυνάστη της Καρίας Ευπόλεμο για τους μισθοφόρους της Θεάγγελας που αναφέρει χαρακτηριστικά: *ἄπιναι ἐξεῖναι ἔχουσιν τὰ αὐτῶν*''.

¹⁵² Σун τοις ἄλλοις ἓνα ἀκόμα ἐρώτημα που προκύπτει από την μελέτη της επιγραφής από την Φαναγόρεια είναι ποιος διοίκησε τους μισθοφόρους αλλά και τους Φαναγορίτες που εκστράτευσαν από κοινού. Οι περισσότεροι μελετητές (Vinogradov 1991, 28, Mielczarek 1999, 70.) θεωρούν ότι οι συγκεκριμένοι μισθοφόροι ήταν μια μονάδα που πληρώνονταν από την πόλη και ήταν άμεσα υπόλογοι σε αυτήν.

επιβολής ενός νέου φόρου στις περιοχές της Κριμαίας και της Σινδικής¹⁵³. Η πόλη της Φαναγόρειας έχοντας πλέον να συνεισφέρει οικονομικά και για τον καινούργιο φόρο που επέβαλλε ο Μιθριδάτης αλλά και να καλύψει τις οικονομικές απαιτήσεις των δικών της μισθοφόρων θα πρέπει να περιήλθε σε δεινή οικονομική θέση. Μη μπορώντας πλέον να διαχειριστεί αυτή την οικονομική δυσπραγία η πόλη ίσως να αποτόλμησε ένα είδος διακανονισμού με τους μισθοφόρους. Δηλαδή, αντί για χρήματα να αποζημίωσε τους μισθοφόρους με την παροχή πολιτικών δικαιωμάτων και οικονομικής φύσεως προνομίων.

Υπό αυτό το πρίσμα και αναφορικά με την διχογνωμία που φαίνεται να παρουσιάζεται στους διάφορους μελετητές σχετικά με το κατά πόσο τα προνόμια αυτής της πολιτογράφησης είχαν αντίκρισμα ή απλά τιμητικό χαρακτήρα χωρίς να γίνει χρήση τους από τους μισθοφόρους, φαίνεται πως οι ενδείξεις και τα επιχειρήματα που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς από διάφορους μελετητές μας οδηγούν στην κατεύθυνση ότι επρόκειτο για μια πέρα ως πέρα κανονική πολιτογράφηση της οποίας τα προνόμια αξιοποιήθηκαν από τους μισθοφόρους¹⁵⁴.

Επί του θέματος χαρακτηριστικά είναι όσα αναφέρει ο Παπαμάρκος¹⁵⁵: *“Οι μισθοφόροι της Φαναγορείας σίγουρα δεν θα αποδέχονταν ένα διακανονισμό που δεν θα ικανοποιούσε τις οικονομικές τους ανάγκες, ιδίως αν αυτός είχε σχεδιαστεί να δράσει εξισορροπητικά προς την αδυναμία της πόλης να τους πληρώσει τους οφειλόμενους μισθούς. Για τους μισθοφόρους η στρατιωτική υπηρεσία δεν ήταν παρά ένα επάγγελμα με στόχο τον βιοπορισμό. Η εξασφάλιση κύρους και τιμητικών*

---

¹⁵³ Στραβ. 7.4.6: *“φόρον τε ἐτέλουν ὀκτωκαίδεκα μυριάδας μεδίμων Μιθριδάτη, τάλαντα δ’ ἀργυρίου διακόσια σύν τοῖς Ἀσιανοῖς χωρίοις τοῖς περὶ τὴν Σινδικήν.”*

¹⁵⁴ Βέβαια, σύμφωνα με τον Gauthier (Gauthier 1985, 79) πρόκειται για τιμητική πολιτεία, καθώς οι μισθοφόροι δεν έκαναν ποτέ χρήση του δικαιώματός τους και δεν εγκαταστάθηκαν στην πόλη. Η συγκεκριμένη ερμηνεία στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι μισθοφόροι μαζί με άλλους, που προέρχονταν από διάφορες περιοχές του βασιλείου (Απ. Μιθρ. 6. 41: *“οἱ μὲν ἐκ Θερμοπυλῶν ἄρτι μετεχώρουν ἐς τὴν Φωκίδα, Θρακῆς τε ὄντες καὶ ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ Σκύθαι καὶ Καππαδόκαι Βιθυνοὶ τε καὶ Γαλάται καὶ Φρύγες, καὶ ὅσα ἄλλα τῶ Μιθριδάτη νεόκτητα γένοιτο, πάντες ἐς δώδεκα μυριάδας ἀνδρῶν.”*), επιστρατεύτηκαν κατά τον πρώτο Μιθριδατικό πόλεμο για να συστήσουν τη μεγάλη στρατιά που ο Μιθριδάτης και οι γιοι του Αρχέλαος και Αρκαθίας συγκέντρωσαν το 88/7 π. Χ. στη νότια Ελλάδα και η οποία νικήθηκε από τον Σύλλα το 86 π.Χ. στη Χαιρώνεια. Επομένως, πάντα κατά τον Gauthier, οι μισθοφόροι αυτοί δεν είχαν ποτέ την ευκαιρία να εγκατασταθούν στη Φαναγόρεια και η πολιτογράφησή τους στερείται πρακτικής σημασίας. Η παραπάνω ερμηνεία του Gauthier, ωστόσο, παρουσιάζει ορισμένα αζεπέραστα προβλήματα. Αρχικά, η επιγραφή που μας απασχολεί δεν παρέχει καμία ένδειξη για το ότι η μισθοφορική ομάδα που πολιτογραφείται συμμετείχε στο στρατό του Μιθριδάτη που πολέμησε στην Χαιρώνεια. Επιπλέον, ένα ακόμα γεγονός άξιο απορίας είναι, αν όντως οι μισθοφόροι αυτοί ανήκαν στο στρατό του Μιθριδάτη για ποιο λόγο βρίσκονταν στην Φαναγόρεια, δηλαδή αρκετά χιλιόμετρα μακριά από το θέατρο των επιχειρήσεων. Με την άποψη του Gauthier φαίνεται να συντάσσεται και η Savalli-Lestrade (Savalli-Lestrade 2007, 526), η οποία συσχετίζει την πολιτογράφηση των μισθοφόρων της Φαναγόρειας, με την παροχή του δικαιώματος του πολίτη από την πόλη της Σμύρνης στην στρατιωτική αποικία της Μαγνησίας στην Σίπυλο (OGIS 229). Αυτός ο συσχετισμός γίνεται μέσα στο ιστορικό πλαίσιο του Μιθριδατικού πολέμου και της χρονικής εγγύτητας που υπάρχει ανάμεσα σε αυτές τις πολιτογραφήσεις και στην συγκεκριμένη σύρραξη.

¹⁵⁵ Παπαμάρκος 2007, 52.

διακρίσεων ήταν πολύ χαμηλά στις προτεραιότητες που έθετε για τον εαυτό της η πλατιά μάζα των μισθοφόρων της εποχής’.

Τέλος, πιο ξεκάθαρα παρουσιάζονται τα πράγματα σχετικά με τον εργοδότη αυτής της στρατιωτικής ομάδας. Πέρα από την αναφορά του ονόματος του Μιθριδάτη στη χρονολόγηση του ψηφίσματος, πουθενά δεν φαίνεται ο εν λόγω βασιλιάς να έχει άμεση σχέση με τους μισθοφόρους, τουλάχιστον ως προς την στρατολόγηση τους. Για αυτή τη στρατολόγηση άμεσα υπεύθυνη ήταν η πόλη της Φαναγόρειας. Ακόμα και αν οι συγκεκριμένοι πολεμιστές κινητοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Μιθριδατικού στρατού χρησιμοποιούνταν από την πόλη της Φαναγόρειας. Αυτό μπορούμε να το συμπεράνουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια έχοντας ως δεδομένο τις μεταγενέστερες ιστορικές εξελίξεις, όπου η Φαναγόρεια ανέλαβε στρατιωτική δράση εναντίον του βασιλείου του Πόντου¹⁵⁶. Συνεπώς, είναι ξεκάθαρο πως η συγκεκριμένη πόλη είχε σε μεγάλο βαθμό αυτονομία σε στρατιωτικά και διοικητικά θέματα.

---

¹⁵⁶ Αππ. Μιθρ. 6. 108: “πρὸς τὴν θερμουργίαν τῶν Φαναγορέων ἀφίστατο τοῦ Μιθριδάτου, Χερρόνησός τε καὶ Θεοδοσία καὶ Νυμφαίον.” Αππ. Μιθρ. 6. 113:” χωρὶς Φαναγορέων, οὓς ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους ἀφῆκεν καὶ στρατὸν ἄλλον καὶ ορμητήρια ἔχοντι, ἐπεχείρησαν, ἡγεμόνες τε τοῖς ἄλλοις ἀποστάσεως ἐγένοντο, καὶ Μιθριδάτη καταλύσεως αἴτιοι”. Αππ. Μιθρ. 6. 120: “Φαρνάκης δ’ ἐπολιόρκει Φαναγορέας καὶ τὰ περίοικα τοῦ Βοσπόρου μέχρι τῶν Φαναγορέων διὰ λιμὸν ἐς μάχην προελθόντων ἐκράτει τῇ μάχῃ καὶ βλάβας οὐδέν, ἀλλὰ φίλους ποιησάμενος καὶ λαβῶν ὄμηρα, ανεχώρει.”

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την μελέτη όλων των παραπάνω επιγραφών αλλά και από την επαφή με άλλες επιγραφές ομαδικής πολιτογράφησης στρατιωτικών ομάδων μπορούν να προκύψουν ορισμένα συμπεράσματα, τα οποία χωρίς να μπορούμε να πούμε ότι ισχύουν σε κάθε περίπτωση ομαδικής πολιτογράφησης, διαμορφώνουν ένα τυπικό μοντέλο που ακολουθείται τις περισσότερες φορές. Φυσικά εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι στην ελληνιστική περίοδο όπως και σε κάθε περίοδο του αρχαίου κόσμου δεν ήταν όλες οι πόλεις ίδιες. Οι πόλεις διέφεραν μεταξύ τους σε πολλούς τομείς, όπως για παράδειγμα στην οικονομική ισχύ, στη γεωστρατηγική σημασία, στις στρατιωτικές δυνάμεις που μπορούσαν να κινητοποιήσουν και σε μια πληθώρα άλλων τομέων. Στην ελληνιστική περίοδο οι βασιλείς ίδρυσαν αρκετές πόλεις για να εμπεδώσουν την κυριαρχία τους και τις προίκησαν με πολιτικούς θεσμούς σε μεγάλο βαθμό αντιγραμμένους από το πρότυπο της Αθήνας στην εποχή της ακμής της. Οι περισσότερες πόλεις διέθεταν συνέλευση, βουλή και αξιωματούχους. Ωστόσο, η αυτονομία των πόλεων αυτών ήταν πολύ περιορισμένη και εξαρτάτο ουσιαστικά από την εξουσία του βασιλιά. Τα πράγματα ήταν κάπως διαφορετικά στον παλιό ελληνικό κόσμο, συμπεριλαμβανομένων και των πόλεων της Μ. Ασίας. Αυτές όχι μόνο είχαν διατηρήσει την ανεξαρτησία και την αυτονομία τους, αλλά, χάρη στους αγώνες που διεξήγαν αναμεταξύ τους οι διάδοχοι του Αλεξάνδρου, μπορούσαν ακόμη να έχουν την ψευδαίσθηση ότι ανάκτησαν την παλιά χαμένη δύναμη. Επιπλέον, στις ελληνιστικές πόλεις σημειώνεται και ακόμη μια αλλαγή, η οποία χρίζει αναφοράς. Πλέον η στρατιωτική υπηρεσία δεν είναι θεμελιώδης προϋπόθεση για να θεωρηθεί κάποιος πολίτης μιας πόλης¹⁵⁷. Τον 4^ο π.Χ. αιώνα λαμβάνει χώρα μια επανάσταση στον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται ο πόλεμος, στον οποίο πλέον συμμετέχουν αρκετοί μισθοφόροι και ελαφρές μονάδες¹⁵⁸. Οι μισθοφόροι χρησιμοποιούνταν σε μεγάλο βαθμό την ελληνιστική εποχή τόσο από ελληνιστικούς βασιλείς όσο και από μεμονωμένες πόλεις. Πολλές φορές, μάλιστα, αυτοί οι μισθοφόροι τιμήθηκαν από τις πόλεις με το δικαίωμα του πολίτη.

Είναι αξιοσημείωτο ότι και στις τέσσερις περιπτώσεις που αποτέλεσαν το επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας φαίνεται ότι οι πολιτογραφήσεις έγιναν κάτω από δυσμενείς για την εκάστοτε πόλη συνθήκες. Η Άσπενδος βρίσκεται στον πυρήνα του ενδιαφέροντος ελληνιστικών βασιλέων που προσπαθούν να κυριαρχήσουν στην περιοχή της Μ. Ασίας. Η πολιτογράφηση από την πόλη της Σμύρνης αποτελεί καρπό της στάσης που κράτησε η πόλη κατά τον Γ΄ Συριακό πόλεμο υπέρ του Σελεύκου του Β΄. Η ομαδική χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων

---

¹⁵⁷ Φυσικά και εδώ υπάρχουν διαφοροποιήσεις από πόλη σε πόλη. Ορισμένες πόλεις στην Κρήτη θεωρούσαν την στρατιωτική θητεία απαραίτητη για να θεωρείται κάποιος πολίτης (π.χ. Λυττός). Άλλες πάλι στηρίζονταν εξ ολοκλήρου σε μισθοφόρους όπως η Μεσσήνη της Ιταλίας (βλ. Πολ. 17.1-2).

¹⁵⁸ Chaniotis 2005,21-2.

από την πόλη της Περγάμου οφείλεται εν πολλοίς στην επανάσταση του Αριστόνικου που συγκλόνιζε την πόλη εκείνη την εποχή. Ακόμη και η αρκετά μεταγενέστερη περίπτωση της Φαναγόρειας υπάγεται στο ίδιο πλαίσιο δυσμενών γεωπολιτικών εξελίξεων. Μπορεί να μην είμαστε σε θέση να ταυτοποιήσουμε με απόλυτη βεβαιότητα το ιστορικό περιεχόμενο στην περίπτωση της Φαναγόρειας, αλλά μάλλον οι συγκεκριμένοι μισθοφόροι θα πρέπει να είχαν ενεργό συμμετοχή κατά την διάρκεια του Μιθριδατικού πολέμου με την Ρώμη.

Άλλη μια ομοιότητα που συναντούμε σε αυτές τις επιγραφές και οι οποία δεν περιορίζεται μόνο στα ψηφίσματα που αναφέρονται στη συγκεκριμένη μελέτη αλλά επεκτείνεται σε ένα μεγάλο μέρος των επιγραφών με περιεχόμενο τις μαζικές πολιτογραφήσεις σχετίζεται με το ποια δύναμη ωθεί ή ακόμα και επιβάλλει στις πόλεις αυτές τις πολιτογραφήσεις. Στην περίπτωση της Ασπένδου οι μισθοφόροι πολιτογραφούνται μετά από παρέμβαση του Πτολεμαίου. Στην περίπτωση της Σμύρνης, η απορρόφηση της Μαγνησίας στο Σίπυλο γίνεται στο όνομα του Σελεύκου του Β΄. Στην Πέργαμο, παρέχονται πολιτικά δικαιώματα από την ίδια την πόλη που ήταν το επίκεντρο του ελληνιστικού βασιλείου των Ατταλιδών. Τέλος, στη Φαναγόρεια ο βασιλιάς μπορεί να μην ήταν υπεύθυνος για την πολιτογράφιση των μισθοφόρων από την πόλη, ωστόσο η πόλη μάλλον χρειάστηκε τους μισθοφόρους για να συμμετάσχει σε πολέμους που διεξήγαγε ο βασιλιάς Μιθριδάτης. Εκτός από αυτές τις επιγραφές υπάρχει πληθώρα επιγραφών από τον κυρίως ελλαδικό χώρο όπου συναντάται το ίδιο ακριβώς μοτίβο. Δύμη, Φάρσαλα, Φαλάνη και Λάρισα είναι μερικές μόνο από τις πόλεις όπου λαμβάνουν χώρα πολιτογραφήσεις κατά παρότρυνση του Φιλίππου του Ε΄, πιθανότατα για να αυξήσουν τον πληθυσμό τους¹⁵⁹. Φυσικά, η διαδικασία της πολιτογράφισης δεν υποκεινούνταν πάντα από κάποιον βασιλιά ή κάποιον αξιωματούχο. Στη Μίλητο, η διαδικασία πολιτογράφισης δεν φαίνεται να έχει κινηθεί υπό την πίεση κάποιας ανάγκης, αλλά μετά από αίτηση των ενδιαφερόμενων. Αλλά σίγουρα μπορούμε να πιστεύουμε ότι η Μίλητος είχε καλούς στρατιωτικούς, δημογραφικούς και οικονομικούς λόγους για να συμφωνήσει σε αυτό το αίτημα, ακόμη και αν το ψήφισμα που περνάει δεν αναφέρει τίποτα επ' αυτού. Τελικά, δεν φαίνεται ότι οι ελληνικές πόλεις ήταν τόσο γενναιόδωρες με της συλλογικές πολιτογραφήσεις όσο ήταν με την παροχή τιμών και πολιτικών δικαιωμάτων σε ατομικό επίπεδο. Κάθε στρατιωτικός ηγέτης, που συμπεριφέρεται με ειλικρίνεια σε μια ξένη πόλη, είναι σχεδόν σίγουρος για την αμοιβή του. Αυτά τα συλλογικά μέτρα είναι σχεδόν πάντα συνέπειες πολύ ειδικών περιστάσεων.

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να ειπωθούν κάποια πράγματα αναφορικά με τον λόγο για τον οποίο οι πόλεις πολιτογραφούν μισθοφόρους ή εν γένει στρατιωτικές ομάδες. Οι σύγχρονοι μελετητές εντοπίζουν πολλά αίτια για αυτές τις πολιτογραφήσεις από τις πόλεις. Η μελέτη των ανωτέρω ψηφισμάτων, κατά την

---

¹⁵⁹ Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορούμε να εντάξουμε και την περίπτωση χορήγησης ισοτέλειας στον Ραμνούντα από τον Αντίγονο Γονατά (Petraikos 1999, 32-34).

γνώμη μου καταδεικνύει μια ποικιλία ως προς το γιατί μια πόλη να χορηγήσει σε τόσο μαζικό βαθμό πολιτικά δικαιώματα. Αρχικά, έχουμε την περίπτωση της Ασπένδου. Η Άσπενδος ναι μεν παρέχει πολιτικά δικαιώματα σε μισθοφόρους, ωστόσο συναντάται κάτι σπάνιο για τέτοιου είδους επιγραφή. Το ψήφισμα αναφέρει ρητά ότι η εγγραφή σε φυλή είναι κάτι το οποίο επωμίζονται οι ίδιοι οι μισθοφόροι. Επομένως, εδώ δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το κατά πόσο η Άσπενδος επιθυμεί αποκλειστικά και μόνο να ενισχύσει το σώμα των πολιτών της. Πιθανόν, η πολιτογράφηση να οφείλεται και στα όποια οικονομικά οφέλη κέρδιζε η πόλη, εισπράττοντας το τέλος εγγραφής των νέων πολιτών σε κάποια φυλή. Σε εντελώς διαφορετικό μήκος κύματος κινείται η πόλη της Σμύρνης. Η πόλη αυτή διέθετε ένα μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας για αυτό με την απορρόφηση της στρατιωτικής αποικίας της Μαγνησίας στο όρος Σίπυλο εξαργυρώνει επί της ουσίας, την συμπαράσταση της στο βασιλιά Σέλευκο Β΄ και αυξάνει κατ' αυτό τον τρόπο την επικράτειά της. Στην περίπτωση της Περγάμου πάλι, τα οφέλη της πόλης ήταν εντελώς διαφορετικής φύσης. Ενδεχομένως, το ψήφισμα της Περγάμου να δείχνει την προσπάθεια της πόλης να εντάξει αρκετές στρατιωτικές ομάδες που κατοικούσαν πέριξ της πόλης στο πολιτικό σώμα της. Η αιτία για αυτή την ενέργεια είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δράση του Αριστόνικου. Το πιο πιθανό είναι ότι η Πέργαμος παίρνει αυτή την απόφαση προκειμένου να αποτρέψει τις παραπάνω κατηγορίες να ενταχθούν σε πολιτικούς σχηματισμούς που σχεδίαζε ο Αριστόνικος και με αυτό τον τρόπο να κατευνάσει τις όποιες κοινωνικές εντάσεις δημιουργήθηκαν στους κόλπους της πόλεως. Τέλος, στην περίπτωση της Φαναγόρειας έχουμε πολιτογράφηση μισθοφόρων και παροχή επιπρόσθετων δικαιωμάτων ως ένδειξη αναγνώρισης της προσφοράς τους στην πόλη.

Εξαιρετική σημασία παρουσιάζει και η εξακρίβωση των ομάδων που πολιτογραφήθηκαν από τις πόλεις που μας απασχολούν. Αρχικά, στην περίπτωση της Ασπένδου χορηγούνται πολιτικά δικαιώματα σε μια ομάδα μισθοφόρων. Αυτοί οι μισθοφόροι ήταν ελληνικής και βαρβαρικής καταγωγής. Επρόκειτο για άνδρες από την Ελλάδα και την Κρήτη καθώς επίσης από την Λυκία, την Πισιδία και την Παμφυλία. Στην περίπτωση της Σμύρνης, παρέχονται δικαιώματα στους πολίτες της Μαγνησίας στο όρος Σίπυλο αλλά και στους *κατοίκους* και στους *κατοικοῦντες*. Το σώμα που πολιτογραφείται χωρίζεται σε δυο κατηγορίες τους στρατιώτες και τους απλούς πολίτες. Η περίπτωση της Περγάμου είναι αρκετά πιο πολύπλοκη ως προς τις ομάδες που πολιτογραφούνται. Αυτό συμβαίνει γιατί παρέχονται δικαιώματα σε ποικίλες ομάδες που πολλές φορές δεν είμαστε σε θέση να αποσαφηνίσουμε από ποιους αποτελούνταν. Αρχικά, παρέχονται δικαιώματα σε ξένους κατοίκους (παροίκους). Το πιθανότερο είναι ότι δεν πρόκειται για μια στρατιωτική ομάδα. Εν συνεχεία, πολιτογραφούνται οι στρατιώτες που βρίσκονται σε όλη την επικράτεια της πόλης. Η τρίτη ομάδα που αποκτά δικαιώματα έχει την ονομασία Μακεδόνες. Πρόκειται για σελευκιδικούς στρατιωτικούς εποίκους. Η τέταρτη ομάδα είναι οι Μυσοί. Σειρά έχει μια ομάδα που και πάλι χαρακτηρίζεται

με την λέξη “κάτοικοι”. Δηλαδή μια στρατιωτική ομάδα εντός του φρουρίου ή της παλιάς πόλης περίξ αυτού. Έκτη ομάδα που πλέον θα απολαμβάνει τα πολιτικά δικαιώματα της Περγάμου είναι η Μασδυηνοί. Η Μασδύη ή Μαζύη ήταν ένας στρατιωτικός εποικισμός κοντά στη Πέργαμο. Το όνομα της έβδομης ομάδας δεν μας σώζεται στο ψήφισμα, ωστόσο μετά από αυτή γίνεται λόγος για τους παραφυλακίτες που επιτελούσαν ρόλο χωροφυλακής. Η επόμενη ομάδα προκαλεί εκ νέου διχογνωμία ως προς το από ποιους αποτελείται. Πιθανόν να αναφέρεται σε κάθε ελεύθερο άτομο που διαθέτει κατοικία και γη στη επικράτεια της Περγάμου. Τέλος, όλοι οι απελεύθεροι αναβαθμίζονται στο καθεστώς του παροίκου και οι ίδιοι και οι απόγονοί τους. Τέλος, στη Φαναγόρεια απονέμεται πολιτεία σε μισθοφορικές ομάδες που βοήθησαν πρωτίστως την πόλη της Φαναγόρειας και κατ’ επέκταση τον βασιλιά του Πόντου Μιθριδάτη.

Αυτό που διαπιστώνουμε από την παράθεση των πληθυσμιακών ομάδων που απέκτησαν πολιτικά δικαιώματα στις τέσσερις επιγραφές που μας απασχολούν είναι τα εξής: Τόσο στην περίπτωση της Ασπένδου όσο και σε αυτήν της Φαναγόρειας πρόκειται για πολιτογραφήσεις μισθοφορικών ομάδων. Ενώ στις περιπτώσεις της Περγάμου και της Σμύρνης φαίνεται να παρέχονται δικαιώματα σε στρατιωτικές ομάδες, χωρίς όμως να είμαστε βέβαιοι, κυρίως για την Πέργαμο¹⁶⁰, ότι στις ομάδες που αναφέρει το ψήφισμα δεν υποδηλώνονται μισθοφόροι. Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι τα εθνικά ονόματα των μισθοφόρων που συναντάμε στο ψήφισμα της Ασπένδου αναφέρονται σε ανθρώπους από περιοχές (κατά κύριο λόγο ορεινές και πτωχές) από όπου προερχόταν η συντριπτική πλειοψηφία των μισθοφόρων που χρησιμοποιήθηκαν στην ελληνιστική εποχή.

Τέλος, δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε και στα προνόμια που ακολουθούσαν τις πολιτογραφήσεις. Στην περίπτωση της Ασπένδου τα πολιτικά δικαιώματα ακολουθούνται από την ευεργεσία που είναι ένας καθαρά τιμητικός τίτλος. Ακόμη, εντύπωση μας προκαλεί ότι το ψήφισμα προβλέπει την ανέγερση μιας στήλης με έξοδα των ίδιων των πολιτογραφηθέντων.

Το ψήφισμα της Σμύρνης εκτός από την παροχή πολιτικών δικαιωμάτων στους κατοίκους της Μαγνησίας και στους απογόνους τους εξασφαλίζει και ορισμένα άλλα προνόμια. Αρχικά για τους κατοίκους της Παλαιμαγνησίας προβλεπόταν εκτός από τα πολιτικά δικαιώματα η παροχή δύο κλήρων. Τα ίδια προνόμια χορηγήθηκαν στον Μενεκλή και στους μισθοφόρους του. Παράλληλα, το ψήφισμα προβλέπει και την πληρωμή των αμοιβών των μισθοφόρων και των τροφίμων για τον επισιτισμό τους. Επιπλέον, οι πολιτογραφηθέντες έποικοι της Παλαιμαγνησίας που ήταν ακληρούχητοι θα έπαιρναν ένα ιππικό κλήρο. Αν η γη των κατοίκων της Μαγνησίας αφομοιωνόταν από της Σμύρνης οι κάτοικοι θα

---

¹⁶⁰ Κυρίως για την Πέργαμο αξίζει να αναφερθεί ότι η παροχή πολιτικών δικαιωμάτων δεν περιορίζεται μόνο σε στρατιωτικές ομάδες καθώς το δικαίωμα του πολίτη είναι ευρύτερο και δεν το αποκτούν μόνο ένοπλες ομάδες αλλά αρκετοί πληθυσμοί που ζούσαν στην Πέργαμο.

έπαιρναν τρεις κλήρους και θα είχαν επιπλέον το προνόμιο της ατέλειας, δηλαδή ήταν απαλλαγμένοι από το φόρο της δεκάτης.

Μια ιδιάζουσα περίπτωση αποτελεί εκείνη της Περγάμου. Η πόλη χορηγεί πολιτικά δικαιώματα σε αρκετές πληθυσμιακές ομάδες και στους απογόνους τους και αναβαθμίζει στο καθεστώς του παροίκου άτομα εντελώς αποκλεισμένα από την πολιτική ζωή. Ωστόσο, πέραν της παροχής του δικαιώματος του πολίτη δεν παρατηρούμε να παρέχεται οποιοδήποτε άλλο προνόμιο σε αυτές της ομάδες. Η ιδιομορφία αυτού του ψηφίσματος, ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι η Πέργαμος προβαίνει, ακριβώς, σε μια ομαδική πολιτογράφηση αποσκοπώντας στην αναπλήρωση του πληθυσμού της.

Κλείνοντας, η περίπτωση της Φαναγόρειας μας δείχνει την ποικιλομορφία των προνομίων που συνοδεύουν τις πολιτογραφήσεις. Μέσα από τα προνόμια προδίδεται και ο χαρακτήρας της κάθε πολιτογράφησης. Πιο συγκεκριμένα, το ψήφισμα ξεκινάει με την παροχή τριών προνομίων που σχετίζονται με την απαλλαγή από οικονομικές επιβαρύνσεις. Αρχικά, οι μισθοφόροι απαλλάσσονται από την καταβολή του τέλους πολιτογράφησης. Εν συνεχεία, απαλλάσσονται από την *επισκήνωσιν* και τέλος υπάρχει μια απαλλαγή που δεν έχουμε ξανασυναντήσει σε καμία τέτοιου είδους επιγραφή, πρόκειται για την απαλλαγή από την *επίθεσιν*. Μάλλον αναφέρεται σε απαλλαγή από έκτακτες επιβαρύνσεις σε περίοδο κρίσεως. Παράλληλα, απαλλάσσονται από την εισφορά για την κάλυψη στρατιωτικών αναγκών και από τις λειτουργίες. Δεν απαλλάσσονται όμως σε περίοδο γενικής επιστράτευσης. Το τελευταίο προνόμιο που παρέχεται είναι αυτό της ελεύθερης εισόδου και εξόδου από τα λιμάνια της πόλης.

Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι και στις τέσσερις περιπτώσεις χορηγούνται εντελώς διαφορετικά προνόμια στις εκάστοτε πληθυσμιακές ομάδες. Τα προνόμια που χορηγούνται σχετίζονται με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η πολιτογράφηση αλλά και από την σημασία της προσφοράς των πολιτογραφηθέντων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ

ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΗΣ ΑΣΠΕΝΔΟΥ

REG., 1916: 453· Segre 1934: 253-268.

Ἐπὶ δημιουργοῦ τοῦ Δη
μοχάριος, εκκλησίας κυρίας γεν
ομένης, ἔδοξε τῶι δήμῳ Ασ-
πενδίων· ὅσοι μετὰ [Φι]λοκλέους κ[αὶ]
5 Λεωνίδου παραγενόμενοι ἐβοή[θη]
σαν τῆι πόλει τῆι Ἀσπενδίων [Παμ]
[φ]υλοι, Λύκιοι, Κρηῆτες, Ἑλληνας, Πισί
δαι, ἐπειδὴ ἄνδρες ἀγαθοὶ γεγ[ε]
[νη]νται, καὶ χρήσιμοι τῶι τε βασιλ
10 [εἰ Π]τολεμαίῳ καὶ τῆι πόλει, εἶναι
[αὐτο]ὺς πολίτας καὶ εὐεργέτας το[ῦ]
[πλήθ]ους καὶ ἐκγόνους. [Στήλην] δὲ σ
[τησ]άτωσαν ἐν τῶι [ιερῶι τ]ῆς Ἀρτέ
[μι]δος, καὶ ἀναγραψά[τωσα]ν τὰ ὀνό
15 ματα αὐτῶν καὶ π[ατέρω]ν. Ἐὰν δὲ
[τις] αὐτῶν βούληται [κατ]αχωρ[ισθῆ]
[ν]αι εἰς φυλήν, ...ύριον __
.. ἡ πόλις βου _ _ _ _ _
[Με]νανδ[ρος] _ _ _ _ _
20 _ _ _ _ _   _ _ _ ἄνους
_ _ _ ιος   Μι]λήσιος

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Σύμφωνα με τον Segre ο χαρακτήρας των γραμμάτων χρονολογείται στα πρώτα χρόνια του τρίτου αιώνα¹⁶¹. Ωστόσο, για μια πιο ακριβή χρονολόγηση του εν λόγω εγγράφου είναι πολλά αυτά που μπορούν να ειπωθούν.

Ειδικότερα, παρατηρείται ότι όλοι οι εκδότες του ψηφίσματος έχουν θεωρήσει αβέβαιη την χρονολογία του εγγράφου, θεωρώντας ότι ανήκει στην περίοδο της βασιλείας του ενός από τους τρεις πρώτους Πτολεμαίους, κατά την περίοδο της οποίας η κυριαρχία του στην Παμφυλία επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές¹⁶². Ένα δεδομένο που επισημάνθηκε από όλους τους εκδότες ήταν ότι το όνομα του Λεωνίδα επισημαίνεται ως όνομα ενός στρατηγού του Πτολεμαίου, ο οποίος εκστράτευσε στην Κιλικία το 310/9 π.Χ.¹⁶³ όταν ακόμη ο Πτολεμαίος δεν έφερε τον τίτλο του βασιλιά. Αντιθέτως, στον Beloch η ταύτιση του Λεωνίδα τοποθετείται την περίοδο του Πτολεμαίου Σωτήρα. Αποκαθιστώντας το όνομα του άλλου στρατηγού μπορεί να γίνει ταύτιση με τον Φιλοκλή βασιλιά της Σιδώνας, το γνωστό ναύαρχο του Πτολεμαίου Φιλάδελφου. Έτσι, τα στοιχεία που προκύπτουν για την χρονολόγηση της επιγραφής είναι τα ακόλουθα:

Πρώτον, ο Λεωνίδας πολέμησε στην Κιλικία για λογαριασμό του Πτολεμαίου του Α το 310/9 π.Χ., όπως αναφέρει και ο Διόδωρος, το 308 συναντάται στην φρουρά της Κορίνθου, όπου εξακολουθεί να βρίσκεται μέχρι το 306 π.Χ.¹⁶⁴. Επομένως, αυτό που γνωρίζουμε με ακρίβεια είναι ότι η δραστηριότητά του λαμβάνει χώρα στο τέλος του 4^{ου} αιώνα π.Χ..

Δεύτερον, ο Φιλοκλής, το δεύτερο σημαντικό όνομα που μνημονεύεται στο ψηφίσμα, αναφέρεται την ίδια περίοδο ως βασικός συντελεστής της προσπάθειας συγκέντρωσης χρημάτων για την ανακατασκευή της πόλης της Θήβας¹⁶⁵. Τότε ήταν ευρέως αποδεκτό ότι βρισκόταν στην υπηρεσία των Αντιγονιδών. Γύρω στο 280 π.Χ. ήταν γνωστός ως βασιλιάς της Σιδώνας στην υπηρεσία του Πτολεμαίου του

¹⁶¹ Segre 1934, 253. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για την ακριβή χρονολογία έκδοσης του ψηφίσματος πολιτογράφησης από την πόλη της Ασπένδου. Αρχικά, ο Griffith (Griffith 1935, 315) εντάσσει την επιγραφή στο χρονικό διάστημα μεταξύ 310 π.Χ.-306 π.Χ.. Ο Launey (Launey 1987, 656) τοποθετεί το διάταγμα πολιτογράφησης ανάμεσα στο 301 π.Χ.-298 π.Χ. Τέλος, η χρονολόγηση της επιγραφής που υιοθετεί ο Χανιώτης, δηλαδή το 300 π.Χ., ταυτίζεται με την άποψη του Launey.

¹⁶² Πολύβ., 5. 34. 6: *“τοιγαροῦν ἐπέκειντο μὲν τοῖς τῆς Συρίας βασιλεῦσι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν, Κοίλης Συρίας καὶ Κύπρου κυριεύοντες”*.

¹⁶³ Διοδ. 20. 19. 4: *“καὶ τὴν μὲν δύναμιν ἐξαποστείλας Πτολεμαῖος καὶ στρατηγὸν Λεωνίδην τὰς ἐν τῇ τραχείᾳ Κιλικίᾳ πόλεις οὖσας ὑπ’ Αντίγονον ἐχειρώσατο, διεπέμπετο δὲ καὶ εἰς τὰς ὑπὸ Κάσανδρον καὶ Λυσίμαχον πόλεις, ἀξιῶν συμφρονεῖν ἑαυτῷ καὶ κωλύειν Αντίγονον ἰσχυρὸν γίνεσθαι”*.

¹⁶⁴ Πλουτ. Δημ. 15: *“ἐπεὶ δὲ ὁ πατὴρ αὐτὸν ἐκάλει Πτολεμαίῳ πολεμήσοντα πείθεσθαι μὲν ἦν ἀναγκαῖον, ἀχθόμενος δὲ ὅτι τὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος πόλεμον, ὄντα καλλίῳ καὶ λαμπρότερον, ἀπολείπει, προσέπεμψε Λεωνίδην τῷ Πτολεμαίῳ στρατηγῷ φρουροῦντι Σικυῶνα καὶ Κόρινθον χρήματα προτείνων, ὥστε ἐλευθέρας ἀφεῖναι τὰς πόλεις”*.

¹⁶⁵ Syll³. 337.

Φιλάδελφου. Ανάμεσα σε αυτούς τους δυο χρονικούς περιορισμούς πρέπει να τοποθετηθεί η κατάληψη της Καύνου από τον Φιλοκλή ως στρατηγού του Πτολεμαίου Σωτήρα¹⁶⁶.

Τρίτον, η επιγραφή είναι σίγουρα μεταγενέστερη του 305 π.Χ., όπου ο Πτολεμαίος απέκτησε τον τίτλο του βασιλιά, και προγενέστερη της αναγόρευσης του Φιλοκλή ως βασιλιά της Σιδώνας. Η αναγόρευση αυτή δεν θα μπορούσε να είχε συμβεί πριν από το πέρασμα της Σιδώνας στην κυριαρχία των Λαγιδών, η οποία μετά βεβαιότητας χρονολογείται το 287/6 π.Χ.. Ούτε μπορεί να είναι από την άλλη πλευρά πολύ μεταγενέστερη από αυτή την χρονολόγηση. Η πιο πιθανή υπόθεση είναι ότι ο τίτλος απονεμήθηκε από τον νέο βασιλιά, Πτολεμαίο Φιλάδελφο, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την χάραξη της θαλάσσιας πολιτικής στα πρώτα χρόνια του βασιλείου. Μετά το 287 π.Χ., επιστρέφει η κυριαρχία των θαλασσών στα χέρια της Αιγύπτου και εμείς βρίσκουμε τον Φιλοκλή υπεύθυνο και για άλλες λειτουργίες εκτός από την απλή διοίκηση μιας αιγυπτιακής φρουράς, την οποία επιτελεί στη συγκεκριμένη επιγραφή. Επομένως, έχουμε καθιερώσει ως περίοδο χρονολόγησης του παρόντος ψηφίσματος το διάστημα ανάμεσα στο 305 και πριν το 286 π.Χ.

Ωστόσο, ακόμα και αυτό το διάστημα, μέσα στο οποίο φαίνεται ότι συντάχθηκε το ψήφισμα που μας απασχολεί, μπορεί να οριοθετηθεί σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό. Η Παμφυλία ήταν μια επικράτεια καταγεγραμμένη στις επαρχίες του Μ. Αλεξάνδρου από τον Αντίγονο τον Μονόφθαλμο, η οποία, ωστόσο, θα μπορούσε να είχε χαθεί για αυτόν ήδη από την μάχη της Ιψού. Έτσι, σίγουρα περιοριζόμαστε σε ένα *terminus post quem* μεταξύ του 305-301 π.Χ. Μετά την Ιψό, δεν έχουμε ακριβείς πληροφορίες σχετικά με την τύχη αυτής της περιοχής. Υποτίθεται ότι η Λυκία και η Παμφυλία παρέμειναν συνδεδεμένες με την ευρύτερη περιοχή της Φρυγίας ως την εποχή που ο Αντίγονος ήταν σατράπης (301 π.Χ.) και στη συνέχεια η Παμφυλία πέρασε στον Σέλευκο, όπως σίγουρα συνέβη με την περιοχή της Καρίας και της Κιλικίας αν και αυτές οι περιοχές είχαν προσαρτηθεί στο πρόσκαιρο βασίλειο του Πλειστάρχου. Αυτές οι επαρχίες παρέμειναν υπό την ηγεσία του Δημήτριου του Α΄ και το 294 π.Χ. πέρασαν στον Πτολεμαίο. Από αυτό το σημείο και έπειτα δεν μπορούμε να εξάγουμε μια σίγουρη χρονολογία, που να αφορά αυτές τις περιοχές. Μολαταύτα, οι γραμματειακές πηγές μας πληροφορούν ότι δεν θα ήταν καθόλου απίθανο ο Πτολεμαίος να έχει κατακτήσει με στρατιωτική επέμβαση κάποιο σημείο της παράκτιας ζώνης της Ανατολίας, πριν από το 294 π.Χ., όπως ήδη είχε κάνει με την Κοίλη Συρία¹⁶⁷.

Επιπλέον, το πολύπλευρο ζήτημα της χρονολόγησης της εν λόγω επιγραφής χρίζει διερεύνησης και από μια ακόμη οπτική. Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι ο Φιλοκλής βρέθηκε στην υπηρεσία του Δημήτριου του Πολιορκητή μέχρι το 287-286

---

¹⁶⁶ Πολύαιν. *Στρατηγ.* 3.16

¹⁶⁷ Διοδ. Σικ. 20, 113: *“ἐν δὲ ταῖς αὐταῖς ἡμέραις καὶ Πτολεμαῖος ὁ βασιλεὺς ἀναζεύξας ἐξ Αἰγύπτου μετὰ δυνάμεως ἀξιολόγου τὰς μὲν ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ πόλεις ἀπάσας ὑποχειρίους ἐποίησατο... Σιδῶνα δὲ πολιορκῶντος αὐτοῦ”*.

π.Χ., όταν η πατρίδα του πέρασε στην κυριαρχία των Αιγυπτίων. Από την στιγμή που λαμβάνουμε αυτό ως δεδομένο, τότε μόνο σε έναν πόλεμο μπορεί να ζητήθηκε η συνδρομή του Φιλοκλή και του Λεωνίδα από την πόλη της Ασπένδου. Και πιο συγκεκριμένα, αναφερόμαστε στην τελευταία εκστρατεία στην Ασία του Δημητρίου του Πολιορκητή μετά την ανατροπή του από τον θρόνο της Μακεδονίας. Συνεπώς, πρέπει να υποθέσουμε ότι ο Φιλοκλής ήταν στην υπηρεσία των Λαγιδών ήδη πριν από το 287/6 π.Χ.¹⁶⁸. Η συγκεκριμένη θεωρία φαίνεται πως υποστηρίζεται και από μια θηβαϊκή επιγραφή¹⁶⁹. Σε αυτή την επιγραφή περιλαμβάνεται μια σειρά από δωρεές από πόλεις και από ελληνιστικούς ηγεμόνες για την ανακατασκευή της Θήβας που ξεκίνησε από τον Κάσσανδρο το 315 π.Χ. Μεταξύ αυτών των δωρεών, υπάρχουν δυο από κάποιον Φιλοκλή, τον οποίο ο Dittenberger έχει ταυτίσει με τον στρατηγό του Πτολεμαίου τον μελλοντικό βασιλιά της Σιδώνας¹⁷⁰. Η δεύτερη δωρεά του Φιλοκλή καταγράφεται αμέσως μετά την αφιέρωση από τον Δημήτριο του ενός δεκάτου της λείας από την πολιορκία της Ρόδου (304 π.Χ.). Δεδομένου του σημαντικού μεγέθους των δωρεών του Φιλοκλή, ο Holleaux¹⁷¹ έχει εξάγει λογικά το συμπέρασμα ότι αυτές δεν πρέπει να έγιναν από τον ίδιο προσωπικά αλλά για λογαριασμό τρίτων. Πολύ πιθανό μπορούμε να θεωρήσουμε πίσω από τον Φιλοκλή να βρίσκεται ο Πτολεμαίος Σωτήρας, ο οποίος στη περίοδο 310-308 π.Χ. παρενέβη ενεργά στα ελληνικά πράγματα. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η παρουσία του Λεωνίδα μετά τον Φιλοκλή μας οδηγεί στο να μεταφέρουμε την επιγραφή μας όσο το δυνατό πλησιέστερα στην περίοδο της ακμής του Λεωνίδα, δηλαδή στο τέλος του τέταρτου αιώνα.

Συνοψίζοντας, αναφορικά με την χρονολόγηση του συγκεκριμένου ψηφίσματος, φαίνεται ότι ο μόνος εχθρός έναντι του οποίου οι Αιγύπτιοι στρατηγοί κλήθηκαν να υπερασπίσουν την Άσπενδο είναι ο Δημήτριος, καθότι εναντίον του Σελεύκου ή του Λυσιμάχου ο Πτολεμαίος Σωτήρας δεν χρειάστηκε ποτέ να πολεμήσει. Το ψήφισμα επομένως πρέπει να προηγείται της επιστροφής του Δημητρίου του Πολιορκητή στην Ελλάδα και μάλιστα της σύναψης της ειρήνης με την Αίγυπτο (298 π.Χ.). Οι εθνικότητες των τιμώμενων στρατιωτών μαρτυρούν ότι ο Πτολεμαίος είχε την δυνατότητα να προσλάβει στρατιωτικές δυνάμεις στη Λυκία, την Παμφυλία, και στην Πισιδία. Αυτές οι τρεις περιοχές βρίσκονται ανάμεσα στην Καρία και την Κιλικία, που αποτελούσαν το βασίλειο του Πλειστάρχου, το οποίο ήταν ασυνεχές, και του οποίου η τύχη μετά την Ιψό αγνοείται εντελώς. Πράγματι, η

¹⁶⁸ Σε αυτό το συμπέρασμα καταλήγει ο Segre (Segre 1934, 259-260) μελετώντας προσεκτικά τις κινήσεις του Δημητρίου ήδη μετά από τον ερχομό του στην Μίλητο, τον γάμο του με την Ευρυδίκη και τις στρατιωτικές κινήσεις του στην περιοχή της Φρυγίας της Κιλικίας και της ευρύτερη περιοχής της Μ. Ασίας.

¹⁶⁹ Syll.³ 337=IGVII 2419. Για την συγκεκριμένη επιγραφή υπάρχει και ένα καινούργιο θραύσμα, βλ. Buraselis 2014, 159-170.

¹⁷⁰ Segre 1934, 258.

¹⁷¹ REG. VIII, 34.

χρονολόγηση της παρούσας επιγραφής κοντά στο 298 π.Χ. φαντάζει αρκετά λογική, ωστόσο για να γίνει αποδεκτή πρέπει να θεωρηθούν αποδεκτοί τρεις παράγοντες.

Πρώτον, ότι η Παμφυλία όπως και η Λυκία και ίσως επίσης ένα μέρος της Πισιδίας, είχαν καταληφθεί από τον Πτολεμαίο Σωτήρα αμέσως μετά την Ιψό, ταυτόχρονα με την κατάληψη της Κοίλης Συρίας, καθώς έτσι θα δικαιολογούνταν και τα εθνικά ονόματα των μισθοφόρων που προστάτευσαν την Άσπενδο.

Δεύτερον, ότι σε μια προσπάθεια ανασύστασης ενός βασιλείου στην Ασία κατά το 301-298 π.Χ., ενεργώντας σύμφωνα με την προτροπή του Σελεύκου, ο Δημήτριος επιτέθηκε εναντίον του Πτολεμαίου.

Και τρίτον, ότι ο Φιλοκλής δεν ήταν ποτέ στην υπηρεσία των Αντιγονιδών αλλά ήδη έτυχε να είναι στρατηγός του Πτολεμαίου Σωτήρα, δίπλα στον Λεωνίδα, στα πρώτα χρόνια του τρίτου αιώνα πολύ πριν γίνει βασιλιάς της Σιδώνας.

ΨΗΦΙΣΜΑ ΣΜΥΡΝΗΣ

OGIS 229= Schmitt, Staatsverträge III 492.I= IMag. Sip. 1.= ISmyrna 573.I + II 2 p. 376

Ψήφισμα της Σμύρνης για το θέμα της συνθήκης με τη Μαγνησία

- 1 ἔδοξεν τῶι δήμῳ, στρατηγῶν γνώμη· ἐπειδὴ πρότερόν τε καθ' ὄν καιρὸν ὁ βασιλεὺς Σέλευκος ὑπερέβαλεν εἰς τὴν Σελευκίδα, πολλῶν [κ]αὶ μεγάλων κινδύνων περιστάντων τῆμ πόλιν ἡμῶν καὶ τὴν χώραν, διεφύλαξεν ὁ δῆμος τῆμ πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν τε καὶ φιλίαν, οὐ καταπλαγείς τὴν τῶν ἐναντίων ἔφοδον οὐδὲ φροντίσας τῆς τῶν ὑπαρχόντων ἀ[π]ωλείας, ἀλλὰ πάντα δεύτερα ἠγησάμενος εἶναι πρὸς τὸ διαμεῖ-
5 ναι ἐν τῆι αἰρέσει καὶ ἀντιλαβέσθαι τῶμ π[ρ]αγμάτων κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν καθότι ἐξ ἀρχῆς ὑπέστη· διὸ καὶ ὁ βασιλεὺς Σέλευκος, εὐσεβῶς τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς διακείμενος καὶ φιλοστόργως τὰ πρὸς τοὺς γονεῖς, μεγαλόψυχος ὢν καὶ ἐπιστάμενος χάριτας ἀποδιδόναι τοῖς ἑαυτὸν εὐεργετοῦσιν, ἐτίμησεν τῆμ πόλιν ἡμῶν διὰ τε τὴν τοῦ δήμου εὐνοίαν καὶ φιλοτιμίαν ἣν ἐπεποίητο εἰς τὰ πράγματα αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ τὸμ πατέ-
ρα αὐτοῦ θεὸν Ἀντίοχον καὶ τῆμ μητέρα τὴν τοῦ πατρὸς θεὰν Στρατονίκην ἰδρῦσθαι παρ' ἡμῖν τιμωμέ-
10 νους τιμαῖς ἀξιολόγοις καὶ κοινῆι ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ ἰδία ὑφ' ἐκάστου τῶμ πολιτῶν καὶ ἐβεβαίωσεν τῶι δήμῳ τὴν αὐτονομίαν καὶ δημοκρατίαν, ἔγραψεν δὲ καὶ πρὸς τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς δυνάστας καὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ ἔθνη ἀξιώσας ἀποδέξασθαι τό τε ἱερὸν τῆς Στρατονικίδος Ἀφροδίτης ἄσυλον εἶναι καὶ τῆμ πόλιν ἡμῶν ἱερὰν καὶ ἄσυλον· νῦν τε ὑπερ-
βεβληκότος τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Σελευκίδα οἱ στρατη[γο]ὶ σπεύδοντες διαμένειν τῶι βασιλεῖ τὰ πράγματα συμφερόντως διε-

- πέμψαντο πρὸς τοὺς ἐμ Μαγνησῖαι κατοίκους καὶ πρὸς[ς] τοὺς
 15 ὑπαίθρους ἵππεῖς καὶ στρατιώτας καὶ ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν
 ἓνα Διονύσιον τὸμ παρακαλέσοντα αὐτοὺς δια[φυ]λάσσειν
 τὴμ φιλίαν καὶ συμμαχίαν βασιλεῖ Σελεύκω εἰς
 πάντα τὸν χρόνον, ἐπαγγελλόμενοι διατηρούντων αὐτῶν τὰ
 πράγματα καὶ τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν καὶ φίλον ἡγουμένων
 ὑπάρξειν ἀ-
 τοῖς παρὰ τοῦ δήμου καὶ παρὰ τοῦ βασιλέως Σελεύκου πάντα
 τὰ φιλάνθρωπα καὶ καλῶς ἔχοντα καὶ ἀποδοθήσεσθαι χάρι-
 τας αὐτοῖς ἀξίας τῆς αἰρέσεως· οἱ δὲ ἐμ Μαγνησῖαι
 παρακληθέντες καὶ αὐτοὶ ὄντες πρόθυμοι πρὸς τὸ
 διαφυλάσσειν τῶι βασιλεῖ τὴν τε φι-
 λίαν καὶ τὴν συμμαχίαν καὶ διατηρεῖν αὐτῶι τὰ πράγματα, τὰ
 20 τ[ε] ἀξιωθέντα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν φιλοτίμως ἀπεδέξαντο
 καὶ ἐπαγγέλ-
 λονται τὴν αὐτὴν ἔξειν αἴρεσιν τῶι δήμωι τῶι ἡμετέρωι εἰς
 πάντα τὰ τοῦ βασιλέως Σελεύκου συμφέροντα καὶ
 ἀπεστάλκασιν
 πρὸς ἡμᾶς πρεσβευτὰς ἐγ μὲν τῶν κατοίκων Ποτάμωνα καὶ
 [Π]εροκλῆν, ἐγ δὲ τῶν ὑπαίθρων Δάμωνα καὶ
 Ἀπολλωνικέτην,
 τοὺς δι[α]-
 λεξομένους τε ἡμῖν καὶ ἀνοίσοντας τὴν ὁμολογίαν καθ' ἣν
 ἀξι[ο]ῦσιν συνθέσθαι τὴμ πρὸς ἑαυτοὺς φιλίαν· ἐπαχθέντες
 δὲ καὶ οἱ
 πρεσβευταὶ ἐπὶ τὸν δῆμον συνλελαλήκασιν ὑπὲρ ἀπάντων
 ἀκολ[ού]θως τοῖς ἐν τῇ ὁμολογίαι γεγραμμένοις· ἀγαθῆι
 τύχηι δεδόχθα[ι]
 τὴν τε φιλίαν συντίθεσθαι πρὸς τοὺς ἐμ Μαγνησῖαι ἐπὶ πᾶσι
 τοῖς[ς] τοῦ βασιλέως Σελεύκου συμφέρουσιν, καὶ ἀποδειξαι
 25 πρὸς αὐτοῦ[ς]
 πρεσβευτὰς τρεῖς, οἵτινες τὴν ὁμολογίαν τε ἣτις ἂν δόξηι τῶι
 δήμωι ἀνοίσουσιν αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν γεγραμμένων ἐν αὐτῇ
 δι[α]-
 λεγήσονται καὶ παρακαλέσουσιν αὐτοὺς δέχεσθαι τε καὶ
 συντελεῖν τὰ ἐν τῇ ὁμολογίαι γεγραμμένα, καὶ ἑάμπερ
 δέξωνται οἱ ἐμ
 Μαγνησῖαι, ὀρκισάτωσαν αὐτοὺς οἱ ἀποδειχθησόμενοι
 πρεσβευταὶ τὸν ὄρκον τὸν ἐν τῇ ὁμολογίαι γεγραμμένον·
 προσδεξαμέν[ων]
 δὲ ταῦτα τῶν ἐμ Μαγνησῖαι καὶ συνσφραγισαμένων τὴν
 ὁμολογίαν καὶ ὁμοσάντων καὶ ἐπανελθόντων τῶμ
 πρεσβευτῶν συ[ντε]-

λείσθω καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ ἐν τῇ ὁμολογίαι γεγραμμένα,
καὶ τὸ ψήφισμα τόδε ἀναγραφῆτω κατὰ τὸν νόμον·
ἀναγραφῆτω δὲ κ[αὶ εἰς]
30 στήλας εἰς ἅς καὶ ἡ ὁμολογία ἀναγραφῆσεται· καλεσάτωσαν
δὲ οἱ ἐπιμήνιοι τῆς βουλῆς καὶ τοὺς πρεσβευτὰς τοὺς
παραγεν[ομένους]
ἐγ Μαγνησίας ἐπὶ ξενισμὸν εἰς τὸ πρυτανεῖον· τοῖς δὲ
ἀποδειχθε[ῖ]σιμ πρεσβευταῖς δότω μεθόδιον Καλλῖνος ὁ
ταμίας τὸ ἐκ τοῦ [νόμου]
ἡμερῶν ὅσων ἂν ὁ δῆμος τάξει ἀπὸ τῶν τῆς πόλεως
προσόδων· ἡμέρα[ι] ἐτάγησαμ πέντε, πρεσβευταὶ
ἀπεδείχθησαν Φανόδημος Μικ[ίωνος?],
Διονύσιος Διονυτᾶ, Παρμενίσκος Πυθέου.

Ὅροι τῆς συνθήκης

34 ἐπὶ ἱερέως Ἥγησιου, στεφανηφόρου δὲ Πυθοδώρου, μηνός
Ληναῖω[ν]ος· ἀγαθῆι τύχη· ἐπὶ τοῖσδε συνέθεντο φιλίαν
Σμυρναῖ[οι]
τε καὶ οἱ ἐμ Μαγνησίαι κάτοικοι, οἳ τε κατὰ πόλιν ἵππεῖς καὶ πεζοὶ
κα[ὶ οἱ] ἐν τοῖς ὑπαίθροις καὶ οἱ ἄλλοι οἰκηταί, καὶ τῆμ πολιτείαν
ἔδωκαν
Σμυρναῖοι τοῖς ἐμ Μαγνησίαι κατοίκους, τοῖς τε κατὰ πο[λί]ν
ἵππεῦσι καὶ πεζοῖς καὶ τοῖς ὑπαίθροις καὶ τοῖς οἰκοῦσι
τῆμ πόλιν, ἐφ' ὅτῳ τῆμ μὲν συμμαχίαν καὶ τὴν εὖνοιαν τὴν εἰ[ς]
τὰ πράγματα τὰ τοῦ βασιλέως Σελεύκου διατηρήσουσιν οἱ ἐμ
Μαγνησίαι τῷ βασιλεῖ Σελεύκῳ μετὰ πάσης προθυμίας εἰς
ἅπαντα τ[ὸν] χρόνον, καὶ ὅσα παρείληφان παρὰ τοῦ βασιλέως
Σελεύκου φυλάξαντες
εἰς δύναμιν εἶναι τὴν αὐτῶν ἀποδώσουσιν τῷ βασιλεῖ Σελεύκῳ·
πολιτεύονται δὲ μετὰ Σμυρναίων κατὰ τοὺς τῆς πόλεως νόμους
40 [ἀ]στασιάστως τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν καὶ φίλον ἡγούμενοι
Σμυρναῖο[ις]· ὁμ]οῦνται δὲ καὶ οἱ ἐμ Μαγνησίαι Σμυρναίοις καὶ
Σμυρναῖοι τοῖς ἐμ Μαγνησίαι ἐκάτεροι αὐτῶν τὸν ὄρκον τὸν ἐν
τῇ ὁμολογίαι ὑπό[γε]γραμμένον· συντελεσθέντων δὲ τῶν ὄρκων
τὰ μὲν ἐγκλήματα αὐτοῖς
τὰ γεγενημένα κατὰ τὸμ πόλεμον ἤρθω πάντα καὶ μὴ ἐξέστω

[μηδὲ] ἑτέροις ἐγκαλέσαι περὶ τῶν κατὰ τὸν πόλεμον γεγενημέ-
νων μη[τε]

διὰ δίκης μήτε κατ' ἄλλον τρόπον μηθένα· εἰ δὲ μή, πᾶν τὸ
ἐπιφερόμε[ν]ον ἔγκλημα ἄκυρον ἔστω· δεδόσθαι δὲ τοῖς ἐμ
Μαγνησῖαι κατοίκ[οις],

τοῖς τε κατὰ πόλιν ἵππεῦσι καὶ πεζοῖς καὶ τοῖς ὑπαίθροις,
πολιτεί[α]ν

ἐν Σμύρνην ἐφ' ἴσην καὶ ὁμοίαν τοῖς ἄλλοις πολίταις·
ὁμοίως δὲ δε[δ]όσθαι]

45 τῆμ πολιτείαν καὶ τοῖς ἄλλοις τ[οῖς οἰ]κουσιν ἐμ Μαγνησῖαι ὅσοι
ἂν ὦσιν [ἐ]λεύθεροί τε καὶ Ἑλληνες· ἀνενεγκάτωσαν δὲ τοὺς μὲν
καταλοχισμ[οὺς]

[τ]ῶν ἐμ Μαγνησῖαι ἵππέων τε καὶ πεζῶν τῶν τε κατὰ πόλιν καὶ
ὑπαί[θ]ρων οἱ ὄντες γραμματεῖς τῶν ταγμάτων ἐπὶ τὸν δῆμον,
τῶν δὲ ἄλ[λων]

οἰκητῶν τὴν γραφ[ὴν οἱ] ἀποδειχθέντες ὑπὸ τῶν ἐμ Μαγνησῖαι
κατοίκω[ν] ἄνδρες· ὅταν δὲ τιθῶνται τοὺς καταλοχισμοὺς οἱ
γραμματεῖς καὶ οἱ

[ἄ]νδρες οἱ ἀ[πο]δειχθέντες τῆν γραφὴν τῶν ἄλλων οἰκητῶν,
ὀρκισάτωσαν [αὐ]τοὺς οἱ ἐξετασταὶ ἐπὶ τοῦ μητροῦ ἱεροῖς
νεοκαύτοις τοὺς μὲν]

[γραμμ]ατεῖς ἢ μὴν ἀπὸ τοῦ βελτίστου ἀνενηνοχένοι τῆν γραφὴν
τῶν ὄντων [π]αρ' αὐτοῖς κατοίκων ἵππέων καὶ πεζῶν, τῶν τε κατὰ
πόλιν καὶ τῶν κατὰ τὰ]

ὑπαίθρα τασσομένων, τοὺς δὲ ἄνδρας τοὺς ἀ[ναφ]έροντας τῆν
50 γραφὴν τῶν [ἄλλων οἰκητῶν, ἢ μὴν ἀπὸ τοῦ βελτίστου
ἀνενηνοχένοι τῆν γραφὴν τῶν]

οἰκούντων ἐμ Μαγνησῖαι καὶ ὄντων ἐλευθέρων κ[αὶ] Ἑλλήνων· τὰς
δὲ ἀνενεχ[θείσας γραφὰς οἱ] ἐξεσταταὶ παραδότησαν τῶν
γραμμα[τοφύ]λακι τῆς

βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, ὁ δὲ θέσθω εἰς [τὸ] ἐπικληρωσάτωσαν δὲ ο
δημόσιον.[ί ἐξεστα]ταὶ εἰς τὰς φυλάς τὰ ἀνενεχθέντα ὀνόματα
πάντα καὶ ἀ[να]-

γραψάτωσαν εἰς τὰ κληρωτήρια, καὶ ἔστω μετουσία τοῖς
ἀναγραφεῖσιν εἰς τὰ κληρ[ω]τήρια πάντων ὧν καὶ τοῖς λοιποῖς
πολίταις μέτεστιν·

χρησθώσαν δὲ οἱ πολιτογραφηθέντες καὶ ἐμ Μαγνησῖαι περὶ τῶν
συναλλ[αγμάτ]ων καὶ τῶν ἐγκλημάτων τῶν πρὸς Σμυρναίους τοῖς

νόμοις
55 τοῖς Σμυρναίων· δεχέσθωσαν δὲ καὶ ἐμ Μαγνησίαι τὸ νόμισμα τὸ
τῆς πόλεως [ἔνν]ομον· καὶ ἄρχοντα δὲ ὄν ἂν ἀποστέλλῃ ὁ δῆμος
κυριεύσοντά τε
τῶν κλειδῶν καὶ ἐσόμενον ἐπὶ τῆς φυλακῆς τῆς πόλεως καὶ
διατηρήσοντα τῆμ πόλιν τῶι βασιλεῖ Σελεύκῳ παραδέξονται οἱ ἐμ
Μαγνησίαι· δό-
τωσαν δὲ Σμυρναῖοι καὶ εἰς κατασκήνωσιν τοῖς ἀποσκευαζομένοις
τῶν ἐκ Μαγν[ησ]ίας οἰκίας κλινῶν ὅσων ἂν τῶι δήμῳι δόξῃ ἀφ' οὗ
ἄγ χρόνου ἢ ὁμολο-
γία συνσφραγισθ<ῆ>ι εἰς ἑξάμηνον· μισθούσθω δὲ ὁ ταμίας τῶν
ὀσίωμ προσόδων [τ]ὰς οἰκίας μετὰ τῶν στρατηγῶν καὶ τὸ
ἀνήλωμα διδότη ἀπὸ τῶν τῆ[ς]
πόλεως προσόδων. ὁμόσαι δὲ τοὺς μὲν ἐμ Μαγνησίαι κατοίκους
τῶν τε κατὰ πό[λ]ιν ἰππέων καὶ πεζῶν καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὑπαίθροις
τασσομένους κα[ὶ]
60 τοὺς ἄλλους τοὺς καταχωριζομένους εἰς τὸ πολίτευμα τόνδε τὸν
ὄρκον· ὀμνύω Δία, Γῆν, Ἥλιον, Ἄρη, Ἀθηνᾶν Ἀρείαν καὶ τὴν
Ταυροπόλον καὶ τῆ[μ]
Μητέρα τὴν Σιτυληνὴν καὶ Ἀπόλλω τὸν ἐμ Πάνδοις καὶ τοὺς
ἄλλους θεοὺς πάντας καὶ πάσας καὶ τὴν τοῦ βασιλέως Σελεύκου
τύχην· ἐμμενῶ ἐν
ταῖς συνθήκαις αἷς συντέθειμαι πρὸς Σμυρναίους εἰς ἅπαντα τὸν
χρόνον [κ]αὶ διατηρήσω τὴν τε συμμαχίαν καὶ τὴν εὐνοίαν τῶι
βασιλεῖ Σελεύκῳ
καὶ τῆ Σμυρναίων πόλει, καὶ ἂ παρείληφα παρὰ τοῦ βασιλέως
Σελεύκου διατηρ[ή]σω κατὰ δύναμιν τὴν ἐμὴν καὶ ἀποδώσω τῶι
βασιλεῖ Σελεύκῳ καὶ οὐθὲν παραβήσομαι τῶν κατὰ τὴν
ὁμολογίαν οὐδὲ μεταθήσω ἐπὶ τὸ χεῖρον
τὰ γεγραμ[μ]ένα ἐν αὐτῇ οὔτε τρόπῳ οὔτε μηχανῇ οὐδεμιᾷ· καὶ
πολιτεύσομαι μεθ' ὁ-
65 μονοίας ἀστασιάστως κατὰ τοὺς Σμυρναίων νόμους καὶ τὰ
ψηφίσματα τοῦ δ[ή]μου καὶ συνδιατηρήσω τὴν τε αὐτονομίαν καὶ
δημοκρατίαν καὶ τᾶλλα τὰ
ἐπικεχωρημένα Σμυρναίοις ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σελεύκου μετὰ
πάσης προθυμ[ί]ας ἐμ παντὶ καιρῶι, καὶ οὔτε αὐτὸς ἀδικήσω
αὐτῶν οὐθέννα οὔτε ἄλλῳ ἐπ[ι]-

τρέψω οὐθενὶ κατὰ δύναμιν τὴν ἐμήν· καὶ ἐάν τινα αἰσθάνωμαι
 ἐπιβουλεύοντα τῆι πόλει ἢ τοῖς χωρίοις τοῖς τῆς πόλεως, ἢ τὴν
 δημοκρατίαν ἢ τὴν ἰσο-
 νομίαν καταλύοντα, μηνύσω τῶι δήμῳ τῶι Σμυρναίων καὶ
 βοιηθήσω ἀγωνιζόμενος μετὰ πάσης φιλοτιμίας, καὶ οὐκ
 ἐγκαταλείψω κατὰ δύναμιν τὴν ἐμαυτοῦ·
 εὐορκοῦντι μέμ μοι εὖ εἴη, ἐφιορκοῦντι δὲ ἐξώλεια καὶ
 αὐτῶι καὶ γένει τῶι ἐξ ἐμοῦ. ὁμόσαι δὲ καὶ Σμυρναίους τοῖς ἀπὸ
 Μαγνησίας τὸν ὄρκον τόνδε
 ὀμνύω Δία, Γῆν, Ἥλιον, Ἄρη, Ἀθηναῖαν Ἀρείαν καὶ τὴν
 70 Ταυροπόλον καὶ τὴν Μη[τέρ]α τὴν Σιτυληνὴν καὶ Ἀφροδίτην
 Στρατονικίδα καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς
 πάντας καὶ πάσας· ἐμμενῶ ἐν ταῖς συνθήκαις αἷς συντεθείμεθα
 πρὸς τοὺς [ἐμ Μ]αγνησῖαι κατοίκους, τοὺς τε κατὰ πόλιν ἵππεις
 καὶ πεζοὺς καὶ τοὺς ἐν τ[οῖς]
 ὑπαίθροις τασσομένους καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς καταχωριζομένους
 εἰς τὸ [πολί]τευμα, εἰς ἅπαντα τὸν χρόνον οὐθὲν παραβαίνων τῶγ
 κατὰ τὴν ὁμολογίαν
 οὐδὲ μετατιθεὶς ἐπὶ τὸ χειρὸν τὰ γεγραμμένα ἐν αὐτῇ, οὔτε
 τέχνη οὔτε [μηχα] καὶ εὐνοήσω καὶ βασιλεῖ Σελεύκῳ καὶ τοῖς ἐκ
 Μαγνησίας κα- νῆι οὐδεμιᾷ.
 τοίκοις τοῖς τε κατὰ πόλιν καὶ τοῖς ὑπαίθροις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς
 οἰκο[ῦσιν ἐμ] Μαγνησῖαι ὅσοι εἰσὶν ἐλεύθεροί τε καὶ Ἕλληνες,
 καὶ ποιήσομαι αὐτοὺς
 75 πολίτας πάντας καὶ τοὺς ἐκγόνους αὐτῶν ἐφ' ἴση καὶ ὁμοίαι τοῖς
 ἄλλοις πολί[ταις κ]αὶ εἰς φυλὰς αὐτοὺς ἐπικληρώσας καταχωριῶ
 εἰς ἣν ἂν ἕκαστοι λάχωσιν
 καὶ οὔτε αὐτὸς ἀδικήσω αὐτ[ῶν] οὐθέννα οὔτε ἄλλωι ἐπιτρέψω
 οὐθενὶ κατὰ δ[ύ]ναμιν τὴν ἐμήν· καὶ ἐάν τινα αἰσθάνωμαι
 ἐπιβουλεύοντα αὐτοῖς ἢ τοῖς ἐκγό[νοισ]·
 αὐτῶν ἢ τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῶν, μηνύσω ὡς ἂν τάχιστα δύνωμαι,
 καὶ βοιηθήσω μετὰ φιλοτιμίας· καὶ μετουσίαν αὐτοῖς δώσω τῶν
 τε ἀρχείων καὶ τῶν ἄ[λλων]
 τῶν κοινῶν τῆς πόλεως, ὧν καὶ οἱ ἄλλοι πολῖται μετέχουσιν·
 εὐορκοῦ[ντι μέμ] μοι εὖ εἴη, ἐφιορκοῦντι δὲ ἐξώλεια καὶ αὐτῶι καὶ
 γένει τῶι ἐξ ἐμοῦ. ἀποδ[ειξά]-
 τωσαν δὲ Σμυρναῖοί τε καὶ οἱ ἀπὸ Μαγνησίας ἄνδρας [ἐκάτεροι

αὐτῶν ὅσους] ἂν ἑκάτεροι ὑπολανβάνωσιν ἱκανοὺς εἶναι, τοὺς
 ὄρκιοῦντας τὸ πλῆθος
 τῶν τε ἐν Σμύρνηι καὶ τῶν ἐμ Μαγνησίαι· οἱ δὲ [ὄρκιζέτωσαν
 80 προγράψα]ντες τῆι πρότερον ἡμέραι ἐνδημεῖν τοὺς ἐν τῆι πόλει
 ὡς τοῦ ὄρκου συν[τε]-
 λεσθησομένου τοῦ κατὰ τὴν ὁμολογίαν· [ὄρ]κιζέτωσ[αν δὲ τὸν
 προγεγραμμένον ὄρκ]ον οἱ μὲν ἐκ Μαγνησίας ἀποδειχθέντες
 Σμυρναίους, οἱ δὲ ἐξ Σμύρνης τοὺς ἐμ
 Μαγνησίαι· τὰ δὲ ἱερῆα τὰ εἰς τὰ [ὄρ]κωμόσια ἐν Σμύρνηι [δότω ὁ
 ταμίας Καλ]λῖνος ἀφ' ὧν ἂν ψηφίσηται ὁ δῆμος, ἐν δὲ Μαγνησίαι
 οἱ ταμίαι, οἷς ἂν τὸ πλῆθος ἐπι-
 τάξει. ἀναγραψάτωσ[αν] δὲ καὶ τὴν ὁμολογίαν ἐν στήλα[ις
 λευκολίθοις καὶ ἀναθ]έτωσαν Σμυρναῖοι μὲν ἐν τῶι τῆς
 Ἀφροδίτης τῆς Στρατονικίδος ἱερῶι καὶ
 ἐμ Μαγνησίαι τῆι πρὸς τῶι Μαιάνδρῳ ἐν τῶι τῆς Ἀρτέμιδος τῆς
 Λευκοφρυη]νῆς ἱερῶι, οἱ δὲ ἐμ Μαγνησίαι κάτοικοι ἔν τε τῆι
 ἀγορᾷ παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ
 Διον[ύ]σου καὶ τὰς τῶν βασιλέων εἰκόνας καὶ ἐμ Πάνδοις ἐν [τῶι
 85 ἱερῶι τοῦ] Ἀπόλλωνος καὶ ἐγ Γρυνέῳ ἐν τῶι ἱερῶι τοῦ
 Ἀπόλλωνος· ἀναγραψάτω δὲ καὶ ὁ γραμ-
 ματοφύλαξ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τὰ ἀντίγραφα τῆς
 ὁμολογίας [εἰς τὸ δημ]όσιον· συνσφραγισάσθωσαν δὲ τὰς
 ὁμολογίας τῆμ μὲν Σμυρναίοις δοθησομένην
 οὓς ἂν ἀποδείξει τὸ κοινὸν τῶν ἐμ Μαγνησίαι τοῖς τε ἑαυτῶν
 δακτυλίοις κα[ὶ τ]ῶι ὑπάρχοντι κοινῶι, τὴν δὲ εἰς Μαγνησίαν
 δοθησομένην σφραγισάσθωσαν Σμυρνα[ίων]
 ταῦτα δὲ ἀμφοτέροις τοῖς πλήθεσιν συντετελέσθαι τύχηι τῆι
 ἀγαθῆι. vacat οἱ τε στρατηγοὶ καὶ οἱ ἐξεσταταὶ τῶι τε τῆς
 πόλεως δακτυλίῳ καὶ τοῖς αὐτῶν.

Ψήφισμα της Σμύρνης σχετικό με τους στρατιώτες της Παλαιμαγνησίας και άλλους που δεν περιλαμβάνονται στο ψήφισμα της συνθήκης.

- 90 ἔδοξε τῶι δήμῳ, στρατηγῶν γνώμη· ἐπειδὴ προνοῶν ὁ δῆμος ὑπὲρ ἀπάντων [τ]ῶν τοῦ βασιλέως Σελεύκου συμφερόντων διετέλει καὶ πρότερον τὴν τε βασιλεί[αν] αὐτοῦ συναύξων καὶ τὰ πράγματα διατηρῶν καθ' ὅσον ἦν δυνατός, καὶ πολλὰ μὲν περιεΐδεν ἀπολλύμενα καὶ καταφθειρόμενα τῶν ὑπαρχόντων, πολλοὺς δὲ ὑπέμειν[εν] κινδύνους ἕνεκεν τοῦ διατηρῆσαι τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν βασιλέα Σέλευκον, καὶ νῦν φιλοτιμούμενος αὐτῶι συνδιατηρῆσαι καὶ συνέχειν τὰ πράγματα καθ' ὅ[σον] ἐνδεχόμενόν ἐστιν, τὴν τε πρὸς τοὺς ἐμ Μαγνησῖαι κατοίκους καὶ τοὺς ὑπαίθρους ἵππεις καὶ τοὺς πεζοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς ἄλλουστοὺς οἰκοῦντας ἐμ Μαγνησῖαι συντέθειται φιλίαν, ἵνα διαφυλάσσωσιν τὴν συμμαχίαν καὶ τὴν εὐνοίαν τῶι βασιλεῖ Σελεύκῳ· νομίζω[ν] δὲ [ἀ]ναγκαῖον εἶναι τῆι πόλει παραλαβεῖν καὶ τὸ χωρίον Παλαιμαγνησίαν καὶ ποιήσασθαι τὴν φυλακὴν δι' αὐτοῦ, ἵνα καὶ τούτου παραληφθέντος ὑπὸ τῆς πόλεως ἀσφαλέστερον διαμένῃ πάντα τὰ συνέγγυ[ς]
- 95 πράγματα τῶι βασιλεῖ Σελεύκῳ, διεπέμψαντο πρὸς τοὺς οἰκοῦντας ἐν τῶι χω[ρ]ίῳ καὶ παρεκάλεσαν αὐτοὺς αἰρεῖσθαι τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν βασιλέα Σέλευκον καὶ παραδοῦναι τὰς κλεῖδας τῶι ἄρχοντι τῶι ἀποσταλέντι ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ πα[ρ]αδέξ[α]σθαι φυλακὴν τὴν συνδιατηρήσουσαν μετ' αὐτῶν τὸ χωρίον τῶι βασιλεῖ Σελεύκῳ, ἐπαγγελλόμενος ταῦτα ποιησάντων αὐτῶν ὑπάρξειν αὐτοῖς παρὰ τῆς πόλεως πάντα τὰ φιλάνθρωπα καὶ καλῶς ἔχοντα, οἱ δὲ οἰκοῦντες ἐν τῶι χωρίῳ ἐλόμενοι τὴν φιλίαν τὴν πρὸς τὸν βασιλέα Σέλευκον μετὰ πάσης προ[θ]υμίας προσεδέξαντο τὰξιούμενα ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τὰς τε κλεῖδας παραδεδώκασι[ν] τῶι ἄρχοντι τῶι ἀπεσταλμένῳ ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τὴν φυλακὴν τὴν παρὰ τῆς πόλεως παρεδέξαντο εἰς τὸ χωρίον· ἀγαθῆι τύχη· δεδόχθαι πολίτας τε αὐτοὺς εἶν[αι]

- 100 καὶ ὑπάρχειν αὐτοῖς τὰ αὐτὰ ὅσα καὶ τοῖς ἄλλοις πολίταις
ὑπάρχει, καὶ τοὺς τε κ[λ]ήρους αὐτῶν τοὺς δύο, ὃν τε ὁ θεὸς καὶ
σωτὴρ Ἀντίοχος ἐπεχώρησεν αὐτοῖς καὶ περὶ ο[ὔ]
Ἀλέξανδρος γεγράφηκεν, εἶναι αὐτοῖς ἀδεκατεύτους, καὶ ἐὰν
προσορισθῇ ἡ χώρα, ἣν ἔχουσιν οἱ πρότερον ὄντες ἐμ Μαγνησίαι
κάτοικοι, τῆι πόλει τῆι ἡμετέραι,
ὑπάρχειν αὐτοῖς τοὺς τρεῖς κλήρους δωρεὰν καὶ τὴν ἀτέλειαν
αὐτοῖς μέ[ν]ειν τὴν νῦν ὑπάρχουσαν· καὶ ὅσοι αὐτῶν εἰσιν
ἀκληρούχητοι, δοθῆναι αὐτοῖς κλήρο[ν]
ἵππικόν δωρεὰν τῶν παρακειμένων τῶι χωρίω· ὑπάρχειν δὲ καὶ
Τίμωνι κα[ὶ] τοῖς πεζοῖς τοῖς τεταγμένοις ὑπὸ Τίμονα τοῖς
ἀποταχθεῖσιν ἀπὸ τῆς φάλαγγο[ς]
ἐπὶ τὴν φυλακὴν τοῦ χωρίου τὴν τε πολιτείαν καὶ τὴν αὐτὴν
ἀτέλειαν [ἢ] καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει, καὶ εἶναι αὐτοὺς ἐν τῶι
χωρίω· ὑπάρχειν δὲ καὶ Ὠμάνει καὶ το[ῖς]
- 105 Πέρσαις τοῖς ὑπὸ Ὠμάνην καὶ τοῖς ἀπὸ Σμύρνης ἀποσταλεῖσιν
ἐπὶ τὴν [φ]υλακὴν τοῦ χωρίου, Μενεκλεῖ τε καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν
τασσομένοις, τὴν τε πολιτεία[ν]
καὶ τᾶλλα φιλόφροντα, ἃ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐκ Μαγνησίας
ἐψήφισται, κ[αὶ] προνοῆσαι τὸν δῆμον ὅπως αὐτοῖς διδῶται ἐκ
βασιλικῶν τὰ τε μετρήματα καὶ τὰ ὀψώνια
τᾶλλα ὅσα εἰώθει ἐκ βασιλικῶν δίδοσθαι αὐτοῖς. τὸ δὲ ψήφισμα
τόδε ἀν[αγ]ράψαι εἰς τὰς στήλας τὰς ἀνατεθεισομένας ἐν τοῖς
ἱεροῖς ὑπὸ τε τοῦ δήμου καὶ [τῶν]
ἐκ Μαγνησίας· ἀναγεγράφθαι δὲ αὐτὸ καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Η εν λόγω επιγραφή χρονολογείται λίγο μετά το 242 π.Χ. Η εναρκτήρια φάση του τρίτου συριακού πολέμου χαρακτηρίστηκε από επιτυχίες του Πτολεμαίου του τρίτου. Όταν ο Σέλευκος ο δεύτερος πέρασε τα βουνά του Ταύρου το 246 π.Χ. για να συναντήσει τους εισβολείς στην Σελεύκεια, προέκυψε πρόβλημα στη Μαγνησία του Σιύλου όπου οι στρατιώτες αποστάτησαν από τον Σέλευκο. Αυτό οδήγησε άμεσα σε έναν πόλεμο ανάμεσα στην Μαγνησία και την Σμύρνη η οποία παρέμεινε αμετακίνητη στην αφοσίωσή της στον Σέλευκο και για αυτή την περίοδο βρέθηκε στο επίκεντρο των συμπλοκών. Μια παύση των εχθροπραξιών είχε επιτευχθεί έως ότου ο Σέλευκος πέρασε ξανά στη Σελεύκεια, πιθανότατα το 242 π.Χ., και αυτό ακολουθήθηκε από μια πιο μόνιμη συμφιλίωση (προς όφελος της Σμύρνης και του Σέλευκου) κατά την οποία η Σμύρνη απορρόφησε την Μαγνησία.

ΨΗΦΙΣΜΑ ΠΕΡΓΑΜΟΥ

I Perg. 249=OGIS 338= I. GRR. 4 289.

Ἐπὶ ἱερέως Μενεστρά[του τ]οῦ Ἀπολλοδώρου
μηνὸς Εὐμενείου ἐννε[ακαιδε]κάτη· ἔδοξεν τῶ
δήμῳ, γνώμη στρατηγ[ῶν· ἐπε]ὶ βασιλεύς Ἀτταλος
Φιλομήτωρ καὶ Εὐεργέτη[ς μεθισ]τάμενος ἐξ ἄν
5 θρώπων ἀπολέλοιπεν τῆ[μ πατρι]δα ἡμῶν ἐλευθέραν
προσορίσας αὐτῇ καὶ πολε[ιτική]χώραν ἣν ἔκριν[εν]
δεῖ δὲ ἐπικυρωθῆναι τὴν διαθή[κην] ὑπὸ Ρωμαίων [ἀναγκαῖ
ον τε ἔστιν ἔνεκα τῆς κοινῆς ἀσ[φ]αλείας καὶ τ[ᾶ ὑποτετα
γμένα γένη μετέχειν τῆς πολιτε[ία]ς διὰ τὸ ἄπα[σαν εὔ]
10 νοιαμ προσενηνέχθαι πρὸς τὸν δῆ[μο]ν· ἀγαθῆ[ι τύχη] δεδό
χθαι τῷ δήμῳ δεδόσθαι πολιτείαν [τ]οῖς ὑπο[γεγραμμέ]
νοῖς· τοῖς ἀναφερομένοις ἐν ταῖς τῶ[ν] παρο[ίκων ἀπο]
γραφαῖς καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῖς κα[το]ικουσί[ν] [τημ πο]
λιγ καὶ τῆγ χώραν ὁμοίως δὲ καὶ Μακεδό[σι]ν καὶ Μυ[σοῖς]
15 καὶ τοῖς ἀναφερομένοις ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ [τῆι πόλει τῆι]
ἀρχαίαι κατοίκοις καὶ Μασδυηνοῖς κα[ὶ _____]
καὶ παραφυλακίταις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐ[πικου]
ροῖς τοῖς κατοικοῦσιν ἢ ἐνεκτημένοις ἐν τ[ῆι πόλει]
ἢ τῆι χώρῳ ὁμοίως δὲ καὶ γυναιξίγ καὶ παισ[ιν]
20 εἰς δὲ τοὺς παροίκους μετατεθῆναι τοὺς ἐκ [τῶν]
ἐξελευθέρων καὶ βασιλικῶν τοὺς τε ἐνήλικα[ς]
καὶ τοὺς νεωτέρους, κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὰς γυναῖ
κας πλὴν τῶν ἠγορασμένων ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου
καὶ Φιλομήτορος βασιλέων καὶ τῶν ἀνειλημμένω(ν)
25 ἐκ τῶν οὐσιῶν τῶν γεγενημένων βασιλικῶν κατὰ τα[ῦ]
τὰ δὲ καὶ τοὺς δημοσίους· ὅσοι δ[ὲ] τῶν κατοικούν
των ἢ ὅσαι ἐγλελοίπασιν ὑπὸ τὸν καιρὸν τῆς (τελευτῆς) τοῦ
βασιλέως
ἢ ἐγλίπωσι τῆμ πόλιν ἢ τῆγ χώραν εἶναι αὐτοὺς κα[ὶ]
αὐτὰς ἀτίμους τε καὶ τὰ ἐκατέρων ὑπάρχοντά τῆς

30 πόλεως
τετράδι ἀπιόντος
[ἔδ]οξεν τῶι δήμῳι γνώμη στρατηγῶν· ἐπεὶ [ἐν τῶι γε
νομενω]ι ψηφίσματι περ[ι] τοῦ δοθῆναι πολιτεῖαν τοῖς
ἀναφερομένοις ε]ν ταῖς τῶ[μ] παρ[ο]ίκων ἀπογραφαῖς [καὶ
35 τοῖς λοιποῖς γένεσιν τ]οῖς δηλουμένοις ἐν τῶι ψηφ[ί]σ[μα
τι καὶ περὶ τοῦ μετατεθῆναι εἰς τους] παροίκους τοὺς [ἐκ
τῶν ἐξελευθέρων καὶ βασιλικούς κα]ὶ [δ]ημοσίους

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Το ψήφισμα αυτό χρονολογείται με ακρίβεια την 19^η ημέρα του μηνός Ευμενείου, του έτους 133 π.Χ. Δυστυχώς, όμως, δεν υπάρχει ακριβής αντιστοιχία με το ρωμαϊκό ημερολόγιο. Ο Carcopino¹⁷², θεώρησε ότι επρόκειτο για τον έβδομο από τους οκτώ μήνες του ημερολογίου της Περγάμου, που αντιστοιχεί στο χρονικό διάστημα από τις 24 Ιουλίου μέχρι της 23 Αυγούστου. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι αυτή η αντιστοιχία ισχύει, μιας και ο εν λόγω μήνας συστάθηκε προς τιμήν του Ευμένη του Α, τιμώντας τον μήνα της γέννησής του.

---

¹⁷² Carcopino 1967, 37 σημ. 126.

ΨΗΦΙΣΜΑ ΦΑΝΑΓΟΡΕΙΑΣ

Vinogradov 1991: 14-33· Vinogradov- Wörrle 1992: 159-170· SEG XLI 625.

ΚΕΙΜΕΝΟ

Βασιλεύοντος Μιθριδάτου Εὐπάτορος· ἔτους ις'
Φαναγοριτῶν ἢ βουλή καὶ ὁ δῆμος τοὺς ἀπὸ ξε-
νης στρατιώτας ἐπολιτογράφησαν διὰ τὸ ἐκ χρό-
νων ἱκανῶν συνστρατεύσασθαι καὶ πεποιηκέναι
5 πᾶν τὸ δίκαιον καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πᾶσι φιλικῶς καὶ εὐ-
νόως ἐσχηκέναι πρὸς ταῖν ἑαυτῶν πόλιν· καὶ ἔδω-
καν αὐτοῖς τὰ φιλάνθρωπα ταῦτα ἐφ' ᾧ πολιτι-
κόν τὸ γεινόμενον μὴ διδῶσι μηδ' ἐπισκῆνωσιν
μηδ' ἐπίθεσιν καὶ ἀνεῖσφοροι πάντων καὶ ἀλε[ι]-
10 τούργητοι παντός πράγματος πλήν πα[νδη]-
μου στρατείας· ἔστω δὲ αὐτοῖς ἔκπ[λους]
καὶ εἴσπλους.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Το κείμενο παρέχει δύο χρονολογίες. Μια γενική κατά την βασιλεία του Μιθριδάτη του ΣΤ' του Ευπάτορος (120-63 π.Χ.) και μια πιο συγκεκριμένη στο έτος 210 του συστήματος που συναντάται στις περιοχές του Πόντου και της Βιθυνίας αλλά και στην ευρύτερη περιοχή του Βοσπόρου. Έχοντας υπόψη ότι η αρχή αυτού του συστήματος τοποθετείται το φθινόπωρο του έτους 297 π.Χ. είμαστε σε θέση να χρονολογήσουμε το κείμενο ανάμεσα στο Σεπτέμβριο του 88 π.Χ. και τον Αύγουστο του 87 π.Χ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

FGrHist: Jacoby, F., *Die Fragmente der griechischer Historiker*, Berlin- Leiden, 1923-

I. Delphinion: Rhem, A., *Das Delphinion in Milet*, Berlin, 1914

I. Milet: Rhem, A., *Milet*, I, Berlin, 1908-1928

IG: Inscriptiones Graecae, Berlin, 1903-

IGR: Cagnat, R., *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, Paris, 1906-1927

ISE: Morreti, L., 1967. *Iscrizioni storiche ellenistiche*, Firenze

OGIS: Dittenberger W., *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae*, Leipzig, 1903

REG: *Revue des études grecques*

SEG : *Supplementum Epigraphicum Graecum*

*Syll.*³ : Dittenberger W., *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, 3^η έκδοση, Leipzig

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Allen, R. E. 1983. *The Attalid Kingdom: a constitutional history*, Oxford.

Austin, M. 1981. *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest: a selection of ancient sources in translation*, Cambridge.

Bagnall, R. S.- Derow, P. 1981. *The Hellenistic Period: historical sources in translation*, Oxford.

Buraselis, K. 2014. «Contributions to rebuilding Thebes: The Old and the New Fragment of IG VII 2419», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 188, 159-170.

Cadoux, C. J. 1938. *Ancient Smyrna: a history of the city from the earliest times to 324 A. D.* Oxford.

Carcopino, J. 1967. *Autour de Graccques*, Paris.

Cardinali, P. 1983. *La morte di Attalo III e la rivolta di Aristonico*, Roma.

Chanotis, A. 2005. *War in the Hellenistic World : a social and cultural history*, Oxford.

Cohen, G. M. 1978. *The Seleucid Colonies: studies in founding, administration and organization*, Wiesbaden.

Cohen, G. M. 2007. *The Hellenistic Settlements in Syria, Red sea basin, and North Africa*, Chicago.

Decourt, J. C. 1995. *Inscriptions de Thessalie*, 2 τόμοι. Athén.

Delplace, G. 1978. «Le contenu social et économique du soulèvement d' Aristonicos: opposition entre riches et pauvres.», *Athenaeum* 66, 33-53.

Dimitriev, S. 2005. *City Government in Hellenistic and Roman Asia minor*, Oxford.

Dumont, J. Ch. 1966. «à propos d' Aristonicos» *Eirene* 5, 189- 196.

Feyel, M. 1942. *Polybe et l' histoire de Beotie au IIIe siècle avant notre ére*, Paris.

Garlan, Y. 1982. *Les esclaves en Grèce ancienne*, Paris.

Gauthier, Ph. 1985. *Les Cités Grecques et leurs Bienfaiteurs, IVe-Ier siècle avant J. C.*, Paris.

Griffith, G. T. 1935. *The Mercenaries of the Hellenistic World*, Chicago.

Gruen, E. S. *The Hellenistic World and The Coming of Rome*, Berkeley.

Hennig, D. 1995. « Staatliche Ansprüche an privaten Immobilienbesitz in der Klassischen und Hellenistischen Polis», *Chiron* 25, 235-282.

Jones, A. H. M. 1971. *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford.

Kallet- Marx, R. M. 1995. *Hegemony to Empire: the development of the Roman Imperium in the east from 148 to 62 B. C.*, Berkeley.

Kawerau G. 1967. *Das Delphinion in Milet*, Berlin.

Lanckoronski, K. G. 1892. *Städte Pamphylens und Pisidiens*, Leipzig.

Launey, M. 1987. *Recherches sur les armées hellénistiques*, Paris.

Lonis, R. 1991. *L' étranger dans le monde grec*, Nancy.

Ma, J. 1999. *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*, Oxford.

Magie, D. 1950. *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, 2 τόμοι, Princeton.

Mielczarek, M. 1999. «*The Army of Bosporan Kingdom*», στο Sekunda (επιμ.), *Studies on the History of ancient and medieval art of warfare*, Lodz.

Oetjen, R. 2014. *Athen im dritten Jahrhundert v. Chr.: Politik und Gesellschaft in den Garnisonsdemen auf der Grundlage der inschriftlichen Überlieferung*, Düsseldorf.

Παπαμάρκος, Δ. 2009. «Ψήφισμα της Φαναγόρειας για χορήγηση προνομίων σε μισθοφόρους, 87 π.Χ.», στο Ανεζίρη Σ. (επιμ.), *Ανθολόγιο, επιγραφές και πάπυροι της μετακλασικής αρχαιότητας*, Αθήνα.

Petrakos, V.1999. *Ο δήμος του Ραμνούντος: σύνοψη των ανασκαφών και των ερευνών, 1813-1998*. 2 τόμοι. Αθήνα.

Rigsby, K. 1979. «The Era of the Province of Asia», *Phoenix* 33, 39-47.

Robert, L. 1938-1970. *Bulletin epigraphique*, vol. 1-6. Paris.

Robert, L. 1960. *Hellenica 11-12, recueil d' épigraphy de numismatique et d' antiquités grecques*, Paris.

Robert, L. 1983. «Documents d' Asie Mineure XXIII-XXVIII», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 107, 497-599.

Saba, S. 2007. «Temporary and Permanent Housing for New Citizens», *Epigraphica Anatolica* 40, 125-134.

Sartre, M. 2003. *Ελληνιστική Μικρασία: Από το Αιγαίο ως τον Καύκασο*, ελλ. μτφρ. Δημήτρης Παλαιοθόδωρος. Αθήνα.

Savalli- Lestrade I. 2007. *Choix d' écrits*, Paris.

Segre, M. 1934. «Il decreto di Aspendos», *Aegyptus* 14, 253-268.

Sherk, R. K. 1984. *Rome and the Greek East to the death of Augustus*, Cambridge.

Stroud, R. 1984. « An Argive Decree from Nemea concerning Aspendos», *Hesperia* 53, 191-216.

Tcherikower, V. 1927. « Die Hellenistische Städtegrundugen von Alexander der Grossen bis auf die Römerzeit», *Philologus Supplementband* 19, 30-57.

Tsetskhladze, G. 1997. «A Survey of the Major Urban Settlements in the Kimmerian Bosphorous (With a Discussion of their Status as Poleis)», στο Nielsen, Thomas Heine (επίμ.), *Historia Einzelschriften* 117. Stuttgart.

Vavrinek, V. 1957. *La révolte d' Aristonikos*, Praha.

Vinogradov, J. K. 1991. « Mercenaries of Phanagoreia», *Vestnik Drevnej Istorii* 4, 14-33.

Vinogradov, J. K. – Wörrle, M. 1992. « Die Söldern von Phanagoreia», *Chiron* 22, 159—170.

Walbank F. W. 1993. *The Hellenistic World*, Harvard.

Wilhelm, A. 1911. « Neue Beiträge, I: Kleinasiatische Dynasten», *Sitzungsberichte der Österreichischen der Wissenschaften, Wien* 166, 48-63.